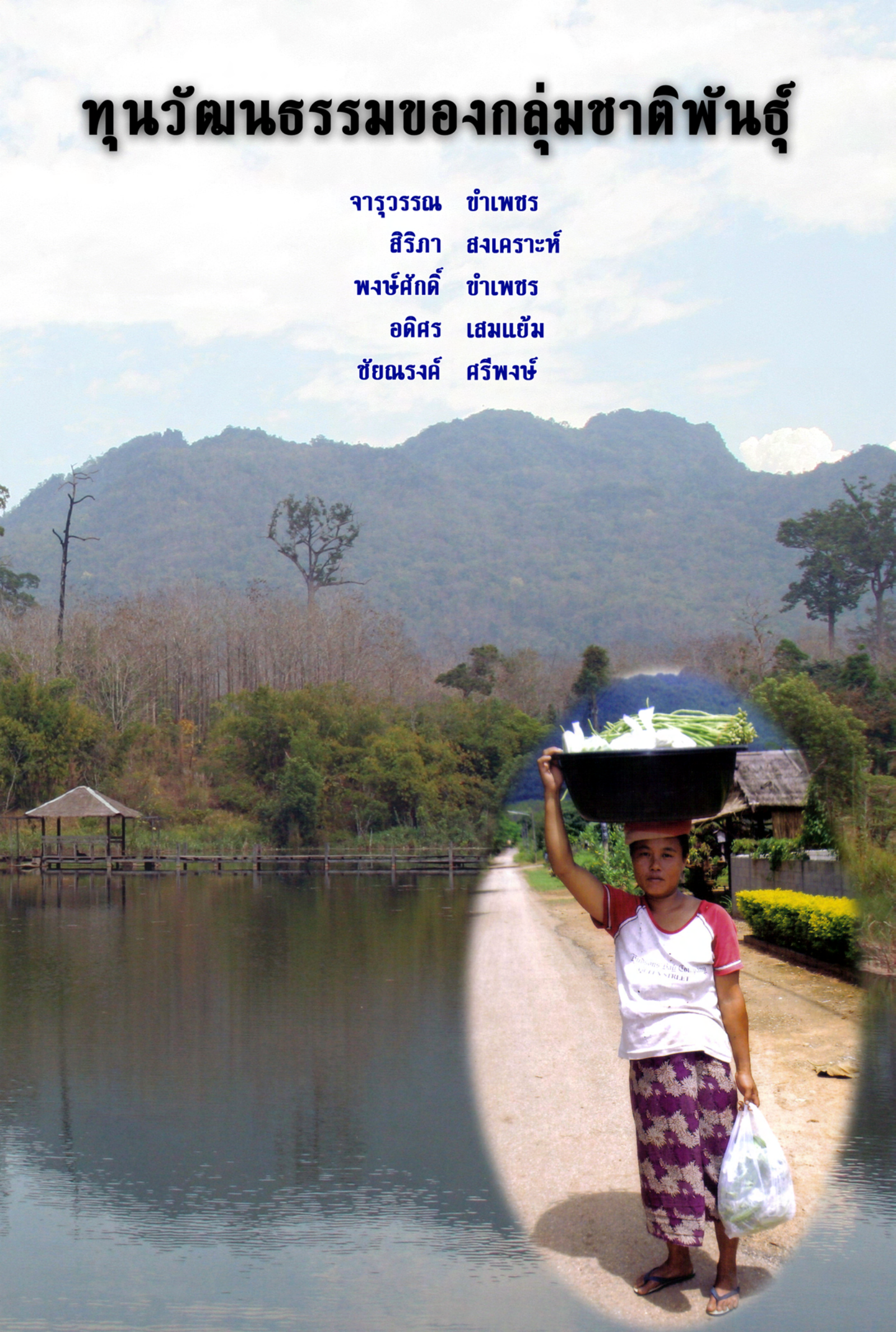

ทุนวัฒนธรรมของเกษตรกรชาติพันธ์

จารุวรรณ ข้าเพชร
สิริภา สงเคราะห์
พงษ์ศักดิ์ ข้าเพชร
อดิศร เสมอแยม
ชัยณรงค์ ศรีพงษ์

คุณวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์

จารุวรรณ ขำเพชร
สิริภา สงเคราะห์
พงษ์ศักดิ์ ขำเพชร
อดิศร เสมอแย้ม
ชัยณรงค์ ศรีพงษ์

โครงการพัฒนาองค์ความรู้และศึกษานโยบาย
การจัดการทรัพยากรชีวภาพในประเทศไทย (BRT)

จัดพิมพ์โดย
ศูนย์นวัตกรรมและการเรียนรู้ตลอดชีวิต
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
กรกฎาคม 2549

เรื่อง
โดย
พิมพ์ครั้งแรก
พิมพ์โดย

ศูนย์วัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์
จารุวรรณ ชำเพชร และคณะ
กรกฎาคม 2549
ศูนย์นวัตกรรมการเรียนรู้ตลอดชีวิต
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
114 สุขุมวิท 23 แขวงคลองเตยเหนือ
เขตวัฒนา กรุงเทพมหานคร 10110
ISBN 974-8182-02-9

คำนำ

ในปี 2547 มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒได้ริเริ่มจัดตั้งศูนย์นวัตกรรมการเรียนรู้ตลอดชีวิต (Center for Life-long Education Innovation) เพื่อให้มหาวิทยาลัยได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกับชุมชน โดยมีเป้าหมายสำคัญในการทำความรู้สึมหัยใหม่ให้เป็น “ทุน” ในการพัฒนาชุมชนและสังคม มุ่งเน้นการบูรณาการความรู้ซึ่งเป็นภูมิปัญญาของชุมชน กับความรู้สึมหัยใหม่ที่สร้างขึ้นโดยนักวิชาการ ความรู้ที่ได้นี้จะเป็นความรู้ที่มีรากฐานมาจากวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชน โดยผ่านกระบวนการปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับสังคมสัหมัยใหม่ เพื่อให้ชุมชนสามารถนำความรู้ไปใช้ได้อย่างรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง ในขณะที่เดียวกันมหาวิทยาลัยก็ได้มีโอกาสนำความรู้เหล่านี้มาใช้ในการจัดการเรียนการสอน ทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างชุมชนกับมหาวิทยาลัย โครงการนี้เป็นโครงการนำร่องเพื่อปรับทิศทางการศึกษาไปสู่การสร้างความรู้และกระบวนการจัดการศึกษาที่ก่อให้เกิดปัญญากับคนในสังคม เป็นความรู้ที่สามารถนำไปใช้เพื่อการดำรงชีวิตอย่างรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงในระดับชุมชนและสังคมที่กว้างออกไปทั้งในระดับประเทศและระดับโลก

ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาคณาจารย์จำนวนหนึ่งของมหาวิทยาลัยได้อุทิศเวลา พลังกาย และพลังใจในการเข้าไปร่วมเรียนรู้จากชุมชน เพื่อศึกษาความรู้ในด้านต่าง ๆ ที่ชุมชนต่าง ๆ ทั่วประเทศได้สร้าง สืบสาน และสะสม มาจากประสบการณ์มาเป็นระยะเวลายาวนาน และได้นำความรู้เหล่านั้นมาจัดระบบในรูปแบบที่จะช่วยให้เกิดองค์ความรู้ในเรื่องต่าง ๆ โดยหวังว่า ผลการศึกษาเหล่านี้จะเป็นพื้นฐานสำคัญสำหรับการสร้างสรรค์ความรู้ในแต่ละด้านต่อไป

ศูนย์นวัตกรรมการเรียนรู้ตลอดชีวิตหวังว่า ผลงานการศึกษาระบบความรู้ของชุมชน ที่ได้นำมาพิมพ์เป็นหนังสือแต่ละเล่ม จะเป็นการเปิดพื้นที่ให้กับความรู้ซึ่งครั้งหนึ่งเคยถูกมองว่าเป็นเพียงประสบการณ์ของคนที่ไม่ได้รับการศึกษา และไม่เคยได้รับการมองจากสังคมโดยทั่วไปว่ามีคุณค่า เทียบเท่าความรู้ที่นักวิชาการสร้างขึ้น ผู้ที่ได้อ่านหนังสือทุกคนคงไม่สามารถปฏิเสธได้ว่า ความรู้ในแต่ละมิติที่ได้การนำมาถ่ายทอดเป็นหนังสือนี้ เป็นความรู้ที่หนักแน่น ลึกซึ้ง และซับซ้อน รวมทั้งเป็นความรู้ที่เราไม่อาจปฏิเสธได้ว่ามีคุณค่าและสมควรนำมาสร้างสรรค์และสืบสานต่อไปเพื่อให้สังคมไทยมีองค์ความรู้ที่มีรากฐานของชีวิตและประสบการณ์ของคนไทย

รองศาสตราจารย์ ดร. นภาพรณี หะวานนท์

รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

กิตติกรรมประกาศ

โครงการวิจัยนี้ได้รับทุนสนับสนุนจากโครงการพัฒนาองค์ความรู้และศึกษานโยบายการจัดการทรัพยากรชีวภาพในประเทศไทย ซึ่งร่วมจัดตั้งโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย และศูนย์พันธุวิศวกรรมและเทคโนโลยีชีวภาพแห่งชาติ รหัสโครงการ BRT R-448003

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ได้รับความร่วมมือจากชาวบ้านท่ามะเดื่อเป็นอย่างดี ทั้งผู้นำชุมชน แกนนำชุมชน ผู้นำทางศาสนา ผู้มีความรู้ทางด้านทรัพยากร ประชาชนชาวบ้าน กลุ่มเยาวชน ตัวแทนกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ชาวบ้านท่ามะเดื่อทุกคนและผู้แทนหน่วยงานในพื้นที่ ได้แก่ บริษัทปิโตรเลียมจำกัด มหาชน (บมจ.) องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ตำรวจตระเวนชายแดน (ตชด.) การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย (กฟผ.) สำนักการวางแผนการใช้ที่ดิน กรมพัฒนาที่ดิน และอาจารย์ชูพินิจ เกษมณี อาจารย์ประจำภาควิชาพื้นฐานการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ที่กรุณารับเป็นที่ปรึกษาโครงการ ขอคุณนางสาวรัชดาภรณ์ ตัณฑิกุล, นางสาวสิริพร พรายแสง และ นายธนสาร งามหนู ผู้ช่วยนักวิจัย

บทคัดย่อ

การศึกษาเรื่องทุนทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ชายแดนตะวันตกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพเศรษฐกิจและสังคมวัฒนธรรมของชุมชน ศึกษาวิเคราะห์การปรับตัวของชุมชนท่ามกลางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และศึกษาทุนทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ วิธีการศึกษาเป็นการเก็บข้อมูลการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการเก็บรวบรวมจากสนทนากลุ่มด้วยวิธีการต่างๆ ทั้งการสัมภาษณ์เจาะลึก การสนทนากลุ่ม การวิเคราะห์จุดอ่อน-จุดแข็ง การศึกษาประวัติชีวิต และการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม

ผลการศึกษาพบว่า ชุมชนท่ามะเตือเป็นชุมชนที่ถูกอพยพจากการก่อสร้างเขื่อนเขาแหลมหรือเขื่อนวชิราลงกรณ ในปีพ.ศ.2527 โดยกฟผ.ได้จัดสรรที่อยู่และที่ทำกินแห่งใหม่ ณ หมู่บ้านท่ามะเตือ ต.ห้วยเขย่ง อ.ทองผาภูมิ จ.กาญจนบุรี ก่อนถูกอพยพในชุมชนมีคนหลากหลายทางวัฒนธรรมอาศัยอยู่ร่วมกันและเมื่ออพยพในหมู่บ้านยังมีคนกลุ่มต่างๆอาศัยอยู่ร่วมกันคือ กะเหรี่ยงทวาย ไทยวน ไทลื้อ ชาวต่างด้าวและคนในจังหวัดอื่นมาอยู่อาศัยร่วมด้วย ทุนทางวัฒนธรรมของชุมชนแต่เดิมเป็นทุนที่เกี่ยวข้องกับชีวิต ความเชื่อ และธรรมชาติ ผู้คนอยู่ร่วมกับทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมอย่างเอื้ออาทร ปัจจุบันทุนทางวัฒนธรรมในชุมชนเปลี่ยนแปลงไปเกี่ยวข้องกับนวัตกรรมที่หน่วยงานภายนอกนำเข้ามาเพื่อพัฒนาพื้นที่ ฉะนั้นการจะนำความรู้หรือทุนทางวัฒนธรรมใดมาพัฒนาหรือรักษาทรัพยากรธรรมชาติ จำเป็นต้องใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในเรื่องการเรียนรู้ การแก้ไขปัญหา การนำมิติแห่งจิตวิญญาณ ความเชื่อ และความสำนึกที่กรุ่นเกิดมาเป็นฐานในการพัฒนาต่อไป

Abstract

The study on the significance of cultural capital in natural resources conversation : a case study of ethnic groups in Western border of Thailand aims to study the socio-economic and cultures of the community, to examine the ecological system and community adaptation related to natural resources and environment, and to consider the cultural capital of the ethnic groups.

This study is a qualitative research. In-dept interview, focused group discussion are employed. Participatory observation, SWOT analysis and life history are utilized as well. Findings of the study are as following : Tha Maduea village is a community of the peoples who 's migrated from the area of the VAJIRALONGKORN Dam 's Construction Site to Tha Maduea village, Huai Kayeng Sub-District, Thong Pha Phum District, Kanchanaburi Province in 1984 by the Allot land from Electricity Generating Authority of Thailand (EGAT). Before the settlement of people, there were cultural diversities for living together. There were various ethnic groups in the community comprise of Tai Yuan, Karen, Tai Lue, Foreigners and peoples from other provinces who lived together. Cultural capital of the former community was regarded of beliefs and nature and the peoples living; they concerned with natural resources. Nowadays, the community has changed due to the innovation of the outsiders and community development. Therefore, the participation ideology of the members in community or solving problems by the beliefs and the recognize in their homeland should be manipulated to conserve the community culture.

สารบัญ

คำนำ
กิตติกรรมประกาศ
บทคัดย่อ
Abstract
สารบัญ
สารบัญรูปภาพ
สารบัญแผนที่/แผนภาพ

บทที่ 1 บทนำ 1

- 1 ความเป็นมาของปัญหา
- 4 วัตถุประสงค์
- 4 ระเบียบวิธีวิจัย
- 6 ทบทวนวรรณกรรมและแนวคิด
- 9 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

บทที่ 2 การตั้งถิ่นฐาน : ข้อมูลชุมชนจากอดีตสู่ปัจจุบัน

- 15 ถิ่นฐานและความเป็นมาในอดีต
- 19 ปัจจุบันของชุมชน
- 20 อาณาเขตของชุมชน
- 21 การจัดผังหมู่บ้านจากนโยบายการพัฒนาของรัฐ
- 24 สาธารณูปโภค : ภาพตัวแทนการพัฒนา
- 26 วิถีชีวิตชุมชน : ศาสนา ความเชื่อ

สารบัญ (ต่อ)

- 27 ความเชื่อเรื่องผีและไสยศาสตร์
- 27 ความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าพ่อพะวอ
- 29 ความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับไสยศาสตร์
- 30 การทำนายเคราะห์และสะเดาะเคราะห์
- 30 ประเพณีปฏิบัติในชุมชน
- 33 วิถีชีวิตที่เปลี่ยนไป : ภาพสะท้อนการพัฒนา
- 33 การเข้ามาของการไฟฟ้าฝ่ายผลิตช่วงก่อนการอพยพชาวบ้าน
- 35 ก่อนถูกอพยพ พ.ศ. 2527
- 37 ภายหลังจากการถูกอพยพช่วงประมาณ พ.ศ.2527 - พ.ศ.2537

บทที่ 3 คุณค่าชีวิตที่ถูกเปลี่ยนจากระบบนิเวศ

- 50 ทรัพยากรส่วนรวม
- 54 ปัญหาที่เกิดขึ้นภายหลังการถูกอพยพ
- 54 ปัญหาการจ่ายค่าชดเชย
- 54 ปัญหาสภาพพื้นที่ทำกินในใหม่ที่แห้งใหม่
- 55 ปัญหาการถูกหลอกลวง
- 55 ปัญหาภาระค่าใช้จ่ายที่เพิ่มขึ้นจากเดิม
- 56 ปัญหาการขายที่ดินทำกินที่ได้รับการจัดสรรมา
- 59 ผลกระทบจากการพัฒนา

สารบัญ (ต่อ)

- 60 คุณค่าแห่งชีวิตที่เปลี่ยนไป
- 60 การเปลี่ยนแปลงทางด้านวิถีชีวิตความเป็นอยู่
- 61 การเปลี่ยนแปลงทางด้านครอบครัว
- 61 การเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจและการใช้ทรัพยากร
- 61 การเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมวัฒนธรรม
- 62 การเปลี่ยนแปลงทางด้านความสัมพันธ์ของสมาชิกในชุมชน
- 62 การเปลี่ยนแปลงทางการบริโภคนิยม

บทที่ 4 นิเวศวัฒนธรรม และการจัดการทรัพยากร

- 71 วัฒนธรรมการผลิต และระบบนิเวศเกษตรของกลุ่มชาติพันธุ์
- 73 บริบททางกายภาพกับการปรับเปลี่ยนระบบการผลิต
- 75 ความเชื่อ พิธีกรรม และการจัดระบบความสัมพันธ์ – ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ
- 77 ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการรักษาพยาบาลพื้นบ้าน
- 79 ภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรสิ่งแวดล้อม
- 80 การผลิตซ้ำและสร้างชุดวัฒนธรรมใหม่ในการจัดการทรัพยากรชุมชน

สารบัญ (ต่อ)

บทที่ 5 บทส่งท้าย คุณวัฒนธรรมกับกลุ่มชาติพันธุ์

- 90 บทเรียนของการพัฒนา
- 91 ทูทางวัฒนธรรม : องค์ความรู้เดิมของกลุ่มชาติพันธุ์
- 91 กะเหรี่ยง
- 93 ไทยวน
- 94 ทวาย
- 94 ชาวต่างดาวในชุมชน
- 95 ทูทางวัฒนธรรม : ความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม
- 96 ทูทางวัฒนธรรม : ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนในพื้นที่
- 96 ทูทางวัฒนธรรม : องค์ความรู้ชุดใหม่ในชุมชน

บรรณานุกรม

ภาคผนวก

รายชื่อผู้ให้สัมภาษณ์

ประวัตินักวิจัย

สารบัญรูปภาพ

เรื่อง	หน้า
ภาพที่ 1 ถนนเข้าหมู่บ้านก่อนถึงวัดท่ามะเดื่อ.....	18
ภาพที่ 2 ถนนในบริเวณหมู่บ้าน.....	18
ภาพที่ 3 เด็กๆ ชาวต่างด้าวที่อาศัยอยู่ในสวนป่าออป.	19
ภาพที่ 4 ซอยภายในหมู่บ้านท่ามะเดื่อ.....	22
ภาพที่ 5 สภาพบ้านเรือนในชุมชนบ้านท่ามะเดื่อ.....	23
ภาพที่ 6 โรงเรียนบ้านท่ามะเดื่อ.....	24
ภาพที่ 7 ศาลาอเนกประสงค์.....	25
ภาพที่ 8 ประปาหมู่บ้าน.....	26
ภาพที่ 9-10 ศาลพระวอ อ. แม่สอด จ. ตาก.....	28
ภาพที่ 11 ศาลเจ้าพ่อพะวอในชุมชนท่ามะเดื่อ.....	29
ภาพที่ 12 บรรยากาศยามเช้าในชุมชน.....	31
ภาพที่ 13 พิธีบุญกลางบ้าน.....	32
ภาพที่ 14 ยานพาหนะที่ใช้สัญจรไปมาเมื่อครั้งอดีต.....	36

สารบัญแผนกัเพนภาพ

เรื่อง	หน้า
แผนที่ที่ 1 แสดงบริเวณจังหวัดกาญจนบุรี.....	20
แผนที่ที่ 2 แสดงบริเวณของหมู่บ้านท่ามะเดื่อ.....	21
แผนภาพที่ 1 แผนที่การมีส่วนร่วมของหนองตาอย่า.....	51
แผนภาพที่ 2 แสดงแผนที่ระบบนิเวศย่อยพุนองปลิง.....	51
แผนภาพที่ 3 แผนที่การมีส่วนร่วมของลำห้วยทิม.....	52
แผนภาพที่ 4 แผนที่การมีส่วนร่วมของป่าชุมชนท่ามะเดื่อ.....	53

ทิวทัศน์ธรรมชาติของภาคอีสาน

ความเป็นมาของปัญหา

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาของปัญหา

เบื้องหลังการพัฒนา
โดยเฉพาะการสร้างเขื่อน
คือการเวนคืนที่ดิน
เพื่อก่อสร้างการจัดสรรพื้นที่
เพื่อยู่ออาศัยแห่งใหม่ รวมถึง
การพัฒนาพื้นที่หมู่บ้าน
ชุมชนแห่งใหม่
การอาศัยในชุมชน
ต้องมียุทธศาสตร์
ทั้งชุดเดิมและชุดใหม่
หากว่าองค์ความรู้
ไม่สามารถใช้ได้
จึงเป็นสิ่งยุ่งยาก
และเป็นบทเรียนแห่ง
ความล้มเหลวแห่งการพัฒนา

ทุกประเทศในโลกต่างหลีกเลี่ยงกระแสการพัฒนาประเทศ
ไปไม่พ้น โดยการพัฒนาในระยะหลังถูกกล่าวหาว่าเป็นวาทกรรม
อีกแนวหนึ่งที่ทำให้สังคมมีการเปลี่ยนแปลงไปในทางเดียว มีการ
ใช้และกระจายเทคนิควิทยาการสู่ชนบท ด้านวัฒนธรรมก็เปลี่ยน
เข้าสู่สังคมสมัยใหม่แบบเน้นการบริโภค ท่ามกลางมิติของการ
พัฒนายังตอกย้ำให้เห็นความชอบธรรมของการพัฒนาเพื่อกำหนด
ทิศทางนโยบายประเทศ (ศุภชัย เจริญวงศ์, 2544 : 2) มีกระแส
การเร่งพัฒนาความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจโดยการลงทุนใน
ภาคอุตสาหกรรมและการบริการ การเกษตรแผนใหม่อย่างเข้มข้น
จึงเป็นตัวเร่งให้มีการขยายสิ่งอำนวยความสะดวกพื้นฐานหรือ
โครงสร้างพื้นฐาน (Infra structure) เพื่อเอื้อในการพัฒนา
ประเทศทั้งการก่อสร้างถนนจัดทำโครงข่ายไฟฟ้าไปทุกแหล่ง
การสร้างอ่างเก็บน้ำหรือเขื่อนเก็บน้ำขนาดใหญ่เพื่อใช้น้ำได้ตลอดปี
แม้การก่อสร้างต่างๆ โดยเฉพาะเขื่อนจะกระทบต่อวิถีชีวิตและ
สิ่งแวดล้อม แต่ก็ยังเป็นสิ่งจำเป็นเพื่อความอยู่ของประชาชนและ
ประเทศชาติโดยส่วนรวม (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนา
เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2534 : 13) แต่สิ่งที่อยู่เบื้องหลัง
การพัฒนาโดยเฉพาะการสร้างเขื่อน คือการเวนคืนที่ดินเพื่อ
ก่อสร้าง การจัดสรรพื้นที่เพื่อยู่ออาศัยแห่งใหม่ รวมทั้งการพัฒนา
พื้นที่หมู่บ้านชุมชนแห่งใหม่ การอาศัยในชุมชนต้องมียุทธศาสตร์
ทั้งชุดเดิมและชุดใหม่ หากว่าองค์ความรู้ไม่สามารถใช้ได้จึงเป็นสิ่ง
ยุ่งยากและเป็นบทเรียนแห่งความล้มเหลวแห่งการพัฒนา

จังหวัดกาญจนบุรีเป็นจังหวัดอยู่ในภาคตะวันตกของประเทศไทย ที่มีแนวพรมแดนติดต่อกับประเทศเมียนมาร์เป็นระยะทางยาว ภูมิประเทศทางทิศเหนือและทิศตะวันตกเป็นป่าสูง มีภูเขาสูงจำนวนมาก ทางตอนใต้และตะวันออกเป็นที่ราบลุ่ม (ราชบัณฑิตยสถาน, 2526 : 49) มีความอุดมสมบูรณ์และพร้อมในตัวเองด้วยความหลากหลายทั้งทางชีวภาพ (Bio – Diversity) ที่อุดมไปด้วยพืช สัตว์นานาชนิด ความหลากหลายของวัฒนธรรม (Cultural Diversity) เนื่องจากเป็นแนวชายแดนจึงมีกลุ่มชาติพันธุ์ (Ethnic Groups) มากมายทั้งพม่า ทวาย กะเหรี่ยง มอญ ไทยยวนที่อพยพมาอยู่ในพื้นที่ รวมทั้งผู้คนจากจังหวัดใกล้เคียงก็อพยพเข้ามาอยู่ในพื้นที่มากเช่นกัน จังหวัดกาญจนบุรีเป็นจังหวัดที่ได้รับการพัฒนามากจังหวัดหนึ่ง โดยเฉพาะการก่อสร้างขนาดใหญ่ เชื้อนเพื่อใช้ในการชลประทานหรือผลิตกระแสไฟฟ้าก็ตาม โดยทั้งจังหวัดมีการก่อสร้างเขื่อนและอ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่จำนวนมาก

หากมองในทางกลับกันการก่อสร้างเขื่อนได้ลักษณะภูมิประเทศต้องมีความเหมาะสมที่จะสามารถกักเก็บน้ำขนาดใหญ่ ยิ่งขนาดใหญ่มากก็จะใช้พื้นที่มาก แต่สภาพภูมิประเทศของจังหวัดกาญจนบุรีเป็นแนวยาวตามเทือกเขาถนนธงชัยและเทือกเขาตะนาวศรี ที่เป็นเส้นแบ่งประเทศและแนวภูเขาในจังหวัด ทำให้มีที่ราบที่อุดมสมบูรณ์ในพื้นที่จำกัด ผู้คนจึงกระจุกตัวกันในแหล่งที่สามารถเลี้ยงชีพได้ คือพื้นที่ที่มีแหล่งทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมเหมาะสม

ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมสำหรับชุมชนคือทุกสิ่งที่อยู่รอบตัวและเป็นประโยชน์ โดยประโยชน์ของการใช้ทรัพยากรมีหลายประการได้แก่

1) การใช้ประโยชน์ในเชิงนิเวศ เช่น การดูแลรักษาต้นน้ำลำธาร การป้องกันการชะล้างพังทลายของดิน

ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมสำหรับชุมชนคือทุกสิ่งที่อยู่รอบตัว

2) การใช้ประโยชน์เพื่อยังชีพ เช่น ในการหาอาหาร ยา และผลผลิตอื่นๆ

3) การใช้ประโยชน์เพื่อการพาณิชย์ เช่น การผลิตหรือการค้าผลไม้ หวาย ไม้ ตลอดจนแหล่งรวมทางพันธุกรรมเพื่อใช้ในการเกษตรและการป่าไม้ ยศ สันตสมบัติและวิฑูรย์ บัญญาคุณ (2536 : 41) ประโยชน์สำหรับชุมชนกรณีสิ่งแวดล้อม ดิน น้ำ ป่าไม้ มีความสำคัญจนกล่าวได้ว่าเป็นฐานการดำรงชีวิต เป็นวิถีชีวิตตลอดจนจารีต ประเพณีและวัฒนธรรม ความเชื่อ ภายใต้แนวคิดที่ว่า **ดิน** คือแผ่นดินแม่ เปรียบเสมือนแม่พระธรณี ผู้ให้กำเนิดชีวิตและชุมชน **ป่า** คือ “รก” แห่งชีวิต และวัฒนธรรมที่รวมสิ่งดีงามและความผูกพันต่อบรรพบุรุษและความเชื่อที่ทำให้การสืบสานของชุมชนและการทำมาหากินอยู่รอดมาได้ชั่วลูกชั่วหลาน **น้ำ** คือสายธารแห่งชีวิตที่เชื่อมโยงทุกชีวิตเข้าด้วยกันและอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ แห่งป่าและแม่พระธรณีเปรียบเสมือน “สายรก” ที่เชื่อมทุกชีวิตเข้าสู่กรรมมารดา อเนก นาคะบุตร (2536 : 1) มโนทัศน์ข้างต้นเชื่อมโยงกับแนวคิดทฤษฎีที่ใช้อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมทางมานุษยวิทยาสาขาหนึ่งคือ นิเวศวิทยาวัฒนธรรม (cultural ecology) ที่อธิบายอิทธิพลของสิ่งแวดล้อมว่าเป็นตัวกำหนดกระบวนการวิวัฒนาการของสังคมและวัฒนธรรม โดยจูเลียน สตวอด (Julian Steward) อธิบายว่าการเปลี่ยนแปลงเป็นผลมาจากการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม โดยมี “วัฒนธรรม” เป็นเครื่องมือช่วยให้มนุษย์ปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อม (ยศ สันตสมบัติ 2537 : 34) ชุมชนแต่ละแห่งจะมีการปรับตัวได้ในระดับใดส่วนหนึ่งขึ้นอยู่กับรากเหง้าทางวัฒนธรรมหรือทุนทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีอยู่เดิม ทั้งภูมิปัญญา ความเชื่อเรื่องสิ่งแวดล้อม เป็นต้น

ชุมชนแต่ละแห่งจะมีการปรับตัวได้ในระดับใดส่วนหนึ่งขึ้นอยู่กับรากเหง้าทางวัฒนธรรมหรือทุนทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีอยู่เดิม ทั้งภูมิปัญญา ความเชื่อเรื่องสิ่งแวดล้อม

จากการที่โครงการ BRT (โครงการพัฒนาองค์ความรู้และศึกษานโยบายการจัดการทรัพยากรชีวภาพในประเทศไทย) ได้ดำเนินการในพื้นที่ทองผาภูมิตะวันตกช่วงแรก (2539) จนถึงปัจจุบัน (2549) พบว่าการศึกษาร่วมใหญ่จะเกี่ยวข้องกับดิน พืช

สัตว์ น้ำ จะมีส่วนสัมพันธ์กับคนในพื้นที่อยู่บ้าง จากการศึกษาของ อาจารย์และนักวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหิดล ในการนี้ ผู้วิจัยได้ลงไปสัมผัสพื้นที่ของบ้านท่ามะเตือ ตำบลห้วยเขย่งพบว่า เป็นพื้นที่ที่น่าสนใจในลักษณะ “คน” ในพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์และถูกผลกระทบจากการพัฒนา เนื่องจากการก่อสร้างเขื่อนวชิราลงกรณ์ ผู้คนอยู่ร่วมกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมใหม่ ผู้คนได้นำชุดความรู้เก่าหรือองค์ความรู้เดิมมาใช้ และสร้างองค์ความรู้ใหม่เพื่อให้เหมาะสมกับสิ่งแวดล้อมใหม่ รวมทั้งการอยู่ร่วมกันระหว่างคนที่หลากหลายกลุ่มชาติพันธุ์ในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยจึงต้องการทราบถึงภูมิหลังและการปรับตัวของกลุ่มชนในพื้นที่ที่ต้องอยู่ร่วมกับทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมใหม่ เนื่องจากการถูกอพยพ

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาสภาพเศรษฐกิจและสังคมวัฒนธรรมของชุมชน
2. เพื่อศึกษาศึกษานิเวศวิทยาการปรับตัวของชุมชนท่ามกลางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมใหม่
3. เพื่อศึกษาทุนทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่องทุนทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ชายแดนตะวันตกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีขั้นตอนการเก็บข้อมูลต่างๆ ดังนี้

การเก็บข้อมูลเอกสารจากโครงการพัฒนาองค์ความรู้และศึกษานโยบายการจัดการทรัพยากรชีวภาพในประเทศไทย(BRT) สำนักหอสมุดจากสถาบันการศึกษาต่างๆ สำนักการวางแผนการใช้ที่ดิน กรมพัฒนาที่ดิน บริษัทการปิโตรเลียมแห่งประเทศไทย จำกัด (มหาชน) (บมจ.) (ปตท.)

ผู้คนอยู่ร่วมกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมใหม่ ผู้คนได้นำชุดความรู้เก่าหรือองค์ความรู้เดิมมาใช้และสร้างองค์ความรู้ใหม่เพื่อให้เหมาะสมกับสิ่งแวดล้อมใหม่

ทั้งนี้โดยใช้วิธีการเก็บข้อมูลการวิจัยแบบมีส่วนร่วมหลายรูปแบบ คือ การสัมภาษณ์เจาะลึก (In-depth interview) การสนทนากลุ่ม(Focus Groups discussion) การทำแผนที่ชุมชน การวิเคราะห์จุดอ่อน-จุดแข็ง(SWOT analysis) การศึกษาประวัติชีวิต(Life history) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant observation) การเรียงลำดับความสำคัญของปัญหา(Matrix ranking) แผนผังเครือญาติ (Kinship diagram) การวาดภาพในพื้นที่(AIC) โดยมีรายละเอียด ดังนี้

1. การสำรวจพื้นที่และการทำแผนที่ การตั้งถิ่นฐานของชุมชน
2. การจำแนกแผนที่เป็นกลุ่มบ้านของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ในพื้นที่
3. การสัมภาษณ์เจาะลึกโดยการสืบค้นหาผู้รู้ ปราชญ์ท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาพื้นบ้าน เกี่ยวกับทรัพยากร ทั้งในด้านการผลิต การจัดการ การใช้ประโยชน์
4. การจัดสนทนากลุ่ม(Focus Group Discussion) โดยมีการจัดสนทนากลุ่มจำนวน 3 ครั้ง โดย

ครั้งที่ 1 วันที่ 19 มีนาคม พ.ศ.2549 มีกลุ่มเยาวชนอายุ 20-27 ปี จำนวน 5 คน ในกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกันและต่างกลุ่ม (homogeneity-heterogeneity) มาร่วมประชุมกันที่ศาลาประชาคมเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันในเรื่องการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร รวมทั้งปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน ในประเด็นเกี่ยวกับการเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติ

ครั้งที่ 2 วันที่ 16 พฤษภาคม พ.ศ.2549 มีกลุ่มเยาวชนชายอายุ 16-27 ปี จำนวน 5 คน มาร่วมประชุมเป็นการพูดคุยกับกลุ่มเยาวชนในเรื่องของแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชน ปัญหาและแนวทางในการแก้ไข พร้อมทั้งข้อเสนอแนะ จัดประชุมกลุ่มแกนนำเยาวชนในชุมชนเพื่อตระหนักถึงชีวิต วัฒนธรรม และทรัพยากร

ครั้งที่ 3 วันที่ 17 พฤษภาคม พ.ศ.2549 มีกลุ่มเยาวชนหญิงอายุ 12-16 ปี จำนวน 10 คน มาร่วมประชุมเป็นการพูดคุยกับกลุ่มเยาวชนในเรื่องของแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชน ปัญหาและแนวทางในการแก้ไข พร้อมทั้งข้อเสนอแนะ จัดประชุมกลุ่มแกนนำเยาวชนในชุมชนเพื่อตระหนักถึงชีวิต วัฒนธรรม และทรัพยากร

5. การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก(In-depth Interview) บุคคลที่เกี่ยวข้องในสาขาต่างๆ ของท้องถิ่นในชุมชน ได้แก่ ผู้มีความชำนาญและรู้จักพืชพรรณในแหล่งทรัพยากรและนำกลับมาใช้ประโยชน์
6. การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมในชุมชนที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตชุมชน เช่น การบวชป่า ลอยกระทง

ทบทวนวรรณกรรม และแนวคิด

การศึกษาเรื่องทุนทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ชายแดนตะวันตกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ใช้แนวคิดที่ประกอบไปด้วย 1) แนวคิดทุนทางวัฒนธรรมและทุนทางสังคม 2) แนวคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรม 3) แนวคิดป่าชุมชน 4) แนวคิดสิทธิชุมชน 5) แนวคิดภูมิปัญญาท้องถิ่น 6) แนวคิดการจัดการทรัพยากรของส่วนรวม

วัฒนธรรม คือ ผลผลิตในการดำรงชีวิตของมนุษย์ รวมถึงขนบธรรมเนียม ประเพณี ระบบความเชื่อ ระบบคุณค่า บรรทัดฐานทางจริยธรรม ปัจจุบันการให้ความสำคัญเรื่องวัฒนธรรมจะมีความสำคัญมากขึ้นจนเกิดแนวคิดในเรื่องทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมขึ้น

ทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมมีความใกล้เคียงกัน บางแห่งจึงนิยามรวมกันไปเป็นทุนทางสังคมไปทั้งสิ้น สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) ได้สังเคราะห์ความรู้และความคิดเรื่องทุนทางสังคมจากแหล่งความรู้ทั้งในประเทศและต่างประเทศ และระดมความคิดเห็นจากเวทีต่างๆ จึงสรุปองค์ประกอบของทุนทางสังคมให้สอดคล้องกับบริบทของสังคมไทย คือ ทุนทางสังคม เกิดจากการรวมตัว ร่วมคิด ร่วมทำ บนฐานของความไว้วางใจเชื่อใจสายใยความผูกพัน และวัฒนธรรมที่ดั่งงามของสังคมไทยผ่านระบบความสัมพันธ์ในองค์ประกอบหลัก ได้แก่ คน สถาบัน วัฒนธรรม และองค์ความรู้ซึ่งจะเกิดเป็นพลังในชุมชนและสังคม นอกจากนี้ สมพันธ์ เตชะอธิก (2547 : 16) กล่าวว่า ชุมชนทุกชุมชน องค์กรรมมีทุนทางสังคมอยู่แล้ว ได้แก่ ภูมิปัญญา สติปัญญา ความรู้ ความรู้ แรงงาน แรงกาย รวมถึงสิ่งที่ไม่สามารถเห็นเป็นรูปธรรมหรือวัดเป็นมูลค่าได้ในชุมชน

ทุนทางสังคมต้องเป็นความอยู่รอดร่วมกันภายใต้สิ่งแวดล้อมบริบทที่ปฏิสัมพันธ์กัน เช่น ดิน น้ำ ป่า วิถีชีวิตที่ดำเนินร่วมกัน ในแต่ละปัจเจกบุคคล แต่ละชุมชนต่างก็มีทุนทางสังคมอยู่ในระดับหนึ่ง แต่การนำทุนทางสังคมไปดำเนินการให้เป็นประโยชน์แก่สาธารณะได้อย่างไรขึ้นอยู่กับแต่ละคนหรือชุมชน

การปรับตัวของชุมชนมีความสัมพันธ์กับระบบนิเวศ โดย ยศ สันตสมบัติ (2539 : 16) ได้อธิบายถึงนิเวศวิทยาทางวัฒนธรรม (Cultural Ecology) ว่าสิ่งแวดล้อมเป็นตัวกำหนดวิถีชีวิตจากนักมานุษยวิทยาอเมริกา คือ จูเลียน สตวอด (Julian Steward) ที่ใช้อธิบายกระบวนการปรับตัวของสังคมภายใต้อิทธิพลของสิ่งแวดล้อม โดยเน้นการศึกษาวิวัฒนาการหรือการเปลี่ยนแปลงอันเกิดจากการปรับตัว (Adaptation) มองสังคมว่ามีพลวัตหรือการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา การเปลี่ยนแปลงเป็นผลมาจากการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม โดยมีพื้นฐานสำคัญ คือ เทคโนโลยีการผลิต โครงสร้างสังคม และลักษณะของสภาพแวดล้อมธรรมชาติเป็นเงื่อนไขหลัก กำหนดกระบวนการเปลี่ยนแปลงและ

ปรับตัวของสังคมและวัฒนธรรมโดยมี “วัฒนธรรม” เป็นเครื่องมือช่วยให้มนุษย์ปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อม และมนุษย์ใช้วิธีการอย่างไร ทั้งนี้แม้ว่าสวดเสนาว่าการอธิบายไม่สามารถแยกแยะสภาพแวดล้อมออกจากความต้องการทางด้านร่างกายและจิตใจ ซึ่งเป็นส่วนสำคัญที่ใช้อธิบายพฤติกรรมมนุษย์

อำนาจ คอวนิช (2528 : 1) ได้อธิบายความหมายของป่า ว่าเป็นที่ใช้ประโยชน์ร่วมกันของชุมชน โดยป่าภายในชุมชนจะช่วยรักษาความสมดุลของระบบนิเวศ และมีประโยชน์ในการดำรงชีวิต ความคิดเรื่องการใช้ประโยชน์จากป่าได้ นำไปสู่แนวคิดเรื่องป่าชุมชนที่แสดงถึงความสัมพันธ์กับป่าไม้กับชุมชน ไม่ว่าจะป่านั้นจะเป็นป่าลักษณะใดแต่สามารถอำนาจประโยชน์ให้กับผู้คนในชุมชนนั้นได้ ในลักษณะที่ว่าการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนต้องพึ่งพาทรัพยากรป่าไม้ เพราะป่าไม้เป็นแหล่งอาหาร สมุนไพรที่สามารถนำมาใช้ในการรักษาโรคคนในชุมชนได้ อาศัยไม้จากป่า เพื่อการก่อสร้างที่อยู่อาศัย ดังนั้น เมื่อป่าถูกถางจนเตียนไป ย่อมทำให้สิ่งของคนในชุมชนต้องการนั้นร่อยหรอลงไปด้วย ซึ่งย่อมส่งผลกระทบต่อตรงต่อการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน ในความสัมพันธ์ระหว่างป่าไม้กับชุมชนนั้น ชุมชนต่างๆ ได้พัฒนาการจัดการการใช้ประโยชน์จากป่าไม้ในรูปแบบต่างๆ กัน แต่ละชุมชนจะมีการกำหนดความสัมพันธ์และการใช้ประโยชน์จากป่าแตกต่างกันขึ้นอยู่กับโครงสร้างทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม การศึกษาเรื่องป่าชุมชนเน้นบทบาทของชุมชนต่อการนำทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม จากการนำพืชพรรณหรือสิ่งอื่นมาตอบสนองความต้องการของคนในชุมชน Stevens 1989 อ่างใน วิยุทธ์ จำรัสพันธ์ (2538 : 8) ฉลาดชาย รมิตานนท์และคณะ (2541 : 2) ได้ย้ำถึงแนวคิดที่สำคัญและเป็นความคิดหลักในเรื่องของป่าชุมชนว่าประกอบไปด้วยแนวคิดหลัก 5 แนวคิด ดังนี้

แนวความคิดที่หนึ่ง มิติทางวัฒนธรรม เป็นหลักการพื้นฐานของการศึกษา มีลักษณะสำคัญ 6 ประการ คือ *ประการที่หนึ่ง* การมองความสัมพันธ์ระหว่างส่วนต่างๆ ของชีวิตและธรรมชาติอย่างเป็นองค์รวม *ประการที่สอง* การเน้นที่วิถีคิด หรือระบบคิดที่มีความหลากหลายและซับซ้อน *ประการที่สาม* การศึกษาจากมุมมองของผู้ถูกศึกษา *ประการที่สี่* การให้ความสำคัญกับเรื่องของอุดมการณ์อำนาจ *ประการที่ห้า* การมองในแง่ของการผลิตซ้ำทางอุดมการณ์ *ประการที่หก* การเห็นว่ามนุษย์มีศักดิ์ศรีและมีสิทธิตามธรรมชาติที่จะใช้แรงงานเพื่อการดำรงชีพของตน **แนวความคิดที่สอง** ระบบทรัพย์สินร่วมกันของชุมชน เป็นแนวความคิดเกี่ยวกับระบบกรรมสิทธิ์ในทรัพยากรที่สำคัญของชุมชน ตั้งอยู่บนหลักการของสิทธิการใช้ทรัพยากรที่มีระบบการจัดการโดยกลุ่มผู้ใช้ **แนวความคิดที่สาม** ศักยภาพในการจัดการทรัพยากรของชุมชน หมายถึง ภูมิปัญญาที่แสดงให้เห็นในการบังคับใช้ระเบียบกฎเกณฑ์ของการใช้และการจัดการทรัพยากร โดยผ่านการจัดองค์กรของชุมชนในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง ที่มีความสามารถในการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพ และทางสังคมที่เกิดขึ้นโดยรอบและในการ

ปรับตัวต่อการแก้ปัญหาความขัดแย้งอย่างต่อเนื่อง **แนวความคิดที่สี่** เครือข่ายและการจัดการทรัพยากรในลุ่มน้ำ เป็นแนวความคิดที่มุ่งชี้ให้เห็นว่า การศึกษาเรื่องการจัดการทรัพยากรจะต้องอยู่ภายใต้บริบทของระบบนิเวศหนึ่ง จึงจะสามารถมองเห็นความสัมพันธ์ ที่ต้องพึ่งพากันขององค์ประกอบต่างๆ ทั้งทางกายภาพและสังคมได้ชัดเจน **แนวความคิดที่ห้า** การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเศรษฐกิจ การเมือง และระบบนิเวศ

ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ (2534 : 97-98) อธิบายถึงพื้นฐานของการจัดการป่าชุมชนมาจากแนวคิดในเรื่องการอนุรักษ์ 2 แนวทาง คือ การอนุรักษ์ที่มาจากเบื้องบนกับความคิดที่มาจากเบื้องล่าง โดยการอนุรักษ์ที่เกิดจากความคิดและความต้องการที่มาจากชุมชน จะสามารถรักษาและใช้ประโยชน์ได้อย่างยั่งยืนและมีประสิทธิภาพ ส่วนแนวคิดจากเบื้องบนจะมีเป้าหมายในทางเศรษฐกิจ การศึกษาที่สำคัญที่อธิบายการใช้ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือ แนวคิดเรื่องสิทธิชุมชน¹

ยศ ลันตสมบัติ (2537 : 10) อธิบายถึงสิทธิชุมชน ว่า หมายถึง "สิทธิร่วม" เหนือทรัพย์สินของชุมชน ผู้ที่รักษาเท่านั้น จึงจะมีสิทธิใช้และได้ประโยชน์จากป่า โดยนัยนี้สิทธิชุมชนจึงให้ความสำคัญกับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรเพื่อส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตัว แม้ว่าทุกคนในชุมชนจะมีสิทธิใช้โดยเป็น "สิทธิตามธรรมชาติ" แต่การใช้ต้องคำนึงถึง "ความเป็นธรรมทางสังคม" ซึ่งชุมชนจะเป็นผู้บอกได้ว่าการนำไปใช้นั้น จะมีความเป็นธรรมต่อทุกคนหรือไม่ เช่น ชุมชนบางแห่งอนุญาตให้ตัดไม้ได้เฉพาะครัวเรือนที่ยากจนหรือแต่งงานใหม่เท่านั้น การใช้สิทธิชุมชนจึงเป็นการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งแวดล้อมกับสิ่งนอกเหนือธรรมชาติ หมายถึง ต้องมีศีลธรรมเป็นเครื่องกำกับ

ภูมิปัญญาท้องถิ่น ในภาวะปัจจุบันมีการหวนกลับมาภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการพัฒนา เพราะการพัฒนาประเทศที่ผ่านมายุบยั้งพื้นฐานขององค์ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ที่ให้ความสำคัญเรื่องความเป็นปัจเจกบุคคล เช่น เสรีภาพและศักดิ์สิทธิ์ของมนุษย์ แต่การพัฒนาที่อยูบนพื้นฐานองค์ความรู้เดียว แต่ผู้คนมีวัฒนธรรมที่หลากหลายและต่างก็พยายามสร้างองค์ความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาของตนขึ้นมา จึงเปรียบเสมือนเป็นตัวเร่งให้เกิดความหลากหลายของภูมิปัญญา สุริยา สมุทคุปดี (2536 : 30) กล่าวถึงเรื่องการจัดการทรัพยากรของส่วนรวม (common property) คือ ทรัพยากรทุกประเภท ไม่ว่าจะแร่ธาตุ น้ำฝน น้ำในแม่น้ำ ป่าไม้ สัตว์ป่า ที่ดิน ฯลฯ เป็นเพียงส่วนหนึ่งของสิ่งแวดล้อม ส่วนการจะนำมาใช้ประโยชน์ผู้คนในสังคมหรือชุมชนที่สิ่งแวดล้อมเหล่านั้นอยู่จะเป็นผู้กำหนดกฎเกณฑ์เป็นเครื่องมือในการจัดการ ซึ่งหมายถึงการสร้างวัฒนธรรมขึ้นมาชุดหนึ่ง

¹ www.Idinet.org วันที่สืบค้น 4 กันยายน 2548

C.Zimmerman อ้างใน สุริยา สมุทคุปต์ (2536:159) นักภูมิศาสตร์เศรษฐกิจ ได้ให้ความหมายไว้ว่า ทรัพยากร คือ องค์ประกอบหรือส่วนหนึ่งของสิ่งแวดล้อมที่ถูกมนุษย์นำมาใช้ ทรัพยากรจึงไม่ใช่บางสิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติ ทรัพยากรจะเกิดขึ้นหลังจากมนุษย์ได้กำหนดคุณค่าให้กับ ทรัพยากรชนิดนั้นๆ แล้ว จึงกล่าวได้ว่ามนุษย์ในแต่ละสังคมใช้โครงสร้างความคิดทางวัฒนธรรมของตนเองเป็นพื้นฐานสำคัญในการสร้างทรัพยากร หรือให้คุณค่ากับสิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติแล้วใช้ประโยชน์ ในฐานะที่เป็นทรัพยากรมีคุณค่าต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ เพราะนิยามของทรัพยากรในที่นี้เน้น ความสำคัญที่โครงสร้างความคิดทางวัฒนธรรมของมนุษย์ สิ่ง que การศึกษาทรัพยากรจำเป็นต้องทำความเข้าใจจึงไม่ใช่ต้นไม้ที่คืนหรือทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์เท่านั้น ต้องมุ่งทำความเข้าใจระบบหรือโครงสร้างความคิดทางวัฒนธรรมที่มนุษย์ในแต่ละสังคมที่มีต่อทรัพยากรชนิดนั้นๆ และโครงสร้างความคิดทางวัฒนธรรม (culture construct) ของแต่ละสังคมนี้เองที่เป็นที่มาของระบบการจัดการ การใช้ประโยชน์และการควบคุมทรัพยากรของแต่ละสังคม

โดยทรัพยากร จำแนกออกได้เป็น 3 ประเภท โดยใช้กรรมสิทธิ์การถือครองสิทธิการใช้ประโยชน์และการจัดการเป็นเกณฑ์จำแนก โดยทรัพยากร ได้แก่

1. ทรัพยากรที่เป็นสมบัติของเอกชน (private property resources or exclusive possession)
2. ทรัพยากรที่เป็นสมบัติของส่วนรวม (common property resources)
3. ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดและไม่มีเจ้าของ (no property and open excess)

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทราบข้อมูลทุนทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ชายแดนตะวันตกในการอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติ
2. ทราบถึงลักษณะการปรับตัวชุมชนภายใต้ระบบนิเวศวิทยาชุดใหม่
3. เพื่อนำข้อมูลที่ได้ไปวางแผนในการพัฒนาสังคมชุมชนหรือประเทศชาติต่อไป

ชุมชนแต่ละแห่งจะมีการปรับตัวได้ในระดับใด
ส่วนหนึ่งขึ้นอยู่กับรากเหง้าทางวัฒนธรรมหรือ
คุณทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีอยู่เดิม
ทั้งภูมิปัญญา ความเชื่อเรื่องสิ่งแวดลอม

การตั้งถิ่นฐาน:
ข้อมูลชุมชนจากอดีตสู่ปัจจุบัน

Small green sign with illegible text.

87-7

บทที่ ๒

การตั้งถิ่นฐาน : ข้อมูลชุมชนจากอดีตสู่ปัจจุบัน

ถิ่นฐานและความเป็นมาในอดีต

ชุมชนท่ามะเตือเป็นชุมชนที่ได้รับผลกระทบและถูกอพยพมาจากการสร้างเขื่อนวชิราลงกรณหรือเขื่อนเขาแหลมเดิม เมื่อ พ.ศ. 2527 โดยทางการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย (กฟผ.) ได้จัดสรรพื้นที่อยู่อาศัยและพื้นที่ในการประกอบอาชีพให้ชาวบ้าน ชาวบ้านที่เข้ามาอยู่ในพื้นที่แต่เดิมส่วนใหญ่มาจากการจับฉลาก ซึ่งมาจากบ้านเดิมทั้งที่บ้านท่ามะเตือและบ้านวังปะโท

ผู้คนที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านท่ามะเตือส่วนใหญ่ในอดีตอพยพมาจากบ้านท่ามะเตือเดิมและบ้านวังปะโท หมู่บ้านท่ามะเตือเดิมเป็นหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ริมแม่น้ำแควน้อย บริเวณฝั่งแม่น้ำจะมีต้นมะเตือขึ้นอยู่เป็นจำนวนมาก ชุมชนจึงได้เรียกชื่อหมู่บ้านท่ามะเตือ ส่วนชาวบ้านอีกกลุ่มหนึ่งอพยพมาจากบ้านวังปะโทเดิม ซึ่งชาวบ้านเล่าว่า วังปะโทเป็นหมู่บ้านชาวกะเหรี่ยง ชื่อเดิมตามภาษากะเหรี่ยงคือ “พะโค” แปลว่า “ตลิ่งสูง” ซึ่งตรงตามสภาพภูมิศาสตร์ที่อยู่ริมฝั่งแม่น้ำ ทั้งหมู่บ้านท่ามะเตือและหมู่บ้านวังปะโทเดิมตั้งอยู่ฝั่งตรงข้ามของแม่น้ำ อาจกล่าวได้ว่าชุมชนที่อาศัยอยู่ในบริเวณดังกล่าวมีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ แต่กลุ่มชาติพันธุ์ส่วนใหญ่ คือ กลุ่มชาติพันธุ์ไทยวนหรือคนเมือง เนื่องจากพื้นที่บริเวณดังกล่าวมีสภาพพื้นที่ที่เชื่อมต่อกับจังหวัดตาก จังหวัดแม่ฮ่องสอน และจังหวัดเชียงใหม่ ดังนั้น คนไทยวนจาก

วังปะโท
เป็นหมู่บ้านชาวกะเหรี่ยง
ชื่อเดิมตามภาษากะเหรี่ยง
คือ “พะโค” แปลว่า “ตลิ่งสูง”
ซึ่งตรงตามสภาพภูมิศาสตร์
ที่อยู่ริมฝั่งแม่น้ำ

จังหวัดดงกล่าวและจังหวัดใกล้เคียงจึงอพยพมาอาศัยอยู่ร่วมกันในชุมชน นอกจากนี้ชายแดนด้านตะวันตกของประเทศไทยยังมีอาณาเขตติดต่อกับประเทศเมียนมาร์เป็นระยะทางที่ยาวมาก จึงมีกลุ่มชาติพันธุ์ที่อยู่ตามแนวชายแดนที่มีความหลากหลายทางกลุ่มชาติพันธุ์ ทั้งกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยง กลุ่มชาติพันธุ์พม่า กลุ่มชาติพันธุ์มอญ มาอาศัยอยู่ร่วมกัน โดยมีความอุดมสมบูรณ์เป็นปัจจัยดึงดูดให้คนอพยพเข้ามาหางานทำ ในช่วงของการพัฒนาประเทศ ในการทำเหมืองแร่ และการทำป่าไม้ เพื่อการส่งออกไปยังต่างประเทศ

ชาวบ้านที่อพยพมาจากทั้งสองชุมชนสะท้อนให้ฟังถึงการทำมาหากินและการดำรงชีวิตในอดีต ว่ามีความเป็นอยู่ที่สุขสบายมากกว่าในปัจจุบันเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากข้าวปลาอาหาร สามารถหาอยู่หากินได้โดยไม่ต้องซื้อ เช่น จับปลาจากแม่น้ำเพื่อประกอบอาหาร หาผักได้จากริมฝั่งแม่น้ำ นอกจากนี้ยังมีพื้นที่ทำนาปลูกข้าว และทำสวนผลไม้ ชาวบ้านจะปลูกไม้ผลแทบทุกชนิด มีพื้นที่เลี้ยงสัตว์ทั้งวัว ควาย เป็นจำนวนมาก ถึงแม้ว่าขณะนั้นจะไม่ได้มีความสะดวกสบาย หมู่บ้านยังไม่มีไฟฟ้าเข้าถึง การคมนาคม ต้องใช้เรือเป็นพาหนะในการเดินทางและขนส่งผลผลิตจากหมู่บ้านเข้าตัวเมือง แต่ชาวบ้านก็มีความสุข เพราะแทบจะไม่มีค่าใช้จ่ายในการดำรงชีวิต ชาวบ้านเล่าความหลังให้ฟังว่า ชุมชนที่อยู่เดิมมีข้าวปลาอาหารและทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ “แม่บ้านที่อยู่บ้านสามารถตั้งหม้อต้มน้ำพริกไว้รอพ่อบ้านกลับจากหาปลาในแม่น้ำ ประกอบอาหารได้ทันที”

แต่เมื่อ พ.ศ.2522 กฟผ. เริ่มทำการสำรวจพื้นที่เพื่อที่จะสร้างเขื่อนเขาแหลมเดิม (เขื่อนวชิราลงกรณ) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องจึงแนะนำให้ชาวบ้านอพยพไปอยู่ที่แห่งใหม่ที่มีการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทยเตรียมจัดสรรที่ดินไว้ให้ โดยให้ข้อมูลกับชาวบ้านว่าพื้นที่แห่งใหม่มีความอุดมสมบูรณ์และสะดวกสบายกว่าที่อยู่ในปัจจุบัน เนื่องจากมีสาธารณูปโภคทั้งประปาและไฟฟ้าครบครัน

หลังจากนั้น ประมาณ 4-5 ปี จึงเริ่มมีการปล่อยน้ำท่วมพื้นที่ เชื้อน แต่ยังคงมีบางพื้นที่ที่น้ำยังไม่ท่วมถึง ทำให้มีชาวบ้านบาง กลุ่มที่ยังผูกพันและเสียดายที่ดินทำกินที่มีความอุดมสมบูรณ์ไม่ยอม อพยพออกมาจากพื้นที่ เนื่องจากชาวบ้านได้พากันไปดูที่ดิน ที่กฟผ. จัดสรรไว้ให้แล้วพบว่า นอกจากที่ดินจะไม่มี ความอุดม สมบูรณ์แล้ว ยังไม่ได้มีสาธารณูปโภคดังที่กฟผ. แจกกับชาวบ้าน จนกระทั่งพ.ศ. 2527 น้ำได้ท่วมถึงทุกพื้นที่ ทำให้ชาวบ้านที่ยัง ตกค้างอยู่ต้องรีบอพยพออกมาจากพื้นที่อย่างรีบเร่งเพราะน้ำทะเล ลึก เข้าท่วมบ้าน เรือสวนไร่นาทุกแห่ง ชาวบ้านที่อพยพออกมากลุ่ม สุดท้ายสะท้อนความรู้สึกว่า “...เมื่ออพยพลำบากมาก ต้องจัดฝา บ้าน อย่างกับหนีพม่า...” ชาวบ้านบางรายเล่าว่า “...กอดเสาเรือน ร้องไห้ ด้วยความเสียดายและอาลัยในที่อยู่เดิม แต่จำเป็นต้องรีบ อพยพ...” ถึงแม้หน่วยงานราชการได้จัดเรือมาช่วยการขนย้าย แต่ เนื่องจากน้ำไหลเข้ามาเร็วมาก ทำให้หลายครอบครัวไม่ได้ทรัพย์สิน อะไรติดตัวมามากนัก ต้องปล่อยให้ทรัพย์สินและข้าวของส่วนใหญ่ ลอยไปตามกระแสน้ำ

สำหรับหมู่บ้านท่ามะเตือในปัจจุบัน ถูกอพยพมาตั้งแต่ พ.ศ. 2527 แรกเริ่มของการเข้ามาอาศัยอยู่ในหมู่บ้าน ชาวบ้านก็ ต้องประสบกับปัญหามากมายทั้งปัญหาการดำรงชีวิต การกิน การ อยู่รวมทั้งความยากลำบากในการประกอบอาชีพ เนื่องจากสภาพ ที่ดินไม่เหมาะสมกับการทำการเกษตร ดังคำกล่าวของชาวบ้านที่ว่า “...บ้านเดิมหน่อไม้ขนาดแขน ผักแว่น ปลาไม่อด มันขึ้นตะคึดมา ไม่อดไม่ขาด...” หรือ “...5 ปีแรกเหนื่อยมาก 10 กว่าปีถึงจะเข้าสู่ ระบบเข้าที่เข้าทางมากขึ้น...”² โดยการมาอยู่แต่แรกไม่คุ้นเคยกับการ มีน้ำประปาจึงไม่ทราบวิธีการใช้ จึงมีเรื่องเล่าสู่แนวตลกมาถึงใน ปัจจุบันว่า “มาแต่แรกก็อกน้ำเปิดไม่เป็น เจ้าหน้าที่ต้องมาสอน บอกว่าเปิดก็อก หาถังมารอ และตักน้ำใช้งาน.....เพราะเขาใช้แต่ น้ำท่าในการอาบน้ำ ชักผ้า.....”³

² สัมภาษณ์ผู้ใหญ่นุญนิยม ดวงจันทร์ 10 ตุลาคม 2548

³ สัมภาษณ์นางแดง ดวงจันทร์ 10 ตุลาคม 2548

ภาพที่ 1 ถนนทางเข้าหมู่บ้านก่อนถึงวัดท่ามะเตือ

ภาพที่ 2 ถนนในบริเวณหมู่บ้าน

ในปัจจุบัน ชาวบ้านยังคงรำลึกและโหยหากับสภากวีวิถีชีวิตและความเป็นอยู่แบบเดิมในหมู่บ้านที่อพยพมาทั้งบ้านท่ามะเตือเก่าและบ้านวังปะโทเก่า โดยเฉพาะชาวบ้านที่มีอายุ 40 ปีขึ้นไป จะสะท้อนความรู้สึกที่โหยหาอดีต คิดถึงบ้านเก่า คิดถึงความอุดมสมบูรณ์ คิดถึงความกินดีอยู่ดี แม้ว่าเวลาจะผ่านมาถึง 20 กว่าปีแล้วก็ตาม

ปัจจุบันของชุมชน

หมู่บ้านท่ามะเตือ ตั้งอยู่แปลง 1 หมู่ที่ 1 ต.ห้วยเขย่ง อ.ทองผาภูมิ จ.กาญจนบุรี การเดินทางจากอำเภอเมือง มาทางอำเภอทองผาภูมิ ผ่านเขื่อนวชิราลงกรณทางด้านขวามือ และจะมีทางแยกเลี้ยวซ้ายเข้าชุมชน อยู่ฝั่งตรงข้ามกับป้อมตำรวจ โดยเลี้ยวซ้ายเข้าถนนเล็กๆ ประมาณ 1 ก.ม. ซึ่งเมื่อเลี้ยวซ้ายเข้าหมู่บ้าน ระหว่างทางเข้าชุมชนจะผ่านบริเวณ ที่เป็นทุ่งหญ้า และบริเวณชายป่าของพุท่ามะเตือ ระหว่างทางบางช่วง ขณะเข้าชุมชนจะพบป้ายศาลิปัตย์อยู่ด้านขวามือ และปากทางเข้าชุมชนจะมีซุ้มประตูป้ายชื่อหมู่บ้าน “บ้านท่ามะเตือ “ ซึ่งจะเป็นถนนสายหลักเข้าหมู่บ้าน ที่ราดคอนกรีต โดยมีวัดท่ามะเตือตั้งอยู่บนเนินเขาปากทางเข้าหมู่บ้านทางฝั่งขวา และถนนข้างวัดเป็นถนนอีกเส้นหนึ่งที่น่า เข้าสู่บริเวณชุมชน

ช่วงที่ชาวบ้านถูกอพยพโยกย้ายมาใหม่ๆ ผู้คนส่วนใหญ่ที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านเดิมที่หมู่บ้านท่ามะเตือ และหมู่บ้านวังปะโทเดิม คือกลุ่มชาติพันธุ์ไทยยวนหรือคนเมืองที่อพยพมาจากจังหวัดตาก แม่ฮ่องสอน เชียงใหม่และเชียงรายเนื่องจากมีสภาพภูมิศาสตร์ที่เชื่อมต่อกันและภายหลังจากที่มีการสร้างเขื่อนหลายๆ ครอบครัวยิ่งถูกอพยพมาพร้อมๆ กันแต่ในระยะหลังที่ชาวบ้านมีการขายที่ดิน ปรากฏว่ามีบุคคลภายนอกที่อยู่ในตัวเมืองกาญจนบุรีและจังหวัดใกล้เคียงเข้ามาซื้อที่ดินต่อจากชาวบ้านดั้งเดิม นอกจากนี้ยังมีกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ เช่น กะเหรี่ยง กลุ่มชาติพันธุ์พม่า กลุ่มชาติพันธุ์ทวายที่อพยพเข้ามาอาศัยอยู่รวมด้วย โดยในอดีต นับแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งชุมชนทางด้านตะวันตกบริเวณลำน้ำแควน้อยที่มีผู้คนอยู่หนาแน่น ขึ้นเป็นเมือง สังขละบุรี เมืองทองผาภูมิ และเมืองไทรโยค ผู้คนที่หนาแน่นมิใช่เฉพาะคนไทยเนื่องจากพื้นที่มีช่องทางเดินติดต่อพม่าหลายทาง แต่เส้นทางสำคัญคือ ด่านพระเจดีย์สามองค์ ที่กองทัพพม่าและไทยใช้เดินทัพบ่อยเพราะเป็นระยะทางสั้น และเส้นทางจะผ่านบริเวณ **สามสบ** คือบริเวณลำน้ำสามสายมารวมกันเป็นแม่น้ำแควน้อยผ่าน**บ้านวังปะโท** จากสภาพภูมิศาสตร์ส่งผลต่อกลุ่มชาติพันธุ์จากต่างถิ่นโดยเฉพาะพม่าเข้ามาอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน (วิมล ไทรนิ่มนวล, 2543 : 33)

ภาพที่ 3 เด็กๆ ชาวต่างดาวที่อาศัยอยู่ในสวนป่า ออป.

จำนวนประชากรใน ปัจจุบันมีประมาณ 150 หลังคาเรือน แต่มีชาวบ้าน อาศัยอยู่จริงๆ ประมาณ 130 หลังคาเรือน เนื่องจากบางบ้านไป ประกอบอาชีพอยู่นอกหมู่บ้าน ปล่อยให้บ้านทิ้งไว้ให้เพื่อนบ้าน หรือผู้ใหญ่ บ้านช่วยดูแล ในหมู่บ้านมีประชากรอาศัยอยู่ประมาณ 700 คน ส่วนมากจะเป็นคนไทยภาคเหนือ รองลงมาเป็นพวกอีสาน กะเหรี่ยง พม่า ทวาย ภาษาที่ใช้ส่วนมากจะใช้ภาษากลางเป็นหลักและภาษาท้องถิ่น ทางภาคเหนือ

หมู่บ้านท่ามะเตือ ตั้งอยู่กึ่งกลางระหว่างพื้นที่ป่าอนุรักษ์ 72 พรรษามหาราชและพื้นที่สวนป่าองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ กาญจนบุรี สภาพพื้นที่โดยรอบ มีภูเขาล้อมรอบ พื้นที่มีลักษณะเป็นแอ่งกระทะ เมื่อฝนตกหนัก ทำให้เกิดปัญหาน้ำท่วม สภาพดินในชุมชนเป็นหินปูนไม่อุ้มน้ำไม่เหมาะสำหรับการทำการเกษตร

ลักษณะการวางผังหมู่ชุมชน จะมีการจัดวางรูปแบบคล้ายหมู่บ้านจัดสรร โดยจัดแบ่งซอยออกเป็นล็อก โดยมีถนนคอนกรีตตัดผ่านภายในหมู่บ้านทุกซอย และมีการแบ่งซอยย่อยออกเป็น 5 ซอย ได้แก่ ซอยไฟสีทอง ซอยอุทุมพรพัฒนา ซอยรุ่งฟ้า ซอยจงเจริญ และซอยเจริญพัฒนา โดยมีโรงเรียนท่ามะเตือ ซึ่งเป็นโรงเรียนประจำหมู่บ้าน อยู่กึ่งกลางภายในชุมชน ส่วนวัดท่ามะเตือ ตั้งอยู่ปากทางเข้าด้านหน้าของชุมชน ส่วนบริเวณที่ดินทำกินของชาวบ้านที่ได้รับการจัดสรรจะอยู่รอบๆ หมู่บ้าน⁴

ภาพที่ 4 ซอยภายในหมู่บ้านท่ามะเตือ

⁴ ในปัจจุบันเหลือเพียงไม่กี่ครอบครัวที่ยังไม่ได้ขายที่ดินทำกินที่ได้รับการจัดสรรมา เนื่องจากประสบกับสภาวะหนี้สินตั้งแต่อพยพย้ายเข้ามาอยู่เพียงไม่กี่ปี

ภาพที่ 5 สภาพบ้านเรือนภายในชุมชนท่ามะเดื่อ

ลักษณะของสภาพบ้านเรือนของชาวบ้านจะมีหลากหลายรูปแบบขึ้นอยู่กับพื้นที่ที่ได้รับการจัดสรรจากฟฟ.ตามประเภทต่างๆ โดยจะมีทั้งแบบที่สร้างด้วยไม้และก่อสร้างจากปูนแบบบ้านที่ทันสมัยในเมืองและแบบกึ่งไม้กึ่งปูน แบบที่สร้างด้วยไม้ก็จะมีทั้งที่สร้างตั้งแต่เดิมในลักษณะเรียบง่ายไม่มีการแบ่งพื้นที่ใช้สอย ภายในตัวบ้านเป็นห้องโล่ง กับรูปแบบที่มีการสร้างขึ้นมาใหม่มีการแบ่งห้องเป็นสัดส่วนซึ่งลักษณะนี้จะเป็นการปลูกสร้างทีหลัง เนื่องจากระยะแรกของการอพยพเป็นการก่อสร้างจากไม้บ้านเก่าที่ขนย้ายมาได้บางส่วน บ้านแต่ละหลังจะมีพื้นที่บริเวณรอบบ้านกว้างขวาง บางบ้านใช้สำหรับเป็นที่ ปลูกพืชผักสวนครัว เล็กๆ น้อยๆ ปลูกไม้ดอก ไม้ประดับ หรือไว้สำหรับเลี้ยงไก่ เป็นต้น

ภาพที่ 6 โรงเรียนบ้านท่ามะเดื่อ

สาธารณูปโภค : ภาพตัวแทนการพัฒนา

สาธารณสมบัติทั่วไปของชุมชน ที่ใช้สอยภายในหมู่บ้านประกอบไปด้วย ประปาประจำหมู่บ้าน ซึ่งทางการไฟฟ้าฝ่ายผลิตได้ดำเนินการก่อสร้างให้ตั้งแต่ชาวบ้านอพยพเข้ามาอยู่ใหม่ ๆ ศาลาเอนกประสงค์ ที่ได้รับการจัดสรรงบประมาณจาก SML เมื่อพ.ศ.2548 โทรศัพท์สาธารณะ สนามเด็กเล่นภายในโรงเรียนบ้านท่ามะเดื่อ ที่มักจะมีเด็กในหมู่บ้านมาใช้ออกกำลังกาย

ภาพที่ 7 ศาลาอเนกประสงค์

ในอดีตหมู่บ้านท่ามะเตือและบ้านวังปะโทเก่าไม่มีไฟฟ้าและน้ำประปา โดยใช้แสงสว่างจาก ตะเกียง ใช้น้ำจากแม่น้ำแควน้อยเนื่องจากอยู่ริมแม่น้ำแควน้อย ไม่มีถนน การคมนาคมใช้เรือหางยาว และใช้เกวียนเทียมวัว เทียมควายในการเดินทางหรือการขนผลผลิตทางการเกษตร

ส่วนหมู่บ้านท่ามะเตือในปัจจุบัน มีไฟฟ้าและประปาใช้ ภายในหมู่บ้าน ภายหลังจากที่มีการ ก่อตั้งชุมชนและชาวบ้านทั้งหมดอพยพเข้ามาอยู่ ซึ่งการไฟฟ้าฝ่ายผลิตได้สร้างแรงจูงใจให้ ความหวังกับ ชาวบ้านเพื่อให้ชาวบ้านยอมย้ายมาอยู่ในหมู่บ้านแห่งใหม่ว่า มีความสะดวกสบาย มีถนน มีไฟฟ้า มี น้ำประปาใช้ แต่เมื่อชาวบ้านอพยพเข้ามาอยู่ กลับยังไม่มีสาธารณูปโภคต่างๆดังกล่าว ไว้ให้ชาวบ้านได้ ใช้

ภาพที่ 8 ประปาหมู่บ้าน

ปัญหาที่กำลังเกิดขึ้นในปัจจุบันก็คือประปาของหมู่บ้านที่นำน้ำมาจากแหล่งน้ำทางธรรมชาติโดยใช้ระบบการสูบน้ำ ซึ่งได้แก่ ลำห้วยทิม ปรากฏว่าน้ำประปาดังกล่าวไม่สามารถนำมาบริโภคได้เนื่องจากมีตะกอนหินปูนเจือปนอยู่ในปริมาณมาก ชาวบ้านหลายหลังคาเรือนแก้ปัญหาด้วยการซื้อน้ำที่บรรจุขวดและถึงมาใช้บริโภคแทน

วิถีชีวิตชุมชน : ศาสนา ความเชื่อ

ชาวบ้านหมู่บ้านท่ามะเดื่อส่วนใหญ่ นับถือพุทธศาสนา ดังนั้นพิธีกรรมตามความเชื่อประเพณี ก็คือการประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อทางพุทธศาสนา เช่นเดียวกับพุทธศาสนิกชนทั่วๆ ไป ไม่ว่าจะเป็นวันเข้าพรรษา วันออกพรรษา วันขึ้นปีใหม่ตามแบบไทย หรือวันสงกรานต์ และวันสำคัญทางศาสนา วันอื่นๆ นอกจากนี้ยังมีความเชื่อและประเพณีที่มีลักษณะพิเศษที่ชาวบ้านในหมู่บ้านยึดถือสืบทอดกันมา

ของชาวไทยวนที่อพยพมาจากทางภาคเหนือ ตั้งแต่อาศัยอยู่ที่หมู่บ้านท่ามะเตือและหมู่บ้านวังปะโทเดิม เช่น ความเชื่อเกี่ยวกับวีรบุรุษ ได้แก่ เจ้าพ่อพะวอ ความเชื่อที่ข้องเกี่ยวกับไสยศาสตร์

ความเชื่อเรื่องผีและไสยศาสตร์

1) ความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าพ่อพะวอ

การนับถือเจ้าพ่อพะวอของชาวบ้านในชุมชนท่ามะเตือสืบเนื่องมาแต่ในหมู่บ้านเดิมคือที่หมู่บ้านวังปะโท ในหมู่บ้านวังปะโทมีศาลพะวอตั้งอยู่ริมแม่น้ำแควน้อยโดยหันหน้าไปทางทิศใต้ และศาลพะวอในหมู่บ้านท่ามะเตือก็หันไปทางทิศใต้เช่นกัน ศาลพะวอแรกตั้งเดิมเป็นศาลใหญ่ตั้งอยู่ที่ อำเภอแม่สอดหลักกิโลเมตรที่ 62-63 ถนนสายแม่สอด-ตาก โดยมีตำนานเล่าต่อกันมาหลายเรื่อง บางตำนานเล่าว่า “พะวอ” เป็นชาวกะเหรี่ยงที่เข้ามาอยู่ในพื้นที่ทำหน้าที่เป็นนายด่านแม่ละเมา และเมื่อพม่ายกทัพมาตีไทย เจ้าพะวอได้ยกทัพไปสู้รบกับพม่าจนตัวเองจบชีวิตลงบนเทือกเขา ชาวกะเหรี่ยงและผู้คนทั่วไปต่างเชื่อว่าวิญญาณศักดิ์สิทธิ์ของนักรบผู้นี้ยังคงอยู่จึงได้สร้างศาลเจ้าพ่อพะวอขึ้นที่อ.แม่สอด ซึ่งสอดคล้องกับหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ตามชายแดนตะวันตกมีประวัติการอพยพและการตั้งถิ่นฐานของชาวกะเหรี่ยงในจังหวัดกาญจนบุรีและจังหวัดตาก ซึ่งเป็นเมืองหน้าด่านสำคัญมาตั้งแต่สมัยอยุธยาจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ผู้นำชาวกะเหรี่ยงหลายท่านได้รับพระราชทานตำแหน่งเจ้าเมือง คอยทำหน้าที่ดูแลปกครองดินแดนแถบนี้มาตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เช่น พระสุวรรณคีรีปกครองเมืองอุ้มผางที่อยู่บริเวณแม่น้ำแควน้อยตอนบน (ตั้งแต่บริเวณอำเภออุ้มผาง จังหวัดตาก จนถึงอำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรีในปัจจุบัน) แม้ภายหลังได้ปฏิรูปการปกครองในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งยกเลิกตำแหน่งเจ้าเมือง ผู้นำกะเหรี่ยงก็ยังคงได้รับการแต่งตั้งเป็นนายอำเภอ นายกอง และนายด่านทำหน้าที่ดูแลท้องที่ และออกลาดตระเวนสืบราชการในเขตชายแดนเสมอมา (2533) สยามอารยะ. “พลิกแผ่นดินศักดิ์สิทธิ์ค้นหาพระฤาษี”. ปีที่ 2 ฉบับที่ 14 เดือนกุมภาพันธ์ และในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เมื่อมีชาวบ้านจากแม่สอดอพยพมาอยู่ที่หมู่บ้านวังปะโท อันเนื่องมาจากการหนีภัยสงครามหรือหนีการเป็นทหาร รวมทั้งพื้นที่ริมแม่น้ำแควน้อยมีความอุดมสมบูรณ์มาก ชาวบ้านที่อพยพมาจึงได้พากันสร้างศาลเจ้าพ่อพะวอขึ้นในหมู่บ้านวังปะโทและที่หมู่บ้านท่ามะเตือเพื่อเป็นการรำลึกถึงเจ้าพ่อพะวอ ซึ่งเป็นวีรบุรุษที่ได้รับการเคารพยกย่องจากชาวบ้านตั้งแต่อาศัยอยู่ที่ถิ่นฐานเดิมคือจังหวัดตาก ส่วนบางตำนานเล่าว่าพะวอเป็นทหารที่ร่วมสู้รบกับทหารไทยต่อสู้กับกองทัพจากเวียงจันทน์ จนกระทั่งกองทัพจากเวียงจันทน์พ่ายแพ้กลับไป จึงได้มีการสร้างศาลไว้ให้คนรุ่นหลังได้รำลึกถึงวีรกรรมของท่านและเพื่อเป็นอนุสรณ์สถานให้ชาวบ้านได้บูชากราบไหว้เป็นสิริมงคล นอกจากจะมีศาลเจ้าพ่อพะวอแล้ว ยังมีศาลของเจ้าพ่อสมณะและเจ้าแม่ขันทอง ซึ่งคนในชุมชนเล่าว่าเป็นน้องชายและน้องสาวของเจ้าพะวอ และในหมู่บ้านได้มีร่างทรงของเจ้าพะวอเพื่อทำพิธีและเป็นสื่อกลางติดต่อระหว่างเจ้าพ่อกับชาวบ้านในหมู่บ้านเมื่อเกิดเหตุทุกข์ร้อน

ภาพที่ 9-10 ศาลเจ้าพ่อพะวอ อ.แม่สอด จ.ตาก

ภาพที่ 11 ศาลเจ้าพ่อพะวอในชุมชนท่ามะเดื่อ

2) ความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับไสยศาสตร์

สำหรับความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับไสยศาสตร์ในอดีตรวมเป็นจำนวนมาก โดยวิธีการบอกกล่าวจะมีการผ่านทางสื่อกลางซึ่งได้แก่หมอดู ความเชื่อในลักษณะนี้จะมีทั้งให้คุณหรือเป็นประโยชน์ กล่าวคือสามารถช่วยเหลือผู้อื่นหรือบรรเทาความทุกข์ร้อนของผู้อื่นได้ เช่น กรณีที่ข้าวของสูญหาย คนหาย สัตว์หาย สามารถทำนายแล้วให้เจ้าของไปติดตามให้ได้กลับคืนมา เช่น ในอดีตถ้าควายของผู้ใดหายจะมาให้พ่อหมอสวยทำนาย จะมีการประกอบพิธีกรรมเสี่ยงทาย พ่อหมอจะสามารถบอกทิศทางได้ว่าให้ไปตามทิศทางใด ชาวบ้านจะไปตามจนพบ บางครอบครัวสามีภรรยาเลิกร้างกัน จะมีคาถาช่วยให้สามีภรรยากลับมาคืนดีกัน ภายในระยะเวลาที่กำหนดได้ หรือกรณีที่คนหาย จะสามารถบอกทิศทางให้ตามหาจนพบ ผู้สืบทอดที่ให้ข้อมูลเรียกว่ามี “ พรายกระซิบ ” นอกจากนี้ ผู้ที่มีความรู้บางรายสามารถช่วยเหลือผู้ที่ถูกขังได้ โดยสามารถถอนของออกได้ ซึ่งในปัจจุบันบางกรณีไม่สามารถหาเหตุผลมาพิสูจน์หรืออธิบายได้ และในทางตรงข้ามความรู้ประเภทนี้ นอกจากจะให้คุณหรือมีประโยชน์โดยเฉพาะด้านจิตใจแล้ว ยังมีความรู้ประเภทที่ให้โทษแก่ผู้อื่นอีกด้วย ได้แก่ คาถาแก่งคนให้ได้รับความเจ็บปวดทรมานตั้งแต่ขั้นเบาๆ จนถึงขั้นเสียชีวิตได้ เช่น การเสกสิ่งของเข้าร่างกายคน ฯลฯ ซึ่งสาเหตุหนึ่งที่วิชาความรู้ประเภทนี้ไม่ได้รับการสืบทอด เนื่องจากมีการสั่งสอนกันมาและเชื่อกันว่าผู้ที่มีวิชาพวกนี้จะมีชีวิตที่ร้อนรุ่มอยู่ไม่เป็นสุข ทำมาหากินไม่เจริญหรือไม่สามารถร่ำรวยได้ และชาวบ้านที่ได้รับการสืบทอดความรู้ประเภทนี้ ได้ให้ข้อมูลว่า “ เกือบทุกรายจะไม่ตายดีเลยสักคน เพราะเมื่อแก่ตัวลงจะไม่มีแรงเลี้ยงของทำให้ของเข้าตัวเอง ” ซึ่งของพวกนี้เรียกว่า “ คุณครู ” การที่จะยกเลิกวิชาความรู้ประเภทนี้ต้องทำ

พิธีถอดคุณครูออก โดยถอดไว้ตามต้นไม้ หรือโยนเข้ากองไฟ ในบางกรณีที่ครูแรง จำเป็นต้องมีการนิมนตร์พระสวดตัดขาดจากกัน เพื่อไม่ให้คุณครูนี้สืบต่อไปถึงรุ่นลูกรุ่นหลาน

3) การทำนายเคราะห์และสะเดาะเคราะห์

ในชุมชนมีพิธีที่เกี่ยวข้องกับการทำนายและเสี่ยงทายเพื่อแก้ไขปัญหาการดำรงชีวิต ได้แก่ พิธีแกว่งข้าวเพื่อทำนายเคราะห์ (โดยใช้ข้าวเหนียวปั้นในการทำพิธี) พิธีนี้มีคาถา และการทำนายโดยผู้ที่ปั้นข้าวเหนียว เช่น ผู้ที่เจ็บป่วยรักษาอยู่ที่โรงพยาบาลแล้วไม่หาย ไม่ว่าจะเป็เด็กหรือผู้ใหญ่ ชาวบ้านจะมีความเชื่อว่าผู้ป่วยรายนั้นอาจจะไปทำอะไรที่ถือว่าเป็นการผิดต่อผี หรือเจ้าที่เจ้าทาง หรือเจ้าป่าเจ้าเขาไว้ ก็จะมาให้ผู้ที่ได้รับการสืบทอดวิชาความรู้เหล่านี้เป็นผู้ทำพิธีในการทำนายสาเหตุที่เจ็บไข้ได้ป่วยหรือเกิดเคราะห์ให้ โดยเมื่อประกอบพิธีนี้แล้วจะสามารถทำนายได้ว่าผู้ที่มีเคราะห์หรือกำลังได้รับเคราะห์ไปทำอะไรผิดมา ก็จะบอกให้ไปขอขมาในสิ่งที่ได้ล่วงเกิน ทำพิธีแก้บน หรือเซ่นไหว้ ซึ่งเมื่อทำการขอขมาแล้วอาการเจ็บไข้ได้ป่วยก็จะหายเป็นปกติ ซึ่งปัจจุบัน ชาวบ้านในหมู่บ้านยังมีความเชื่อในสิ่งเหล่านี้และมักจะมาขอร้องให้ผู้ที่สามารถทำพิธีนี้ช่วยทำพิธีให้เป็นประจำ โดยเฉพาะส่วนมากจะเป็นญาติพี่น้องและเพื่อนบ้านที่สนิทสนมกับผู้ที่ได้รับการสืบทอดวิชานี้มา รวมทั้งคนนอกหมู่บ้านที่ทราบ

ประเพณีปฏิบัติในชุมชน

สภาพสังคมและวัฒนธรรมในหมู่บ้านท่ามะเดื่อ ยังมีสภาพสังคมเป็นลักษณะปฐมภูมิ ชาวบ้านยังรู้จักสนิทสนมกัน มีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีความสามัคคีกันในหมู่บ้าน ซึ่งโดยพื้นฐานส่วนหนึ่งมาจากการที่ชาวบ้านในหมู่บ้านบางส่วนเป็นญาติพี่น้องกัน ยังคงยึดมั่นในพุทธศาสนา ถึงแม้ในปัจจุบันนี้วันคนรุ่นใหม่ ในชุมชนจะมีความเชื่อความศรัทธาทางพุทธศาสนาลดลงเรื่อยๆ ก็ตาม (สังเกตจากเข้าร่วมประเพณีทางพุทธศาสนาต่างๆ เช่น งานประเพณีประดับตกแต่งปราสาทผึ้งที่ไม่มีเด็กและกลุ่มเยาวชนในหมู่บ้านมาร่วมงานเลย แต่กลุ่มเยาวชนเลือกไปดูฟุตบอลประเพณีห้วยเขย่งสามัคคีศัพ์ ด้านภยยาเสพติด ที่บ้านประจำไม้ (แปลง 4) เยาวชนบางคนบอกว่าไม่เคยเห็นและไม่เคยตกแต่งปราสาทผึ้งด้วย และบางคนกล่าวว่า “ งานแห่ปราสาทผึ้งเป็นงานของคนแก่ วัยรุ่นไม่เกี่ยว ”

ภาพที่ 12 บรรยากาศยามเช้าในชุมชน

ส่วนวัฒนธรรมประเพณีนั้น เนื่องจากชาวบ้านในหมู่บ้านท่ามะเดื่อนับถือศาสนาพุทธ สิ่งทีสะท้อนให้เห็นถึงแนวทางการปฏิบัติตนของพุทธศาสนิกชน ได้แก่ การทำบุญตักบาตร ซึ่งพบว่าจะมีชาวบ้านเป็นจำนวนมากที่ตื่นแต่เช้าเพื่อใส่บาตรเป็นประจำทุกวัน จากการศึกษาในพื้นที่พบว่าชาวบ้านยังคงรักษาและสืบทอดประเพณีที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาไว้หลายๆ ประเพณี ซึ่งจะขอยกตัวอย่างบางประเพณีที่ได้สัมผัสลงไปที่เก็บข้อมูล เช่น ประเพณีบุญกลางบ้าน ประเพณีวันออกพรรษา ประเพณีลอยกระทง สำหรับประเพณีบุญกลางบ้านเป็นประเพณีที่ชาวบ้านจัดขึ้นเป็นประจำทุกๆ ปีในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 3 หรือวันมาฆบูชา โดยในเย็นก่อนหน้าวันมาฆบูชานั้น จะมีการรวมตัวของชาวบ้านเพื่อกวาดข้าวมธุปายาส (ข้าวกระยาสารท) ตามประเพณีและรับฟังการสวดมนต์ในช่วงค่ำ และในตอนเช้าก็จะมี การตักบาตรร่วมกันของคนในหมู่บ้านโดยจะนิมนต์พระจากวัดมาประกอบพิธีในหมู่บ้าน และยังมี การทำกิจกรรมร่วมกันไปตลอดทั้งวัน

ส่วน**ประเพณีวันออกพรรษา** ซึ่งตรงกับวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 ชาวบ้านร่วมกันทำบุญตักบาตรเทโวที่วัด โดยมีชาวบ้านมาร่วมทำบุญกันเป็นจำนวนมาก ทั้งคนภายในหมู่บ้าน ภายนอกหมู่บ้าน รวมทั้งคนต่างด้าวที่เข้ามาอาศัยอยู่ในหมู่บ้าน ส่วนในช่วงเย็นมีการเวียนเทียนรอบโบสถ์

ภาพที่ 13 พิธีบุญกลางบ้าน

สำหรับประเพณีการตักบาตรเทโวโรหณะในวันออกพรรษานี้ จะเห็นการร่วมแรงร่วมใจของคนในหมู่บ้านในการร่วมรักษาและสืบทอดประเพณีทำบุญทางพุทธศาสนา และถือเป็นโอกาสอันดีที่ญาติพี่น้องจะมาทำบุญตักบาตรร่วมกัน รวมทั้งเด็กทั้งนักเรียนในหมู่บ้าน และนักศึกษาที่ไปศึกษาอยู่ภายนอกชุมชนจะมาช่วยพิธีตักบาตรเทโวโรหณะกันทั้งหมู่บ้าน พิธีเริ่มจากการตักบาตรข้าวสุกบนศาลา หลังจากนั้นชาวบ้านจะลงมาตักบาตรอาหารแห้งด้านล่าง โดยมีขบวนพระภิกษุสามเณรเดินลงจากศาลา นำหน้าขบวนด้วยผู้อัญเชิญพระพุทธรูป สำหรับอาหารแห้งที่ชาวบ้านนำมาตักบาตรเทโวโรหณะคือข้าวสารอาหารบะหมี่กึ่งสำเร็จรูป น้ำส้ม ขนมแห้งและอาหารกระป๋อง เมื่อตักบาตรเทโวโรหณะเสร็จแล้วชาวบ้านก็จะขึ้นไปรับศีลรับพรบนศาลา

ในประเพณีวันออกพรรษา วันเมื่อทำบุญที่วัดเสร็จแล้ว ชาวบ้านจะมาร่วมกันตกแต่งปราสาทผึ้งที่ศาลาเอนกประสงค์ตามที่ได้นัดหมายกัน โดยเฉพาะช่วงเวลาใกล้แห่ปราสาทผึ้งไปที่วัด ชาวบ้านเริ่มทยอยกันมามากขึ้น แต่ก็ยังทันที่จะมาร่วมตกแต่งปราสาทผึ้ง นอกจากนี้ยังมี การทอดผ้าป่าทั้งจากคนในชุมชนร่วมกันเรียไรเงิน ผ้าป่าจากหมู่บ้านใกล้เคียงได้แก่ หมู่บ้านเตาถ่าน ซึ่งชาวบ้านให้ข้อมูลว่า ชาวบ้านที่หมู่บ้านเตาถ่านมาร่วมงานแห่ปราสาทผึ้งตั้งแต่บ้านท่ามะเตี้อพยพมาอยู่ที่นี้ใหม่ๆ (หมู่บ้านเตาถ่านเป็นหมู่บ้านดั้งเดิม ปัจจุบันมีสำนักสงฆ์ มีพระสงฆ์จำพรรษา 1 รูป) นอกจากนี้ยังมีผ้าป่าจาก

กรุงเทพฯ มาสมทบซึ่งเป็นผ้าป่าของชาวบ้านที่เข้าไปทำงานในกรุงเทพฯ รวบรวมเงินจากการเรียไรเป็นผ้าป่าถวายวัดท่ามะเตือ ในงานชาวบ้านจัดพิธีฉลองปราสาทผึ้งและผ้าป่าพร้อมกัน มีการตีมสุรา รำวง ละครเล่นเพื่อเป็นการฉลอง จากนั้นก็แห่ไปที่วัด และถวายให้พระสงฆ์ ซึ่งเงินส่วนนี้ทางผู้ใหญ่บ้านให้ข้อมูลว่าเป็นเงินที่ถวายให้เจ้าอาวาสเพื่อแบ่งสรรปันส่วนให้พระ เณร นำไปใช้ตามอัธยาศัย ถือเป็นสวัสดิการที่ชาวบ้านร่วมกันถวายพระสงฆ์และสามเณรที่อยู่จำพรรษาที่วัด **ประเพณีลอยกระทง** ในคำคืนวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 12 เป็นวันลอยกระทง ซึ่งแต่ก่อนชาวบ้านท่ามะเตือร่วมกันจัดงานวัดในวันลอยกระทงเป็นประจำทุกปี ชาวบ้านเล่าถึงบรรยากาศการจัดงานลอยกระทงที่วัดท่ามะเตือซึ่งเป็นวัดในหมู่บ้านว่า มีการแสดงมหรสพบันเทิงมากมาย มีภาพยนตร์ และหมอลำ มีการเปิดร้านขายของ และชาวบ้านกลุ่มหนึ่งจะมาช่วยกันทำกระทงจำหน่ายเพื่อนำเงินเข้าวัด และก่อนที่จะลอยกระทง ชาวบ้านจะไปฟังพระสวดมนต์ เพื่อเป็นสิริมงคล และให้พระสงฆ์ทำพิธี จากนั้นก็จะนำกระทงไปลอยยังสระน้ำของทางวัด

วิถีชีวิตที่เปลี่ยนไป : ภาพสะท้อนการพัฒนา

ชุมชนบ้านท่ามะเตือปัจจุบันก่อนถูกอพยพอันเนื่องมาจากการสร้างเขื่อนวชิราลงกรณของการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย (กฟผ.) เดิมมี 2 ชุมชนคือ บ้านท่ามะเตือและวังปะโทเดิม โดยทั้ง 2 หมู่บ้านตั้งอยู่คนละฟากของแม่น้ำแควน้อย ซึ่งทำให้ทั้งสองหมู่บ้านต่างมีความใกล้ชิดสนิทสนมกัน มีความเป็นเครือญาติและมีการไปมาหาสู่ รวมทั้งมีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน โดยเฉพาะเมื่อมีงานบุญหรืองานประเพณีสำคัญต่างๆ เช่น งานทำบุญขึ้นบ้านใหม่ งานบวช งานแต่งงาน งานศพหรืองานพิธีต่างๆ ชาวบ้านของทั้งสองหมู่บ้านต่างร่วมมือช่วยเหลือซึ่งกันและกัน รวมทั้งมีการแต่งงานของหนุ่มสาวระหว่างทั้งสองหมู่บ้าน มีวิถีชีวิตความเป็นอยู่อย่างเรียบง่าย

การเข้ามาของการไฟฟ้าฝ่ายผลิตช่วงก่อนการอพยพชาวบ้าน

กฟผ.ได้เข้ามามีบทบาทหลายด้านทั้งในด้าน 1) การสำรวจจัดประเภทและจ่ายค่าชดเชย 2) บทบาทการให้ข้อมูล 3) บทบาทการโน้มน้าวในการอพยพ และ 4) บทบาทการจัดเตรียมพื้นที่รองรับ โดยบทบาทของการไฟฟ้าฝ่ายผลิตที่เข้ามาช่วงก่อนที่จะมีการอพยพชาวบ้านออกจากพื้นที่ได้แก่การเข้ามาสำรวจ และจัดประเภท ชาวบ้านเพื่อจ่ายค่าชดเชยจากการเวนคืนและจัดสรรที่ดินให้กับชาวบ้าน โดยกฟผ. แบ่งชาวบ้านออกเป็น 3 ประเภท (ชาวบ้านเรียกว่า บัญชี) ได้แก่

1. ประเภทบัญชีที่ 1 ชาวบ้านจะได้รับจัดสรรพื้นที่ปลูกบ้าน 1 ไร่ และที่ทำกิน 14 ไร่ ชาวบ้านประเภทนี้เดิมมีที่บ้านและที่ทำกินเป็นของตนเองในหมู่บ้านเก่า และมีเอกสารในการทำประโยชน์ในที่ดิน เช่น หนังสือรับรองการทำประโยชน์ (นส.3) เอกสารการเสียภาษีบำรุงท้องที่(ภบท.5)

2. ประเภทบัญชีที่ 2 ชาวบ้านจะได้รับจัดสรรเฉพาะพื้นที่ปลูกบ้าน 1 ไร่ แต่ไม่ได้ที่ทำกิน เนื่องจากชาวบ้านประเภทนี้มีแต่ที่ปลูกบ้านแต่ไม่มีที่ทำกินในหมู่บ้านเก่า หรือมีที่ดินทำกินแต่ไม่มีหลักฐานเอกสารในการทำประโยชน์ในที่ดิน

3. ประเภทบัญชีที่ 3 ชาวบ้านจะได้รับจัดสรรเฉพาะพื้นที่ปลูกบ้าน 2 งาน ชาวบ้านประเภทนี้ ส่วนใหญ่เป็นพวกที่ตกสำรวจ หรือเป็นชาวบ้านที่แต่งงานแล้วแต่ยังไม่ได้แยกครัวเรือน ซึ่งเดิมอยู่กับพ่อแม่ เมื่อย้ายมาจึงจะแจ้งแยกครอบครัว ซึ่งที่ดิน 2 งานนี้ เป็นพื้นที่ที่ กฟผ. จัดสรรพื้นที่ที่เหลือจากการจัดสรรพื้นที่ปลูกบ้านให้ชาวบ้านบัญชี 1 และบัญชี 2 แล้ว

จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านคนหนึ่งที่ถูกจัดอยู่ในบัญชีประเภทที่ 3 ช่วงที่อพยพมาช่วงแรกต้องมาขออาศัยญาติพี่น้องอยู่ ซึ่งชาวบ้านคนดังกล่าวมีที่ดินในหมู่บ้านเดิม 50 ไร่ เป็นใบ ภบท.5 แต่ได้ค่าชดเชยจากการเวนคืนเฉพาะค่าบ้าน 8,000 บาท โดยวิจารณ์การทำงานของ กฟผ.ว่า ทำให้ตนกลายเป็นผู้ที่ไม่มีที่ดินทำกิน ตกสำรวจช่วงที่มีการจัดสรรที่ดิน เมื่อย้ายมาอยู่ที่แห่งใหม่มีความลำบาก เพราะไม่มีที่อยู่อาศัย และไม่มีที่ทำกินต้องอาศัยสวนป่า ออป.และญาติพี่น้อง เพื่อนบ้านให้ทำ

นอกจากจะมีการจัดสรรที่ดินให้แล้ว ชาวบ้านยังได้รับความช่วยเหลือในเบื้องต้นเป็นเงินเดือนช่วยเหลือ เดือนละ 1,000 ต่อครัวเรือน เป็นระยะเวลา 1 ปี เพื่อไว้เป็นค่าใช้จ่ายในการครองชีพ ขณะที่อยู่ในช่วงระยะเวลาปลูกบ้านช่วงแรกๆ

บทบาทในการแจ้งข้อมูลให้ชาวบ้านได้ทราบเกี่ยวกับค่าชดเชยจากการเวนคืน ซึ่งประกอบไปด้วยไร่นา ที่ดินทำกิน ค่าเรือถอนบ้าน ค่าต้นไม้ยืนต้น ค่าคอกวัว ค่าคอกหมู ค่าเล้าไก่ ซึ่งชาวบ้านจะต้องนำไปใช้เป็นทุนในการอพยพโยกย้าย รวมทั้งการปรับตัวในด้านต่างๆ ในช่วงที่อพยพไปอยู่ในที่แห่งใหม่ ไม่ว่าจะเป็นค่าใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน การลงทุนในการประกอบอาชีพ และอื่นๆ

นอกจากนี้ กฟผ. ยังต้องแสดงบทบาทในการโน้มน้าวเพื่อชักจูงชาวบ้านให้ยอมย้ายไปอยู่ในที่แห่งใหม่ที่ทางกฟผ. จัดเตรียมไว้ให้แต่โดยดี เนื่องจากชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่ต้องการที่จะย้ายออกจากพื้นที่หมู่บ้านเดิม โดยทางกฟผ.ได้ให้ข้อมูลกับชาวบ้านถึงความสะดวกสบายของที่อยู่แห่งใหม่ว่า ได้มีการเตรียมระบบสาธารณูปโภคที่ครบครัน ทั้งไฟฟ้า น้ำประปา ถนนลาดยาง ฯลฯ เพื่อรองรับการอพยพของชาวบ้านทั้ง 2 หมู่บ้านไว้เรียบร้อยแล้ว รวมทั้งกฟผ.ได้จัดสร้างสาธารณสถานอย่างโรงเรียนและวัดไว้ให้ และที่สำคัญมีการให้ข้อมูลบิดเบือนจากความเป็นจริง โดยเฉพาะเรื่องความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ทำกินที่มีความอุดมสมบูรณ์กว่าหมู่บ้านเดิม ชาวบ้านให้ข้อมูลว่า “ส่วนใหญ่ไม่อยากอพยพออกจากบ้านเดิม การอพยพมาครั้งนี้เหมือนโดนบังคับ ไม่มาก็ไม่ได้ ชาวบ้านเกลียด กฟผ. มาก ช่วงที่ กฟผ. เข้ามาสำรวจในพื้นที่ชาวบ้านไม่เรียกกินน้ำ ไม่คุยด้วย ”

บทบาทในการเตรียมสถานที่แห่งใหม่ไว้รองรับ การอพยพโยกย้ายของชาวบ้าน โดยเฉพาะการจัดสรรที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกิน ให้กับชาวบ้าน โดยที่ปลูกสร้างบ้าน 1 ไร่ ที่ดินทำกิน 14 ไร่ คอยดูแลการจัดการแบ่งสรรที่ดินให้กับชาวบ้านด้วยวิธีการจับฉลาก สำหรับพื้นที่ปลูกสร้างบ้าน กฟผ.จะนำรถแทรกเตอร์มาปรับพื้นที่เป็นล้อยอก และให้ชาวบ้านที่จับฉลากได้มาอยู่ ส่วนพื้นที่ทำกิน 14 ไร่ ซึ่งยังมีสภาพเป็นป่าอยู่ ยังไม่ได้มีการถากถางหรือปรับพื้นที่ให้กลายเป็นที่ดินทำกิน ชาวบ้านให้ข้อมูลว่า กฟผ. จ่ายค่าถางป่าเพื่อปรับพื้นที่ให้เป็นพื้นที่ทำกินของชาวบ้าน ไร่ละ 100 - 200 บาท นอกจากนี้ กฟผ. ยังมีการลงทุนเพื่อจัดสร้างระบบสาธารณูปโภคและสาธารณูปการต่างๆ เช่น ถนน ไฟฟ้าและ น้ำประปา และสิ่งอำนวยความสะดวกอื่นๆ ซึ่งทางกฟผ. ใช้เป็นข้ออ้างในการสร้างแรงจูงใจให้ชาวบ้านยอมย้ายมาอยู่ในที่แห่งใหม่ หรือหมู่บ้านท่ามะเตือในปัจจุบัน แต่ชาวบ้านให้ข้อมูลว่า ช่วงที่ชาวบ้านย้ายมาอยู่ใหม่ๆ กฟผ. ยังไม่ได้จัดเตรียมสถานที่ไว้ให้ชาวบ้านดังที่แจ้งไว้ ทั้งไฟฟ้าและน้ำประปา

ก่อนถกอพยพ พ.ศ.2527

วิถีชีวิตดั้งเดิมบ้านวังปะโทเก่าและ บ้านท่ามะเตือเก่า ก่อนถกอพยพโยกย้ายเมื่อพ.ศ. 2527 โดยก่อนการอพยพนั้น สภาพความเป็นอยู่ดั้งเดิมของชาวบ้านทั่วไปส่วนใหญ่ยังอยู่ในระบบเศรษฐกิจการทำมาหากินแบบเศรษฐกิจยังชีพเป็นหลัก มีวิถีชีวิตความเป็นอยู่เรียบง่าย อาศัยทรัพยากรธรรมชาติเป็นฐานในการผลิต ทั้งดิน น้ำ ป่า โดยชาวบ้านทั้ง 2 ชุมชนประกอบอาชีพการเกษตร ทั้งการทำนา และทำไร่และเลี้ยงสัตว์ ฯลฯ กล่าวคือชาวบ้านที่ทำนาข้าวจะทำในบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำแควน้อย ส่วนชาวบ้านที่ทำไร่จะทำกันบริเวณพื้นที่สูง พืชไร่ที่นิยมปลูกกันส่วนใหญ่จะเป็น ข้าวโพดและมันสำปะหลัง นอกจากนี้ยังมีการปลูกผลไม้ไว้บริเวณรอบๆบ้านและเลี้ยงสัตว์ประเภท สุกร วัว กระบือ โดยเฉพาะชาวบ้านจะนิยมเลี้ยงวัวกันมากเพื่อใช้เทียมเกวียนเป็นพาหนะบรรทุกของและสัญจรไปมาในชีวิตประจำวัน ฐานทรัพยากรในการผลิตไม่ว่าจะเป็นสภาพที่ดินและทรัพยากรอื่นๆ ในบริเวณบ้านท่ามะเตือและวังปะโทเก่านั้นค่อนข้างมีความอุดมสมบูรณ์ ดังนั้น การทำไร่ทำนาได้ผลผลิตมากมาย ทำมาหากินง่าย กับข้าวไม่ต้องซื้อหาสามารถจับปลาในแม่น้ำหรือเก็บอาหารในป่าและที่ปลูกไว้ก็เพียงพอไม่จำเป็นต้องใช้เงิน ไม่มีความสะดวกสบายทั้งสาธารณูปโภคและสาธารณูปการ เป็นพื้นที่ที่ยังไม่มีทั้งไฟฟ้า และน้ำประปาเข้าถึง ชาวบ้านยังมีวิถีชีวิตความเป็นอยู่เรียบง่าย ไม่มีค่าใช้จ่ายมากมาย อาศัยจุดตะเกียงเพื่อให้แสงสว่างในครัวเรือน และใช้น้ำจากแม่น้ำแควน้อยเพราะบ้านเรือนอยู่ริมแม่น้ำเพื่อใช้ในการอุปโภคบริโภค ไม่มีถนนเป็นเส้นทางคมนาคม การเดินทางไปในตัวเมืองจะเดินทางโดยเรือยาวติดเครื่อง โดยระยะเวลาที่เดินทางจากตัวเมืองกาญจนบุรีเข้าหมู่บ้าน ใช้เวลาประมาณ 5-6 ชั่วโมง

ภาพที่ 14 พาหนะที่ใช้สัญจรไปมาเมื่อครั้งอดีต

ชาวบ้านหลายคนให้ข้อมูลตรงกันว่า “ เดิมอยู่บ้านวังปะโทเก่าและท่ามะเตือเก่า ชีวิตมีความสุข ถึงแม้ว่าจะไม่มีไฟฟ้า น้ำประปา เหมือนอย่างที่บ้านท่ามะเตือ (แปลง 1) ที่ กฟผ.จัดสรรให้ เพราะการดำเนินชีวิตที่บ้านเก่าเป็นแบบพอเพียง พออยู่พอกิน ไม่ต้องดิ้นรน ไม่ต้องใช้จ่ายซื้ออะไร ปลุกพืช เลี้ยงสัตว์ไว้กิน ไร่ใช้แรงงาน เหลือจากนั้นก็ขายไม่ทำมาหากินยากเหมือนทุกวันนี้ ”

นอกจากการทำการเกษตรของชาวบ้านจะใช้ฐานทรัพยากรธรรมชาติเป็นปัจจัยหลักในการผลิต ยังแสดงให้เห็นถึง การใช้ระบบภูมิปัญญาที่สอดคล้องและเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมรวมทั้งระบบนิเวศน์ กล่าวคือชาวบ้านที่มีพื้นที่อยู่ติดแม่น้ำแควน้อย จะเป็นพื้นที่ที่เหมาะสมในการทำนาดำ โดยชาวบ้านจะทำในช่วงฤดูฝน ส่วนชาวบ้านที่มีพื้นที่อยู่ใกล้ภูเขา หรืออยู่ไกลจากแม่น้ำแควน้อย ชาวบ้านกลุ่มนี้ก็จะปลูกข้าวไร่ ซึ่งการปลูกข้าวไร่ ชาวบ้านจะใช้พื้นที่ปลูกหมุนเวียนกันไป กล่าวคือ จะไม่ปลูกข้าวไร่ในพื้นที่เดิมติดต่อกันหลายครั้ง ชาวบ้านให้เหตุผลว่าจะทำให้ดินเสีย ดังนั้นการหมุนเวียนปลูกข้าวเป็นการทำให้ดินสามารถฟื้นฟูสภาพของตัวเอง ให้กลับมาดีมีความสุขสมบูรณ์เหมือนเดิม ทำให้

ได้ผลผลิตมากถึง ประมาณ 100-200 ถึงข้าวเปลือกต่อ 1 ไร่ โดยวิธีการผลิตและปัจจัยในการทำเกษตรกรรม ปลูกข้าวทั้งนาดำและข้าวไร่ในอดีต ยังเอื้อและไม่ทำลายต่อสภาพแวดล้อมและระบบนิเวศน์ กล่าวคือยังมีการใช้ปุ๋ยคอก มูลวัว และมูลไก่ ไม่จำเป็นต้องพึ่งพาใช้สารเคมี ปุ๋ยเคมี ซึ่งวัตถุประสงค์ในการทำนา ปลูกข้าวไร่ ของชาวบ้านก่อนถูกอพยพ เน้นการปลูกไว้เพื่อกินในครัวเรือน และที่เหลือจากกินจึงจะนำไปขายในเมือง โดยตลาดที่ชาวบ้านนำไปขาย คือ บ้านวังโพธิ์ (ปัจจุบันตั้งอยู่ในเขตอำเภอไทรโยค) และตลาดสังขละบุรี ซึ่งชาวบ้านจะเดินทางโดยเรือหางยาวรับจ้าง

สำหรับการเลี้ยงสัตว์ของชาวบ้าน จะมีทั้งเลี้ยงไว้ใช้งานและเลี้ยงไว้บริโภคในครัวเรือน สัตว์ที่เลี้ยงไว้ใช้งาน ได้แก่ วัว ซึ่งแต่ละครัวเรือนจะมีหลายตัว นอกจากจะเลี้ยงวัวไว้ใช้งานแล้ว ยังเลี้ยงไว้เพื่อเทียมเกวียนเป็นพาหนะ ในการเดินทาง และบรรทุกของไปขาย เนื่องจากยังไม่มียานยนต์ ส่วนใหญ่ชาวบ้านใช้ทางเกวียนเป็นเส้นทางคมนาคม (เพิ่งจะมีการสร้างเส้นทางคมนาคมในช่วงที่มีการสร้างเขื่อน ก่อนถูกอพยพไม่นาน) นอกจากนี้ยังเลี้ยงไว้เพื่อขายให้คนในหมู่บ้านหรือต่างหมู่บ้าน ส่วนการเลี้ยงสัตว์ไว้กินกันในครัวเรือน ชุมชน ได้แก่ ไก่พื้นบ้าน เป็ด สุกร

นอกจากนี้ ในการทำการเกษตรในอดีต ยังแสดงให้เห็นถึงระบบความสัมพันธ์ ระหว่างชาวบ้านในชุมชนที่ยังมีการช่วยเหลือพึ่งพาซึ่งกันและกัน โดยเฉพาะการทำนาข้าวในบริเวณพื้นที่ที่ติดแม่น้ำแควน้อย นอกจากจะมีการลงแรงช่วยกันทำนาแล้ว ชาวบ้านจะร่วมมือร่วมแรงกันทำฝายกันน้ำเพื่อใช้ในการทำนาข้าว นาดำ ในช่วงฤดูฝนและเมื่อเก็บเกี่ยวข้าวแล้ว ชาวบ้านก็จะดำรงชีวิตอยู่ในหมู่บ้าน ไม่จำเป็นต้องออกไปทำงานในเมือง เพราะข้าว ปลา อาหารการกิน มีความอุดมสมบูรณ์ นอกจากนี้ ยังไม่มีชาวสารหรือค่านิยมตามกระแสที่ควบคุมมากับความเจริญจากภายนอกเข้าสู่หมู่บ้าน ให้ชาวบ้านได้สัมผัสและรับรู้ หรือชักจูงชาวบ้านให้เข้าไปหางานทำในเมือง

ภายหลังจากการถูกอพยพช่วงประมาณ พ.ศ. 2527-พ.ศ. 2537

วิถีชีวิตและการประกอบอาชีพของชาวบ้านท่ามะเตือ ภายหลังจากการถูกอพยพช่วงประมาณ พ.ศ. 2527 - พ.ศ. 2537 ภายหลังจากการถูกอพยพมาอยู่ที่บ้านท่ามะเตือใหม่ ชาวบ้านยังคงยึดอาชีพการปลูกข้าวเป็นหลัก แต่เป็นการปลูกข้าวไร่เท่านั้น เพราะสภาพพื้นที่ทำกินเป็นเนินเขาไม่สามารถทำนาดำได้ ในระยะ 1-2 ปีแรก ชาวบ้านสามารถปลูกข้าวไร่และได้ผลผลิตเป็นจำนวนมาก แต่หลังจากนั้นผลผลิตเริ่มลดลงเรื่อยๆ เนื่องจากปลูกซ้ำในที่เดิม ไม่สามารถปลูกหมุนเวียนได้อย่างในอดีตบางครั้งบครวัตรประสบปัญหาผลผลิตตกต่ำถึงขั้นปลูกข้าวไม่พอกินในรอบปีเหมือนเช่นแต่ก่อนบางครั้งบครวัตรต้องเริ่มหันมาพึ่งปุ๋ยเคมีเพื่อเพิ่มผลผลิต ส่งผลให้การลงทุนสูงขึ้นกว่าเดิม นอกจากนี้

หลังจากที่ชาวบ้านอพยพมาอยู่ที่แห่งใหม่ได้ไม่นาน เครื่องมืออำนวยความสะดวกต่างๆ ในชีวิตประจำวัน ก็หลั่งไหลเข้ามาในหมู่บ้าน ซึ่งชาวบ้านพากันซื้อผ่อนเป็นจำนวนมาก ทั้งเครื่องใช้ไฟฟ้า รวมทั้งปุ๋ยเคมี และสารเคมีต่างๆ ที่ใช้ในการเกษตร ในช่วงนี้ มีการแก้ปัญหาของหมู่บ้าน โดยการตั้งกลุ่มธนาคารข้าวเปลือก โดยมีวัตถุประสงค์ให้ชาวบ้านที่มีข้าวไม่พอกินมายืมข้าวเปลือกในธนาคารไปกิน เมื่อได้ข้าวเปลือกแล้วจึงนำมาคืน (ปัจจุบันล้มเลิกไปแล้ว) นอกจากนี้ต้องมีการปรับเปลี่ยนวิธีการเพาะปลูกแล้ว สภาพพื้นที่ทางกายภาพที่ถูกจำกัด ก็เป็นปัจจัยผลักดันทำให้ชาวบ้านจำเป็นต้องละทิ้งอาชีพเดิมหลายอย่างที่เคยทำ เช่น อาชีพเลี้ยงสัตว์ ก่อนการถูกอพยพจากพื้นที่เก่าชาวบ้านจะเลี้ยงสัตว์ โดยเฉพาะวัวกันมาก บางรายเคยเลี้ยงวัวนับร้อยตัว แต่เมื่อต้องอพยพมาอยู่ที่บ้านท่ามะเตือ (แปลง 1) ชาวบ้านจำเป็นต้องขายสัตว์เลี้ยงหมดเนื่องจากไม่มีที่สถานที่เลี้ยง นอกจากนี้พื้นที่บริเวณโดยรอบซึ่งเป็นพื้นที่ในการดูแลของสวนป่า ออป. ไม่อนุญาตให้ชาวบ้านนำสัตว์เข้าไปเลี้ยงในเขตสวนป่า เพราะอาจจะเข้าไปทำให้ต้นไม้เสียหาย ซึ่งเหลือเพียงไม่กี่รายที่ยังเลี้ยงวัวอยู่ โดยเฉพาะ อาศัยเลี้ยงตามไร่นาของตนเอง ที่ดินของญาติพี่น้อง และพื้นที่โล่งของหมู่บ้าน ซึ่งต้องคอยดูแลไม่ให้สัตว์เลี้ยงเข้าไปทำลายไร่นาเพื่อนบ้าน และสวนป่า ของออป.

ในระยะแรกชาวบ้านได้รับเงินช่วยเหลือรายเดือนจากการไฟฟ้าฝ่ายผลิตในอัตราเดือนละ 1,000 บาทต่อครอบครัว โดยจ่ายให้เป็นระยะเวลา 1 ปี นอกจากนี้ กฟผ.ยังจัดตั้งสหกรณ์ห้วยเขย่งโดยสหกรณ์ฯ มีบทบาทในการส่งเสริมอาชีพเกษตรกรรมให้ชาวบ้านปลูกพืชเศรษฐกิจ โดยการนำเมล็ดพันธุ์พืชเศรษฐกิจมาให้ชาวบ้านปลูก มีบทบาทในการให้ความรู้และให้ทุนกู้ยืมชาวบ้านที่มีความสนใจจะปลูก รวมทั้งรับซื้อพืชเหล่านั้นในราคาตลาด ซึ่งเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ชาวบ้านถูกด้อนเข้าสู่ระบบการพัฒนาเศรษฐกิจกระแสหลัก เน้นผลิตเพื่อการพาณิชย์อย่างเต็มตัวอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ สถานการณ์ในระยะแรกชาวบ้านยังต้องปรับตัวกับที่สภาพแวดล้อมแห่งใหม่ ยังไม่มีอาชีพ ต้องเร่งปลูกสร้างบ้านทำให้ชาวบ้านไม่ต้องทำงานแต่มีเงินใช้ ซึ่งแตกต่างจากบ้านเดิมที่ไม่ค่อยมีเงินใช้ และขณะเดียวกันชาวบ้านยังได้รับเงินค่าชดเชยอีก ดังนั้นในช่วงแรก ชาวบ้านจึงมี “เงิน” ในการใช้จ่ายจำนวนมาก และส่วนใหญ่เป็นการใช้จ่ายในสิ่งอำนวยความสะดวกสบายในการดำรงชีวิตในที่แห่งใหม่

หลังจากที่ชาวบ้านถูกอพยพมาอยู่ที่แห่งใหม่ นอกจากชาวบ้านจะปลูกข้าวเป็นหลักแล้ว การทำการเกษตรกรรมของชาวบ้าน ล้วนแล้วแต่เป็นการสนับสนุนและช่วยเหลือจากองค์กรภายนอกต่างๆที่นำเข้ามาให้ชาวบ้านแทบทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นอาชีพทางการเกษตรและอาชีพนอกภาคเกษตรทุกอาชีพล้วนแล้วแต่ต้องทำให้ชาวบ้านเริ่มต้นเรียนรู้ใหม่แทบทั้งสิ้น โดยเฉพาะหลังจากที่ชาวบ้านอพยพมาที่แห่งใหม่ เป็นช่วงที่แนวทางการพัฒนาระบบเศรษฐกิจกระแสหลักได้แพร่กระจายเข้าสู่หมู่บ้านแห่งใหม่พอดี ดังนั้น การประกอบอาชีพและวิถีชีวิตของชาวบ้าน จึงเริ่มเข้าสู่วังวนของวิถีการ

ผลิตเพื่อการค้าดังเช่นพื้นที่ชนบทของประเทศไทยทั่วทุกภาคกำลังประสบ โดยจุดประสงค์มุ่งเน้นการปลูกพืชเศรษฐกิจเพื่อหวังผลกำไรจากการขาย พืชชนิดใดขายได้ราคาดีในช่วงนั้นก็กลายเป็นกระแสนิยมและแรงจูงใจให้ชาวบ้านพากันปลูกพืชชนิดนั้น ไม่ว่าจะเป็น ข้าวโพด ฝ้าย มันสำปะหลัง รวมทั้งในระยะหลัง ๆ มีการรุกคืบเข้ามาของการเกษตรแบบพันธะสัญญา (Contract Farming) ซึ่งมีนายทุนจากภายนอกมาลงทุนให้ชาวบ้านปลูกพืชชนิดตามความต้องการของตลาด พร้อมทั้งรับซื้อผลผลิตชนิดนั้น โดยที่ชาวบ้านเป็นเพียงแรงงานในระบบการผลิต ที่ไม่สามารถต่อรองราคาสินค้าที่ตนเองผลิต ไม่ว่าจะเป็นผลผลิตในภาคเกษตรกรรมหรือผลผลิตนอกภาคเกษตรกรรม เช่น สินค้าฝีมือ ที่ราคาต่ำแรงต่อชิ้นแสนจะถูก

สำหรับสภาพการทำมาหากินและการเพาะปลูกของชาวบ้าน อาจกล่าวได้ว่าข้าวไร่เป็นพืชที่ชาวบ้านปลูกกันมากในช่วงแรกที่ยอพยพมาจากหมู่บ้านเดิม โดยชาวบ้านจะปลูกไว้กินส่วนที่เหลือจากกินจึงจะขาย ต่อมาเมื่ออพยพ ได้จัดตั้งสหกรณ์ห้วยเขย่ง ซึ่งสนับสนุนให้ชาวบ้านหันมาปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น ข้าวโพด ฝ้าย มันสำปะหลัง ชาวบ้านได้ลดพื้นที่ปลูกข้าวไร่ลง เหลือเพียงปลูกเพื่อไว้กินเพียงอย่างเดียวและใช้ประโยชน์จากที่ดินส่วนใหญ่ด้วยการปลูกพืชเศรษฐกิจดังกล่าว อย่างไรก็ตามชาวบ้านจะปลูกข้าวไร่ตลอดไม่อาจจะหันมาปลูกพืชเศรษฐกิจเพื่อการค้า หรือบางรายที่ถึงแม้จะขายที่ดินทำกินไปแล้วก็ยังเข้าไปขอพื้นที่บางส่วนของสวนป่า ออ.ปลูกข้าวไร่ และดูแลรักษาพื้นที่สวนป่า ให้เป็นการตอบแทน (การเข้าไปขออนุญาตสวนป่า ออ.ปลูกข้าวไร่ ฝ้าย หรือข้าวโพด แต่ต้องดูแลรักษาสวนป่าไม่ให้รกร้างเป็นค่าตอบแทน)

ส่วนฝ้าย เป็นพืชเศรษฐกิจที่ทางสหกรณ์ห้วยเขย่ง สนับสนุนให้ชาวบ้านปลูก เมื่อประมาณ 10 กว่าปีที่ผ่านมา (ก่อน พ.ศ.2535) โดยให้เมล็ดพันธุ์และให้ทุนกู้ยืมกับชาวบ้านมาปลูก ในช่วงนั้นเป็นช่วงที่ฝ้ายมีราคาแพง และก็เป็นปัจจัยดึงดูดที่ทำให้ชาวบ้านเลือกปลูกฝ้าย นอกจากนี้ยังสามารถกู้ยืมเงินจากสหกรณ์ มาลงทุนก่อน และการที่ฝ้ายมีการแพร่กระจายปลูกกันทั่วทั้งตำบล เนื่องมาจากเกิดจากชาวบ้านเล่าสู่กันฟัง ถึงผลตอบแทนที่เป็นรายได้ดี และชาวบ้านสามารถปลูกฝ้ายไว้ในไร่ที่ปลูกข้าวโพดได้ โดยชาวบ้านมองว่าเป็นการลงทุนทำไร่หนึ่งปี แต่ได้ผลผลิตพืชถึง 2 ชนิด ซึ่งปัจจัยต่างๆ เหล่านี้เป็นปัจจัยที่เอื้อให้ชาวบ้านเกือบทุกหลังคาเรือนตัดสินใจหันมาปลูกฝ้ายกันมากในช่วงเวลาดังกล่าว ปรากฏว่าในช่วงปีแรกที่มีการส่งเสริม ชาวบ้านสามารถได้ผลผลิตดี โดยไม่ต้องใช้ปุ๋ยและยาฆ่าแมลง แต่เมื่อปลูกติดต่อกัน 3-4 ปี ชาวบ้านต้องลงทุนใช้ทั้งปุ๋ยและยาฆ่าแมลงมากขึ้นเรื่อยๆ จนกระทั่งชาวบ้านที่ปลูกไม่สามารถแบกรับภาระต้นทุนการผลิตที่สูงขึ้นได้ ทำให้ชาวบ้านเกิดภาวะขาดทุนติดต่อกัน และส่วนใหญ่ไม่มีเงินชำระหนี้สินได้ สำหรับพืชเศรษฐกิจอีกชนิดหนึ่งที่สหกรณ์ห้วยเขย่งมีบทบาทในการสนับสนุนให้ชาวบ้านปลูกพร้อมทั้งรับซื้อ ได้แก่ มันสำปะหลัง ซึ่ง

เป็นพืชที่แพร่ขยายเข้ามาหลังจากฝ้ายไม่กี่ปี นอกจากนี้ยังเป็นพืชเศรษฐกิจอีกชนิดหนึ่งที่ชาวบ้านนิยมปลูกกันมาก เนื่องจากมีนายทุนในตลาดทองผาภูมิ เข้ามาซื้อจากชาวบ้านโดยผ่านระบบการเป็นลูกไร่

ในช่วงที่สหกรณ์ห้วยเขย่ง สนับสนุนให้ชาวบ้านปลูกพืชเศรษฐกิจ ซึ่งได้แก่ ข้าวโพด ฝ้าย มันสำปะหลัง นั้น วิธีการสนับสนุนของสหกรณ์ คือจะมีทุนให้ชาวบ้านกู้ยืม มีเมล็ดพันธุ์ ยาฆ่าหญ้า ยาฆ่าแมลง ปุ๋ยเคมีสารพัดชนิด มาให้ชาวบ้านยืมก่อน เมื่อชาวบ้านได้ผลผลิตแล้วจะต้องนำไปขายให้สหกรณ์ เพื่อหักหนี้สินที่เป็นค่าลงทุนที่ชาวบ้านยืมไป ปัจจุบันสหกรณ์ห้วยเขย่งต้องล้มไป เนื่องจากชาวบ้านที่กู้ยืมเงินมาลงทุนขาดทุนจากการประกอบอาชีพไม่มีเงินไปใช้หนี้ ส่งผลให้สหกรณ์ไม่มีเงินหมุน นอกจากนี้ยังมีที่มาจากปัจจัยอื่นๆ เช่น ผู้มีส่วนรับผิดชอบยกยอกเงินของชาวบ้าน ไม่ยอมนำเงินเข้าบัญชีสหกรณ์ เป็นต้น

หลังจากพ.ศ. 2537 จนถึง ปัจจุบันนอกจาก กฟผ. จะเป็นหน่วยงานที่มีบทบาทในการเป็นพี่เลี้ยงในการส่งเสริมอาชีพเกษตรกรให้ชาวบ้านภายหลังการอพยพ แล้ว ช่วงเวลาที่ชาวบ้านอพยพมาอยู่ที่แห่งใหม่ได้ เกือบ 10 ปี หน่วยงานภาครัฐราชการต่างๆ ทอยยกกันเข้ามาส่งเสริมอาชีพให้ชาวบ้าน ในลักษณะการให้และการแจกอย่างต่อเนื่อง ทั้งให้ความรู้ ให้เงินลงทุน ให้เมล็ดพันธุ์หรือกล้าไม้ เป็นต้น หน่วยงานที่มีบทบาทหลัก ในการส่งเสริมอาชีพเกษตรกรให้ชาวบ้าน ในช่วง 10 ปีหลัง ได้แก่ หน่วยงานเกษตรอำเภอ โดยในช่วงแรกเข้ามาให้ความรู้เกี่ยวกับการปลูกฝ้าย มันสำปะหลัง และมีการแจกไถ่สามสายเลือด เบ็ดเตล็ด ซึ่งแจกให้ชาวบ้านทุกครอบครัว ครอบครัวละ 10 ตัว หลังจากนั้น เข้ามาแนะนำและให้กล้าพันธุ์มะละกอ ซึ่งชาวบ้านก็หันมาปลูกมะละกอกันเป็นจำนวนมาก ซึ่งเหตุผลที่ทำให้ชาวบ้านหันมาปลูกมะละกอ คือมั่นใจในคำแนะนำของเกษตรอำเภอ ซึ่งในช่วงที่แนะนำมีการนำข้อมูลตัวอย่างการปลูก พื้นที่ปลูก รายได้และการตลาดมาให้ชาวบ้านดู อีกทั้งมีกล้าพันธุ์และปุ๋ยมาแจกให้ด้วย แต่ปรากฏว่าปีนั้นฝนตกชุกมากทำให้มะละกอตายเกือบหมด

หลังจากส่งเสริมการปลูกมะละกอไม่ได้ผล เกษตรอำเภอได้เข้ามาส่งเสริมให้ชาวบ้านปลูกหน่อไม้ไผ่ตง (ประมาณช่วง พ.ศ. 2539) โดยเป็นผู้ลงทุนให้ชาวบ้านซื้อพันธุ์ไผ่ตงมาปลูก ชาวบ้านนิยมปลูกกันมาก แต่เมื่อปลูกได้เข้าปีที่ 2 ไผ่ตงที่ชาวบ้านปลูกตายพร้อมกันหมด โดยไม่ทราบสาเหตุ ทำให้มีชาวบ้านบางราย เช่น ผู้ใหญ่บ้านไปซื้อพันธุ์ไผ่ไผ่ตงมาปลูกแทนที่ ซึ่งปัจจุบันไผ่ไผ่ตงเหล่านี้ปลูกมาได้เป็นปีที่ 8 แล้ว

หลังจากส่งเสริมการปลูกมะละกอและหน่อไม้ไผ่ขิงไม่ได้ผล ทางเกษตรอำเภอได้กลับเข้ามาแนะนำให้ชาวบ้านในตำบลห้วยเขย่งปลูกไม้ไผ่ขายลำ ประมาณช่วง พ.ศ.2543 โดยนำต้นกล้ามาแจกให้กับชาวบ้านที่ต้องการจะปลูก (คนละช่วงเวลากับที่ผู้ใหญ่บ้านปลูก) โดยมีโรงงานทำตะเกียบที่อยู่อำเภอทองผาภูมิคอยรับซื้อผลผลิตทั้งตำบล โดยมีเงินลงทุนให้ก่อนภายใน 5 ปี เมื่อได้ผลผลิตแล้วจะหักเงินจากที่นำมาลงทุนให้ก่อน อัตราเงินที่ลงทุนมีดังนี้ ปีแรก ให้เงินลงทุน 10,000 บาท ปีที่สอง ให้เงินลงทุน 8,000 บาท ปีที่สาม ให้เงินลงทุน 7,000 บาท ปีที่สี่ ให้เงินลงทุน 6,000 บาท (ปี 2549) ปีที่ห้า ให้เงินลงทุน 5,000 บาท ซึ่งไม้ไผ่ขายลำที่ทางเกษตรมาแนะนำนี้ปลูกมาได้นี้เป็นปีที่ 5 แล้ว โดยเมื่อปลูกครบ 8 ปีก็จะขายได้ ซึ่งชาวบ้านที่ปลูกส่วนใหญ่จะเป็นผู้ที่ยังไม่ได้ขายที่ดินทำกิน โดยปลูกในพื้นที่ 14 ไร่ทั้งหมด และปัจจัยดึงดูดที่ทำให้ชาวบ้านเลือกปลูกไม้ไผ่ขายลำ คือมีการลงทุนให้ก่อน มีตลาดรับซื้อที่แน่นอน และไม้ไผ่เป็นไม้ยืนต้นที่ไม่ต้องดูแลมาก สามารถปลูกทิ้งไว้ได้นอกจากไม้ไผ่ขายลำแล้ว เกษตรอำเภอยังเข้ามาสนับสนุนการปลูกไม้สัก ด้วยวิธีการที่เหมือนกับการส่งเสริมการปลูกไม้ไผ่ขายลำ โดยมีเงินลงทุนให้ก่อน และมีตลาดรับซื้อที่แน่นอน แต่มีชาวบ้านในหมู่บ้านท่ามะเดื่อปลูกไม้สักไม่กี่ราย

ช่วงหลัง พ.ศ.2545 เป็นต้นมา นับว่า มีหน่วยงานภายนอก ทั้งภาครัฐและเอกชนเข้ามาสนับสนุนในการส่งเสริมอาชีพให้ชาวบ้านเป็นจำนวนมาก แต่ละหน่วยงานก็ส่งเสริมอาชีพกันคนละชนิด2 ชนิด ซึ่งส่งผลให้ชาวบ้านเกิดความหลากหลายในทางเลือก แต่วิธีการที่เข้ามาส่งเสริมชาวบ้าน ยังเป็นแนวทางเดิมเช่นเดียวกับหน่วยงานที่เข้ามาส่งเสริมก่อนหน้านี้ โดยเฉพาะการส่งเสริมในลักษณะการให้และการแจก ยังไม่ทำให้ชาวบ้านเข้ามาสืบบทบาทหลักหรือเข้ามามีส่วนร่วม ซึ่งในที่สุดอาชีพส่วนใหญ่เหล่านั้นก็ต้องล้มเลิกไป ไม่เกิดความยั่งยืน ในการแก้ปัญหา เนื่องจากไม่ได้ผ่านกระบวนการคิด และการวางแผนจากชาวบ้าน ทั้งๆ ที่ชาวบ้านเองก็ประสบกับปัญหาและภาวะการณ์เช่นเดิมซ้ำแล้วซ้ำอีกมาโดยตลอด ไม่ว่าจะเป็นการสนับสนุนให้ความรู้ชาวบ้าน การรวมกลุ่มทำงานฝีมือ ซึ่งเป็นงานนอกภาคเกษตร เช่น ดอกไม้จันทน์ หรือกลุ่มตัดเย็บเสื้อผ้า สำหรับกลุ่มทำดอกไม้จันทน์ เนื่องจากไม่มีตลาดรองรับ กลุ่มจึงล่มสลายในที่สุด ส่วนกลุ่มเย็บผ้า การรวมตัวกันอย่างหลวมๆ ได้รับการสนับสนุนจากบริษัทตัดเย็บเสื้อผ้า บริษัทหนึ่งในตัวจังหวัด ซึ่งเข้ามาสอนการตัดเย็บเสื้อผ้าให้ชาวบ้านรวมทั้งนำผ้า นำจักรมาให้ ในระยะแรกชาวบ้านจะมาทำงานรวมกันอยู่ที่ศูนย์พัฒนาอาชีพบ้านท่ามะเดื่อ แต่รายได้ไม่ค่อยดีนักเพราะถูกกดราคา ค่าจ้างเย็บต่อตัวถูกมาก ดังนั้นใน 1 วันชาวบ้านต้องเย็บเสื้อให้ได้ในจำนวนที่มาก และมีชาวบ้านหลายรายนำงานกลับไปทำที่บ้าน และชาวบ้านทำได้ไม่นานก็เลิก เนื่องจากค่าแรงไม่คุ้มกับการเสียเวลาที่ต้องนั่งเย็บทั้งวัน เหลือแต่เครื่องจักรเย็บผ้าอยู่ที่ศูนย์พัฒนาอาชีพบ้านท่ามะเดื่อ

ช่วง พ.ศ. 2545 ต้นยุคคาลิปต์สเริ่มแพร่เข้ามาในพื้นที่ตำบลห้วยเขย่ง ชาวบ้านในหมู่บ้านท่ามะเดื่อเอง ก็เริ่มมีการปลูกต้นยุคคาลิปต์ตั้งแต่พ.ศ. 2545 เช่นเดียวกัน โดยบริษัท ผลิตไม้แปรรูปเข้ามาแนะนำ ให้ชาวบ้านปลูกกันทั้งตำบลห้วยเขย่ง (รวมทั้งชาวบ้านที่แปลง อื่นๆก็นิยมปลูก) ชาวบ้านท่ามะเดื่อจึงเริ่มหันมาปลูกยุคคาลิปต์บ้างโดยเฉพาะผู้ที่ยังไม่ได้ขายที่ดินทำกิน บางรายจะปลูกทั้งในไร่นาของตนเองและในพื้นที่สาธารณะ เช่น ริมถนน โดยมีผู้ใหญ่บ้านเป็นวิทยากรให้กับทางบริษัท รวมทั้งคอยแนะนำและชักจูงชาวบ้านให้หันมาปลูก ไม้ยุคคาลิปต์ เหตุผลของชาวบ้านที่สนใจปลูกเห็นว่า เป็นไม้ยืนต้น ปลูกง่าย ดูแลง่ายและราคาดี และเป็นอาชีพที่มีผลตอบแทนเป็นรายได้เป็นกอบเป็นกำดีกว่าอาชีพการทำไร่พืชร่มปลูกดังเช่น ที่ผ่านๆ มา

อาชีพเพาะเห็ดหูหนูเป็นอีกอาชีพหนึ่งที่มีบุคคลจากภายนอกมาแนะนำชาวบ้านตั้งแต่พ.ศ.2546 โดยพ่อค้าคนกลาง ซึ่งเป็นผู้ที่มารับเหมาทำงานในเขื่อนเขาแหลมได้มาแนะนำให้ชาวบ้านเพาะเห็ดหูหนูขาย โดยเป็นผู้นำเชื้อเห็ดมาให้ชาวบ้านแล้วรับเห็ดไปขายอีกต่อหนึ่ง ในช่วงแรกมีชาวบ้านเพาะเห็ดเพียงไม่กี่ราย เพราะยังไม่ทราบว่าจะได้ผลหรือไม่ อย่างไร แรงจูงใจที่ชาวบ้านกลุ่มแรกเริ่มทำ คือ ต้องการมีอาชีพเสริม เป็นรายได้ให้กับครอบครัว นอกเหนือจากการทำไร่ ปรากฏว่าชาวบ้านกลุ่มแรกที่เพาะเห็ดได้กำไร เป็นกอบ เป็นกำ โรงเรือนละประมาณ 10,000 บาท จากนั้นชาวบ้าน รายอื่นๆ ในหมู่บ้านจึงหันมา เพาะเห็ดหูหนูเพิ่มขึ้น เนื่องจากเป็นอาชีพเสริมที่สร้างรายได้ให้ครัวเรือนได้ดี รวมทั้งสามารถใช้แรงงานในครัวเรือนและเอาแรงกัน ในหมู่บ้านได้ ดังนั้นประมาณพ.ศ. 2547-ต้นปี 2548 จะเป็นช่วงที่ชาวบ้านท่ามะเดื่อ เพาะเห็ดกันมาก คือ เกือบทุกหลังคาเรือนจะเพาะเห็ดหูหนู จนกระทั่งตั้งเป็นกลุ่มเพาะเห็ดหูหนูบ้านท่ามะเดื่อขึ้น โดยจะมีเงินกลุ่มให้สมาชิกเพื่อนำมาลงทุนเพาะ เห็ดหูหนู ชาวบ้านบางรายยอมกู้เงินนอกระบบเพื่อมาลงทุนสร้างโรงเรือนเพาะเห็ด เมื่อมีผู้เพาะเห็ดมากขึ้นทำให้ผลผลิตเกินล้นตลาดจนเกินความต้องการ ทำให้ถูกพ่อค้าคนกลางกดราคา และอีกประการหนึ่ง คือเชื้อเห็ดที่นำมาเพาะในช่วงหลัง มีคุณภาพไม่ดีเหมือนช่วงแรก ปริมาณเห็ดที่เก็บได้น้อยลงเนื่องจากเกิดเชื้อรา ราคาเห็ดตกลงเรื่อยๆ บางราย ขาดทุน ถึงโรงเรือนละ 8,000 บาท ประมาณกลางปี 2548 ชาวบ้านเริ่มหยุดเลี้ยงเห็ดหูหนู เพราะหลายรายขาดทุน หมู่บ้านท่ามะเดื่อ จึงมีโรงเห็ดร้างมากมาย

ยางพารา เป็นพืชเศรษฐกิจอีกชนิดหนึ่งที่ถูกนำมาเข้ามาปลูกในหมู่บ้านตั้งแต่ พ.ศ. 2547 ภายใต้การ แนะนำของเกษตรอำเภอ และเจ้าหน้าที่ของการปิโตรเลียมแห่งประเทศไทย (ปตท.) ในปัจจุบัน มีชาวบ้าน หลายรายเริ่มปลูกยางพาราตั้งแต่ปีที่แล้วและปีนี้อย่างเข้าปีที่สอง ซึ่งพบว่าชาวบ้าน บางรายปลูกตามที่เกษตรอำเภอแนะนำ ยังไม่มีหน่วยงานใดเข้ามาให้คำปรึกษาและคำแนะนำชาวบ้าน หรือคอยเป็นที่เลี้ยงถึงวิธีการดูแลรักษา การปลูกให้ถูกวิธี รวมทั้งการปลูกพืชแซม เพียงแต่เข้ามา แนะนำให้ปลูกเท่านั้นเอง ชาวบ้านจึงต้องอาศัยศึกษาและเรียนรู้จากผู้ที่ม่ประสบการณ์ในการปลูกได้แก่ เพื่อนบ้านต่างหมู่บ้านหรือนายทุน (จากภายนอกที่มาจากซื้อที่ดินไว้และปลูกยางพาราจนสามารถกรีดยาง ได้แล้ว) ถึงวิธีการดูแลรักษา การใส่ปุ๋ย และระบบการจัดการ โดยยังไม่ม่หน่วยงานใดมาให้ความรู้กับ ชาวบ้านอย่างเป็นทางการเป็นเรื่องเป็นราวจากอดีตที่ชาวบ้านมีวิถีชีวิตการทำมาหากิน โดยมีภูมิปัญญาเกี่ยวกับการเกษตรผสมผสานหรือการเกษตรเพื่อยังชีพตั้งแต่อู่ที่ บ้านวังปะโทเก่า และท่ามะเดื่อเก่านั้น และถึงแม้ชาวบ้านจะต้องปรับตัวด้านอาชีพภายใต้การชี้แนะจากบุคคลภายนอกที่ต้องการเพียงให้ชาวบ้าน เป็นแรงงานผลิตสินค้าการเกษตรที่หลากหลายตามความต้องการของตลาดภายนอกนั้น แต่พบว่า ชาวบ้านบางรายยังคงนำภูมิปัญญาเกี่ยวกับการเกษตรผสมผสานหรือการเกษตรเพื่อยังชีพบางอย่างมา ใช้ในการดำเนินชีวิตในปัจจุบันอยู่ เช่น การปลูกข้าวไร่ก็จะไม่ปลูกซ้ำที่เดิมติดต่อกันแต่จะปล่อยให้ข้าว เจริญเติบโตด้วยความอุดมสมบูรณ์ของดินเอง โดยไม่ต้องใช้ปุ๋ยเคมี เป็นการปลูกข้าวไร่เพื่อไว้บริโภคใน คราวเรือน และปลูกข้าวโพดไว้เลี้ยงไก่ ภูมิปัญญาดังกล่าว ถือได้ว่า เป็นภูมิปัญญา ที่มีมาตั้งแต่อยู่บ้าน เดิม ก่อนอพยพหนีน้ำท่วม

ในระยะหลัง นอกจากชาวบ้านในหมู่บ้านจะเป็นแหล่งผลิตสินค้าทางการเกษตรตามความ ต้องการของตลาดแล้ว ชาวบ้านยังกลายเป็นแหล่งแรงงานฝีมือราคาถูกให้กับบริษัทนายทุน โดย ผู้ประกอบการค้า เสื้อผ้าได้รับการแนะนำจากบริษัทรีสอร์ทในพื้นที่พาชาวบ้านไปฝึกอบรมเย็บเสื้อผ้า จึงเกิดกลุ่มอาชีพเย็บ เสื้อผ้าขึ้นในหมู่บ้านเมื่อประมาณพ.ศ. 2545-2546 โดยผู้ประกอบการจะนำผ้า มาให้ชาวบ้าน จากนั้นจะมา รับเสื้อที่เย็บแล้วไปขายในเมืองอีกต่อหนึ่ง ชาวบ้าน ได้ค่าจ้างเพียงตัวละ 4 บาท วันหนึ่งมีรายได้ประมาณ 100 กว่าบาท ซึ่งช่วงแรกชาวบ้านจะทำงานกันที่ศูนย์ฝึกอาชีพ แต่ เพื่อให้ได้เสื้อจำนวนมาก ชาวบ้านจึงต้องทำงานอย่างหนัก ทำให้ต้องนำเสื้อกลับไปเย็บที่บ้านเป็นเหตุ ให้การรวมกลุ่มกันทำงานชบเซาลง รวมทั้งสมาชิกหลายคนหยุดทำเพราะรายได้น้อย ต้องทำงานอย่าง หนักจึงจะคุ้มกับค่าจ้างในแต่ละวัน ทำให้ปริมาณการผลิตน้อยลง ทางบริษัทจึงไม่มารับเสื้ออีก กลุ่ม เย็บผ้าจึงต้องล้มไป ซึ่งชาวบ้านรวมกลุ่มกันทำงานอยู่ได้ประมาณเพียง 1 ปีเศษ

...เมื่ออพยพลำบากมาก ต้องวัดฟาบ้านยั้งกับหนีพม่า...
กอดเสาเรือนร้องไห้ด้วยความเสียดายและอาลัยในที่อยู่เดิม
แต่จำเป็นต้องรีบอพยพ...

คุณค่าชีวิต
ที่ถูกเปลี่ยนจากระบบนิเวศ

- = ไร่ไถ่ทำ
- = ไร่ปลูก
- = แปลงข้าวของญาติโยมที่อื่น
- = ไร่ชาของทำ
- = บ้านคนต่างทำ
- = ที่ดินของหมู่บ้านไถ่ทำ
- = บ้านไร่ที่ขึ้นของหมู่บ้าน
- = บ้านคนไร่ไถ่ทำ ที่อื่นที่
- △ = ศาล
- ⊗ = บ้านไร่ทำไม้

แผนที่ชุมชนตำบลบ้านไร่ไถ่ทำ

บทที่ 3

คุณค่าชีวิต ที่ถูกเปลี่ยนจากระบบนิเวศ

ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ของชุมชนที่เกิดจากกระแสทุนนิยม การผลิตพืชเชิงเดี่ยว การแสวงหากำไร การเปลี่ยนแปลงของครอบครัว จากลักษณะครอบครัวขยายมาเป็นครอบครัวเดี่ยว มีการปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมความเชื่อเพื่อความอยู่รอดและความมั่นคงต่อวิถีชีวิต

แต่เมื่อย้ายมาอยู่ที่แห่งใหม่ที่ไม่คุ้นเคย สภาพที่ดินเป็นภูเขาที่ขาดความอุดมสมบูรณ์ พื้นที่ทำกินมีอยู่อย่างจำกัด มีสิ่งอำนวยความสะดวกในชุมชนแห่งใหม่ เช่น ถนน ไฟฟ้า ประปา เข้าถึงทุกหลังคาเรือน การเกษตรเน้นการปลูกพืชเศรษฐกิจเชิงเดี่ยว เช่น ข้าวโพด มันสำปะหลัง ต้องใช้ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง และยาปราบศัตรูพืช และสารเคมี ใช้เงินตราในการซื้อสิ่งของดังกล่าว ในขณะที่ทุกครอบครัวต้องผลิตข้าวเพื่อใช้บริโภค แต่ต้องเลิกทำนาเนื่องจากไม่มีที่ราบลุ่มให้ทำนา ต้องปลูกข้าวไร่ได้ผลผลิตไม่เพียงพอต่อการยังชีพ ในที่สุดต้องเลิกปลูกข้าวไร่ ต้องซื้อข้าวจากพ่อค้าคนกลาง ทำให้ชุมชนประสบภาวะยากจน เป็นหนี้เป็นสิน จำต้องขายที่ดินเพื่อนำเงินมาใช้หนี้ ส่งผลให้ไม่มีที่ดินทำกิน หลายครอบครัวต้องออกไปทำงานรับจ้างภายนอกชุมชน ลักษณะครอบครัวเป็นครอบครัวเดี่ยวมีเพียง พ่อ แม่ ลูก เนื่องจากไม่มีความจำเป็นที่ต้องใช้แรงงานในการทำนา บางครอบครัวที่เหลือ

ภายในชุมชน
จะมีแหล่งทรัพยากร
ที่ผู้คนสามารถนำมาใช้
ประโยชน์ได้ ภายในชุมชนมี
แหล่งทรัพยากรที่สำคัญ
และเกี่ยวข้องกับ
ดำรงชีวิต คือ พุททามะเดื่อ
พุททองปลิว ห้วยกิม
หนองตาอย่า

ที่ดินทำกินจึงหันไปปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น สวนยาง สวนยูคาลิปตัส ส่งผลให้ต้องเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตไป ในส่วนสิ่งอำนวยความสะดวกที่เข้าถึงทุกครอบครัว ทำให้มีรายจ่ายเพิ่มขึ้น เช่น ค่าไฟฟ้า ค่าน้ำประปา การย้ายเข้ามาในพื้นที่นี้ ในระยะแรก ๆ มีความยากลำบากใน ทุก ๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นการดำรงชีวิต เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม เพราะการที่ยังปรับสภาพให้เข้ากับทรัพยากรธรรมชาติของพื้นที่ใหม่ไม่ได้และความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติน้อยกว่าพื้นที่เดิม

ทรัพยากรส่วนรวม(Common Property Resources)

ภายในชุมชนจะมีแหล่งทรัพยากร ที่ผู้คนสามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ ภายในชุมชนมีแหล่งทรัพยากรที่สำคัญ และเกี่ยวข้องกับดำรงชีวิต คือ พุทำมะเตือ พุหนองปลิง ห้วยทิม หนองตาอย่า

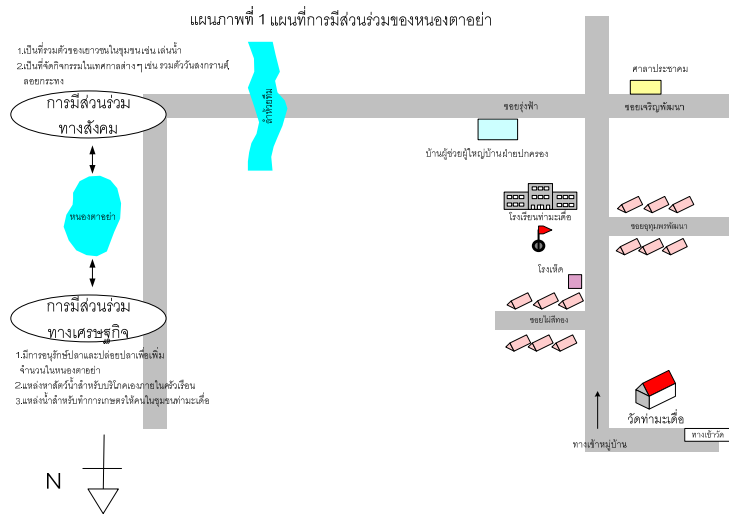
ทรัพยากรส่วนรวม หมายถึง ทรัพยากรที่กลุ่มคนเป็นเจ้าของสิทธิในการใช้ประโยชน์ร่วมกัน ซึ่งมีลักษณะดังนี้ เป็นทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดและลดปริมาณลงเรื่อย ๆ (scarcity and limitation) ในชุมชนทำมะเตือมีทรัพยากรที่ใช้ร่วมกันและมีอยู่จำกัดและลดปริมาณลงเรื่อย ๆ ดังนี้

1.หนองตาอย่า หนองตาอย่าเป็นหนองน้ำที่เป็นที่เพาะพันธุ์ปลา และยังเป็นที่ใช้จัดกิจกรรมประเพณีที่เกี่ยวข้องกับน้ำด้วย เช่น ประเพณีสงกรานต์ แต่ในปัจจุบันนี้นายทุนเข้ามาซื้อที่ดินจากชาวบ้านรอบหนองตาอย่าและห้ามชาวบ้านเข้าใช้ประโยชน์ แต่ชาวบ้านกำลังดำเนินการของบประมาณจากราชการในการนำน้ำจากหนองตาอย่ามาใช้ผลิตน้ำประปา

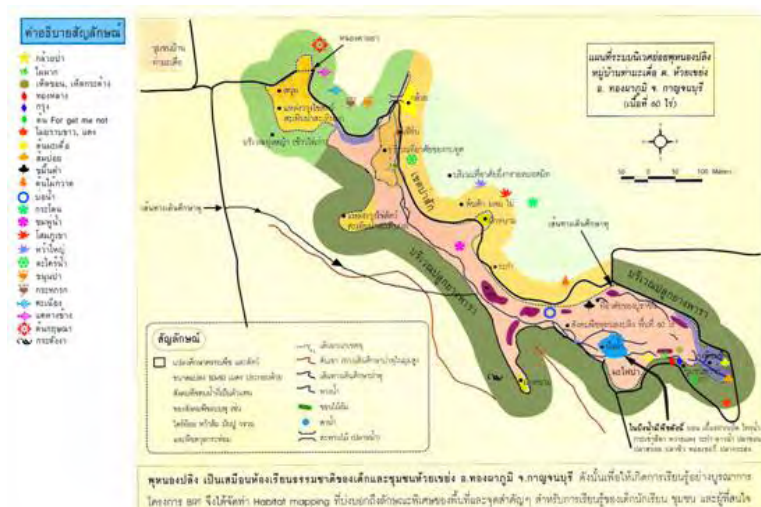
นายทุนห้ามชาวบ้าน
มาใช้ประโยชน์
จากหนองตาอย่า

แผนภาพที่ 1
แผนที่การมีส่วนร่วมของ
หนองตาอย่า

2. พุหนองปลิง สภาพป่าพุหนองปลิงค่อนข้างจะสมบูรณ์ ใจกลางพุเป็นบึงขนาดใหญ่ พื้นที่รอบ ๆ เป็นพื้นที่เขาชัน ลักษณะพุเป็นแอ่งกะทะลึก พุหนองปลิงจัดได้ว่าเป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชน ทั้งนี้ได้มีการจัดเตรียมเป็นพื้นที่อนุรักษ์ของบ้านท่ามะเดื่อ ประโยชน์ที่ชาวบ้านได้รับจากพุหนองปลิง คือ การที่ชาวบ้านได้มีแหล่งเรียนรู้ความหลากหลายทางชีวภาพเป็นสมบัติของชุมชน และยังเป็นพื้นที่ที่สามารถใช้เป็นจุดขายในการดึงดูดนักท่องเที่ยวมาเที่ยวได้ในอนาคต

แผนภาพที่ 2
แสดงแผนที่ระบบนิเวศย่อย
พุหนองปลิง

ปัญหาที่เกิดขึ้นภายหลังการถูกอพยพ

การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจเรื่องการสร้างเขื่อนเพื่อประโยชน์ของภาคเมือง และชุมชนท้องถิ่นซึ่งต้องเสียสละวิถีชีวิตความเป็นอยู่ดั้งเดิม โดยที่ชุมชนไม่ได้รับประโยชน์จากการสร้างเขื่อนดังกล่าว นอกจากนี้ชุมชนยังถูกซ้ำเติมด้วยการต้องมาอยู่ในพื้นที่ที่ขาดความอุดมสมบูรณ์มีสภาพแตกต่างจากชุมชนเดิมอย่างสิ้นเชิง ส่งผลให้เกิดปัญหาต่างๆเหล่านั้นได้ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตชาวบ้านมากมาย ได้แก่

1. ปัญหาการจ่ายค่าชดเชย การอพยพชุมชนออกจากพื้นที่เดิม (กฟผ.) ต้องได้จ่ายค่าชดเชยเพื่อเวนคืนที่ดิน ล้างปลูกสร้างและต้นไม้ การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย ได้สำรวจข้อมูลทรัพย์สินรวมทั้งต้องเตรียมจัดหาที่อยู่อาศัยในที่แห่งใหม่ที่ทำมาหากินให้กับชาวบ้าน โดย กฟผ. ได้จ่ายค่าชดเชยเพื่อเวนคืนที่ดินตามอัตราการครอบครองที่ดินเดิมรวมทั้งทรัพย์สินต่างๆก่อนถูกอพยพ การจัดสรรที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัยในที่แห่งใหม่ด้วยระบบการแบ่งสรรอย่างเท่าเทียมกัน คือ ที่ปลูกบ้าน 1 ไร่ ที่ดินทำกิน 14 ไร่ แต่ทั้งนี้ กฟผ. จ่ายค่าชดเชยไม่เป็นไปตามที่สำรวจทำให้ชุมชนไม่ได้รับค่าชดเชยที่พึงได้ นอกจากนี้ในช่วงแรกกฟผ. ยังไม่ยอมช่วยเหลือชาวบ้านที่ไม่มีที่ดินทำกินและอาศัยอยู่กับครอบครัว ให้ได้รับการจัดสรรที่ดิน เนื่องจากกลุ่มนี้ยังไม่ได้แยกครอบครัวจากครอบครัวของพ่อแม่ ทำให้ชุมชนสงสัยในการจ่ายค่าชดเชยที่ดินว่าไม่เป็นธรรมและคิดว่าตนเองถูกโกง

2. ปัญหาสภาพพื้นที่ทำกินในที่แห่งใหม่ เนื่องจากสภาพพื้นที่ทำกินในที่ใหม่ไม่เหมาะสมกับการทำการเกษตรซึ่งเชื่อมโยงไปสู่ปัญหาการประกอบอาชีพของชาวบ้าน ก่อนการอพยพการไฟฟ้าฝ่ายผลิตได้แจ้งกับชุมชนว่าสถานที่แห่งใหม่มีความอุดมสมบูรณ์ มีถนน ไฟฟ้า น้ำประปาซึ่งเปิดก๊อกแล้วใช้ได้ทันที แต่จากความเป็นจริงหลังการอพยพชุมชนจึงพบว่าพื้นที่ที่ได้รับการจัดสรรแห่งใหม่ไม่ได้มีลักษณะเป็นไปตามที่กฟผ. ได้แจ้งข้อมูลไว้ เนื่องจากสภาพพื้นที่ดินทำกินแห่งใหม่มีความแตกต่างอย่างสิ้นเชิงกับสภาพพื้นที่เดิม ที่มีความอุดมสมบูรณ์ หายู้ง่าย แต่เมื่อย้ายมาอยู่ในที่แห่งใหม่กลายเป็นหายู้ง่าย ชาวบ้านไม่รู้จะไปหาผักปลาที่ไหนมาบริโภค ไม่สามารถหาของป่ามาใช้มาบริโภคเหมือนอยู่ที่ดินเก่า ส่วนพื้นที่รอบๆ ที่ทำกินของชาวบ้านก็มีสภาพเป็นป่าเขารวมทั้งสภาพดินที่เป็นหินปูนไม่เหมาะแก่การทำเกษตร ทำให้เกิดปัญหาตามมามากมายโดยเฉพาะการประกอบอาชีพ ช่วงแรกชาวบ้านไม่ทราบว่าประกอบอาชีพอะไรดี จะดำเนินชีวิตไปในทิศทางใด ทั้งการเพาะปลูกและการเลี้ยงสัตว์จากแต่เดิมที่ในอดีตชาวบ้านมีพื้นที่เลี้ยงสัตว์จำนวนมาก แต่สถานที่แห่งใหม่มีพื้นที่จำกัด ทำให้ไม่สามารถเลี้ยงสัตว์โดยเฉพาะวัว ควาย ได้เหมือนแต่ก่อน นอกจากนี้ บริเวณพื้นที่ว่างโดยรอบหมู่บ้านเป็นพื้นที่ของสวนป่าขององค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ ไม่อนุญาตให้นำสัตว์เลี้ยงเข้าไปเลี้ยงในพื้นที่บริเวณสวนป่า เพราะเกรงว่าจะก่อให้เกิดความเสียหายในบริเวณสวนป่า ดังนั้นชาวบ้านบางรายจึงต้อง

นำวัวและควายไปเลี้ยงในบริเวณพูนองปลิงอยู่ระยะหนึ่ง ซึ่งต่อมาไม่นานชาวบ้านส่วนใหญ่แก้ปัญหาด้วยการตัดสินใจขายวัวควาย ซึ่งถือว่าเป็นทรัพย์สินของหลายครอบครัวที่สามารถนำติดตัวมาได้ ตั้งแต่อพยพย้ายมาจากหมู่บ้านเดิม

3.ปัญหาการถูกหลอกลวง เมื่อชาวบ้านถูกอพยพมาอยู่ในช่วงแรก ชาวบ้านยังติดใจสงสัยว่าตนเองไม่ได้รับเงินค่าชดเชยอย่างเป็นธรรม ดังเช่น ผู้ที่ได้รับผลกระทบกรณีการสร้างเขื่อนอื่นๆ (กล่าวคือชาวบ้านคิดว่าได้รับน้อยกว่า) ในช่วงนั้นมีผู้ที่เข้ามาอ้างกับชาวบ้านว่าเป็นทนายความ และสามารถช่วยให้ชาวบ้านได้รับค่าชดเชย เพิ่มขึ้นดังเช่นกรณีผู้ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนในที่อื่นๆ ดังนั้นชาวบ้านหลายรายที่กำลังอยู่ในช่วงที่ลี้ภัย ไร้ที่พึ่งจากการที่คิดว่าตนเองไม่ได้รับความเป็นธรรม จึงหวังให้ทนายความคนดังกล่าวช่วยเหลือเพื่อให้ได้รับค่าชดเชยเพิ่มขึ้น แต่ ผู้ที่อ้างตนดังกล่าวเรียกเก็บเงินจากชาวบ้านเพื่อนำไปดำเนินเรื่อง ครอบครัวละ 500-1,000 บาท แล้วหายเงียบไปพร้อมกับเงินชาวบ้าน

4.ปัญหาการค่าใช้จ่ายที่เพิ่มขึ้นจากเดิม เมื่ออพยพย้ายมาอยู่ที่แห่งใหม่ชาวบ้านเริ่มมีวิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่สะดวกสบายขึ้น จากแต่เดิมที่ไม่ต้องซื้อข้าวกิน เนื่องจากมีพื้นที่ในการปลูกข้าวและพืชผลอื่นๆ มากมายในอดีตแต่ละครัวเรือนมีข้าวเพียงพอต่อการดำรงชีวิตใน 1 ปี แต่เมื่ออพยพย้ายมาอยู่ในสถานที่แห่งใหม่ ชาวบ้านต้องซื้อเกือบทุกอย่าง เนื่องจากมีข้อจำกัดในการผลิตจากฐานทรัพยากร ซึ่งเป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญ ไม่ว่าจะเป็นอาหารการกิน รวมทั้งค่าใช้จ่ายด้านสาธารณูปโภคต่างๆ ทั้งค่าน้ำประปา ค่าไฟ รวมกันแล้วเดือนละ 400 บาทขึ้นไป ชาวบ้านสะท้อนว่า “ อยู่ไฟตะเกียงเหมือนเดิมดีกว่า อยู่อย่างเดิมไม่ต้องเสียค่าน้ำค่าไฟ ” และถึงแม้ในช่วงระยะแรกชาวบ้านจะได้รับเงินช่วยเหลือรายเดือนจากการไฟฟ้าฝ่ายผลิตในอัตราเดือนละ 1,000 บาทต่อครอบครัว โดยได้รับติดต่อกันภายในระยะเวลา 1 ปี แต่ในช่วงแรกชาวบ้านต้องปรับตัวกับสถานที่แห่งใหม่ ยังไม่มีอาชีพ ต่างต้องเร่งปลูกสร้างบ้านเพื่อใช้เป็นที่อยู่อาศัย เมื่อชาวบ้านย้ายมาในช่วงแรกสวนป่า ออป. อนุญาตให้ชาวบ้านเข้าไปตัดไม้ในบริเวณป่ารอบหมู่บ้าน เพื่อนำมาปลูกสร้างบ้านเรือน ซึ่งการปลูกสร้างต้องทำอย่างเร่งรีบเพื่อให้ทันกับเวลาที่ทางสวนป่าออป.อนุญาตให้ตัดต้นไม้ภายในระยะเวลา 1 ปี ชาวบ้านจึงต้องพากันไปจ้างช่างปลูกบ้านจากภายนอกหมู่บ้านมาปลูกสร้างบ้านให้ สำหรับช่วงที่มีการปลูกสร้างบ้าน ชาวบ้านให้ข้อมูลว่าต้นไม้ในป่ารอบๆ หมู่บ้านส่วนใหญ่ถูกตัดเพื่อนำมาปลูกบ้านที่อยู่อาศัยของชาวบ้านในช่วงการเปิดสวนป่าให้ชาวบ้านเข้าไปใช้ประโยชน์ได้

5.ปัญหาการขายที่ดินทำกินที่ได้รับการจัดสรรมา อาจกล่าวได้ว่าก่อนที่จะถูกอพยพ ย้ายมาอยู่ในที่แห่งใหม่สภาพเดิมที่ฐานทรัพยากรธรรมชาติเอื้อต่อการทำการเกษตรทั้งดิน น้ำ ป่า จนชาวบ้านสามารถปรับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ให้เข้ากับสภาพแวดล้อมเป็นอย่างดี แต่เมื่อย้ายมาอยู่ในที่แห่งใหม่ ชาวบ้านไม่สามารถนำภูมิปัญญาความรู้รวมทั้งและระบบการเรียนรู้ในที่เคยมาใช้ได้ในที่แห่งใหม่ที่มีสภาพแวดล้อมใหม่ ระบบนิเวศน์แบบใหม่ โดยเฉพาะชาวบ้านไม่เคยได้เรียนรู้ที่จะต้องแก้ปัญหาในการประกอบอาชีพในที่ดินทำกินที่มีสภาพเป็นหินปูนรวมทั้ง การประสบกับสภาวะหนี้สินจากการทำการเกษตรเพื่อการพาณิชย์ และการมีวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมโดยสิ้นเชิง ดังนั้นการแก้ปัญหาของชาวบ้านหรือทางออกหนึ่งที่ชาวบ้านหลายรายเลือกนั้นคือการขายที่ดินเพื่อนำมาเป็นค่าใช้จ่ายในการดำรงชีวิตประจำวันรวมทั้งขายที่ดินเพื่อการชำระหนี้สิน ซึ่งในหมู่บ้านที่ขายที่ดินทำกินเกือบหมดแล้วเหลือชาวบ้านที่ยังไม่ได้ขายที่ดินทำกินไม่ถึง 15 ราย ซึ่งชาวบ้านเริ่มขายที่ดินทำกินให้นายทุนหลังจากอพยพมา อยู่ได้ประมาณ 1-2 ปีและสาเหตุที่ขายที่ดินทำกิน เพราะที่ดินทำกินที่ได้รับจัดสรรมาเป็นหินปูน ทำการเกษตรไม่ได้ผล และอีกสาเหตุหนึ่งที่ชาวบ้านต้องขายที่ดินทำกินเป็นเพราะชาวบ้านเกรงว่าจะไม่ได้เอกสารสิทธิ์ในที่ดินทำกินที่ กพผ.จัดสรรให้ โดยราคาที่ดินที่ขายจะแตกต่างกันในแต่ละช่วง ถ้าเริ่มขายช่วงแรกตั้งแต่อพยพมาได้ 1-2 ปี ราคาที่ดินที่ขายไร่ละประมาณ 1,000-3,000 บาท ซึ่งชาวบ้านกลุ่มนี้เมื่อขายที่ดินทำกินแล้วจะไปขอใช้พื้นที่ว่างของ สวนป่าออป.ปลูกข้าวไร่ (พื้นที่ว่างของออป. คือพื้นที่ว่างที่หลังจาก ออป.ตัดต้นไม้แล้ว หรือพื้นที่ที่ปลูกต้นไม้แต่ยังไม่โต) ซึ่งชาวบ้านที่เข้าไปขอทำจะต้องดูแลต้นไม้ไม่ให้สวนป่ารกเป็นการตอบแทนพื้นที่ว่าง สวนป่าออป.ดังกล่าวส่วนใหญ่จะอยู่ห่างจากหมู่บ้าน) นอกจากนี้เมื่ออพยพมาอยู่ในช่วงแรกๆ ชาวบ้านยังสามารถบุกเบิกป่าพื้นที่บริเวณรอบๆ หมู่บ้านเป็นพื้นที่ทำกินได้ ซึ่งเป็นพื้นที่นอกเหนือจากที่ กพผ.จัดสรรให้ ปัจจุบันพื้นที่ดังกล่าวยังไม่มีเอกสารสิทธิ์ ชาวบ้านกำลังดำเนินการเพื่อขอใบเอกสารสิทธิ์ในที่ดิน (แต่พื้นที่ที่ กพผ.จัดสรรให้ได้รับใบเอกสารสิทธิ์แล้ว) ในการขายที่ดินของชาวบ้านสามารถจำแนกประเภทได้เป็น 3 ประเภท

ประเภทที่ 1 ชาวบ้านกลุ่มนี้จะขายที่ดินทำกินหมด ทั้ง 14 ไร่ โดยเหลือที่ปลูกบ้านไว้เพื่ออยู่อาศัย และดำเนินชีวิตอยู่ในหมู่บ้านต่อไป สาเหตุของการขายที่ดินทำกินของชาวบ้านกลุ่มนี้ สาเหตุหลักมาจากเป็นหนี้สินจากการประกอบอาชีพเกษตรกรรมปลูกพืชเชิงเดี่ยว เช่น ข้าวโพด มันสำปะหลัง ซึ่งในระยะ 1-2 ปี แรกพืชผล เจริญงอกงามดี ชาวบ้านสามารถขาย ได้กำไรดี แต่ปีต่อๆ มาเริ่มปลูกไม่ได้ผลผลิต ชาวบ้านจำเป็นต้องใช้ปุ๋ยเคมีและยาฆ่าแมลง ทำให้ต้องลงทุนมากและเมื่อผลผลิตราคาไม่ดี ชาวบ้านต้องประสบกับภาวะ ยิงทำก็ยิงขาดทุน รวมทั้งสภาพที่ดินที่เป็นหินปูน ปลูกอะไรไม่ได้ผล ชาวบ้านจึงต้องขายที่ดิน สาเหตุอื่น เช่น เพื่อนำเงินมารักษาคนในครอบครัวที่ป่วยเป็นโรค ส่วน การทำมาหากินภายหลังจากขายที่ดินทำกิน มีหลากหลายทางออกและทางเลือก ซึ่งจะพบว่าเป็นการแก้ปัญหาให้กับตนเองเป็นหลัก ในระดับครอบครัว ระดับปัจเจก หรือแบบตัวใครตัวมัน ได้แก่

1) การเข้าไปขออาศัยทำกิน เช่นปลูกข้าวไร่ ในพื้นที่สวนป่า ออป. ที่เปิดให้ชาวบ้านสามารถเข้าไปทำกินได้

2) การออกทำงานรับจ้าง โดยแบ่งออกเป็น การรับจ้างภายในหมู่บ้าน เช่น รับจ้างหักข้าวโพด รับจ้างเกี่ยวข้าว รับจ้างทำไร่ให้นายทุนที่เข้ามาซื้อที่ดินในหมู่บ้าน เพราะบางรายเมื่อขายที่ดินให้นายทุนแล้วนายทุนจ้างให้ดูแลไร่ (ซึ่งที่ดินทำกินที่นายทุนซื้อไปส่วนใหญ่จะปลูกไม้ยืนต้น คือ ยางพารา และสวนผลไม้) หรือบางรายเมื่อขายที่ดินให้นายทุนแล้วมีความคุ้นเคยกับนายทุนก็จะให้ทำกินในไร่ต่อไปไม่ต้องเสียค่าเช่า หรือเช่าในราคาถูก และมีบางรายที่เข้าไปรับจ้างทำงานภายในเขื่อนวชิราลงกรณ

3) การเช่าที่ดินทำกิน มีทั้งเช่าต่อนายทุน เช่า คนในหมู่บ้าน และเช่าคนนอกหมู่บ้าน โดยค่าเช่าเฉลี่ย ส่วนใหญ่ราคาไร่ละ 200 บาทต่อปี 4)การเข้าไปจับจองพื้นที่ว่างบริเวณใกล้หมู่บ้าน ที่ไม่ใช่พื้นที่ของสวนป่า ออป. และไม่ใช่พื้นที่ป่าอนุรักษ์ ซึ่งพื้นที่ดังกล่าวนี้มีมากกว่า 100 ไร่ (ชาวบ้านให้ข้อมูลว่าเป็นพื้นที่ที่ไม่มีอยู่ในแผนที่สวนป่า ออป.)ชาวบ้านจึงพากันเข้าไปจับจองพื้นที่ดังกล่าว ได้ครอบครองละ 5 ไร่บ้าง 10 ไร่บ้าง 20-30 ไร่บ้าง โดยในระดับแกนนำในหมู่บ้านสามารถครอบครองได้มากถึง 10 - 20 ไร่ ส่วนชาวบ้านธรรมดาครอบครองได้เพียง 4-5 ไร่เท่านั้น เนื่องจากพื้นที่ดังกล่าวนี้มีจำกัดชาวบ้านจึงไม่สามารถเข้าถึงเพื่อจับจองได้ทุกครอบครัว โดยผู้ที่เข้าไปจับจองส่วนใหญ่จะเป็นผู้ที่ขายที่ดินทำกินที่ กฟผ.จัดสรรให้ตั้งแต่แรกๆ ลักษณะการจับจองพื้นที่ดังกล่าวก็คือการทำการเกษตรซึ่งส่วนใหญ่ชาวบ้านจะปลูกไม้ยืนต้น เช่น ปลูกไม้ไผ่ ยูคาลิปตัสทิ้งไว้ และปัจจุบันผู้ที่มาจับจองที่ดินดังกล่าวยังไม่มียกเอกสารทำประโยชน์ในที่ดินหรือเอกสารถือครองสิทธิ์ในที่ดิน

ประเภทที่ 2 ชาวบ้านกลุ่มนี้จะแบ่งขายที่ดิน และเมื่อขายแล้วก็ยังใช้ชีวิตอยู่ในหมู่บ้าน ซึ่งจะมีทั้ง ที่แบ่งขายที่ปลูกบ้านหรือแบ่งขายที่ดินทำกิน โดยลักษณะการขาย ได้แก่ 1)แบ่งขายให้กับชาวบ้านในหมู่บ้านท่ามะเต๋อด้วยกัน ซึ่งส่วนใหญ่จะซื้อไว้แล้วยกให้ลูกหลาน ในช่วงที่แยกครอบครัวออกไป 2) แบ่งขายให้ผู้ที่ต้องการอพยพย้ายเข้ามาอาศัยอยู่ในหมู่บ้าน โดยขอแบ่งซื้อที่ดิน ซึ่งผู้ที่ต้องการเข้ามาส่วนใหญ่จะมีความรู้จักคุ้นเคยกับชาวบ้านในหมู่บ้านอยู่แล้ว เช่น ผู้ที่มาแต่งงานกับคนในหมู่บ้าน แล้วขอแบ่งซื้อที่ดินจัดสรรเพื่อปลูกบ้านเป็นที่อยู่อาศัย หรือผู้ที่มาขอแบ่งซื้อที่ดินจากญาติพี่น้องที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านท่ามะเต๋อ หรือให้ญาติพี่น้องติดต่อเพื่อนบ้านให้แบ่งขายให้ 3) แบ่งขายที่ดินทำกินให้นายทุนซึ่งส่วนใหญ่จะซื้อไว้ปลูกไม้ยืนต้น คือ ยางพารา และสวนผลไม้ และจ้างคนต่างดาวดูแลสวนให้ 4) แบ่งขายให้ผู้ที่ไม่ได้มีสัญชาติไทย ซึ่งอพยพเข้ามาทำงานกับเงิน ทั้งนี้ต้องมีคนไทยลงชื่อเป็นผู้ซื้อให้ตามกฎหมาย (เช่น ผู้ใหญ่บ้าน) ซึ่งจะมีทั้งผู้ที่ไม่ได้มีสัญชาติไทยที่เป็นคนดั้งเดิม

ที่อยู่ในพื้นที่ที่ถูกอพยพมาด้วยกัน และมีทั้งผู้ที่ไม่ได้มีสัญชาติไทยที่เพิ่งอพยพมาอยู่ใหม่ เมื่อทำงานมีเงินเก็บ จึงขอแบ่งซื้อที่ดินจากชาวบ้านในหมู่บ้าน โดยชาวบ้านที่เป็นคนแบ่งขายนี้เป็นผู้ที่มีที่ดิน 2-3 แปลง โดยได้รับจากพ่อแม่ ญาติพี่น้อง (ส่วนใหญ่พ่อแม่เสียชีวิตแล้วกรรมสิทธิ์ที่ดินเป็นของลูก)

สำหรับชาวบ้านกลุ่มนี้ ยังที่ดินทำกินเหลืออยู่ และใช้พื้นที่ในการประกอบอาชีพเกษตรกรรม โดยการทำเกษตรกรรมจะปรับเปลี่ยนการปลูกพืชไปเรื่อยๆ ตามการส่งเสริมและการแนะนำของหน่วยงานภายนอก โดยไม่ซ้ำชนิด ซึ่งเกือบตลอด 20 ปีที่ผ่านมา พบว่าชาวบ้านต้องเรียนรู้และลองผิดลองถูกอยู่ตลอดเวลา เนื่องจากพืชเศรษฐกิจชนิดใหม่แต่ละชนิดที่หน่วยงานภายนอกเข้ามาส่งเสริมเป็นพืชที่ชาวบ้านไม่มีองค์ความรู้และประสบการณ์ในการปลูก ขณะเดียวกันการปลูกพืชต่างๆ หลากหลายชนิดเหล่านั้นกลับไม่ได้เป็นอาชีพที่สามารถสร้างรายได้ให้กับเกษตรกรได้อย่างยั่งยืน เนื่องจาก หน่วยงานต่างๆ สลับสับเปลี่ยนหมุนเวียนกันเข้ามาส่งเสริมแนะนำการปลูกตามความต้องการของตลาดเป็นหลัก เมื่อพืชชนิดใดราคาดี หรือเป็นนโยบายการส่งออกของประเทศ ก็จะเข้ามาให้ความรู้บ้าง ให้เมล็ดพันธุ์บ้าง ชาวบ้านที่ยังมีที่ดินทำกินก็จะพากันปลูกพืชเหล่านั้นตามกระแส โดยไม่ได้มองย้อนถึงประสบการณ์ที่ผ่านมา ว่าแต่ละครั้งเกิดความเสียหายทางการตลาด รวมทั้งพืชแต่ละชนิดไม่มีหลักประกันราคาที่เหมาะสม เกิดโรคระบาดตายบ้าง เกิดความเสียหายและเกิดภาวะขาดทุนซ้ำแล้วซ้ำอีกมาโดยตลอด

ประเภทที่ 3 ชาวบ้านกลุ่มนี้ขายที่ดินทำกินพร้อมที่ปลูกบ้านที่ได้รับการจัดสรรจนหมด และอพยพไปอยู่ถิ่นอื่น ซึ่งบางกรณีมีบ้านเดิมอยู่พื้นที่อื่นก็จะย้ายไปอยู่ หรือกรณีที่พ่อแม่ยกให้ลูก (และพ่อแม่เสียชีวิตแล้ว) เมื่อลูกแต่งงานกับคนต่างพื้นที่ก็จะขายที่ดินแล้วย้ายไปอยู่กับคู่สมรสในพื้นที่อื่น

สำหรับราคาที่ดินและช่วงที่มีการขายที่ดินหรือการเข้ามาซื้อที่ดินของคนภายนอก ราคาของที่ดินเป็นไปตามการขึ้นลงของระบบเศรษฐกิจในแต่ละช่วง ชาวบ้านบางรายเริ่มขายที่ดินตั้งแต่อพยพมาอยู่ได้ประมาณ 1-2 ปีแรกไร่ละประมาณ 1,000- 3,000 บาท ขณะที่บางรายในช่วงปีแรกขายไปเพียงไร่ละ 500 บาท การประชาสัมพันธ์ในการขายที่ดินจะใช้วิธีการบอกต่อๆ กันไป โดยผู้ที่ต้องการซื้อที่ดินจะเข้ามาในพื้นที่เพื่อดูว่าชาวบ้านรายใดต้องการขายที่ดิน ช่วงที่มีบุคคลภายนอกเข้ามาซื้อที่ดินมากที่สุดเป็นช่วงที่ชาวบ้านอพยพมาอยู่ได้ประมาณ 5-6 ปีซึ่งตรงกับนโยบายการเปลี่ยนสนามรบให้เป็นการรบในสนามของพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ เป็นนายกรัฐมนตรี ส่วนนายหน้าที่นำบุคคลภายนอกเข้ามาซื้อที่ดินชาวบ้านมากที่สุด ได้แก่ญาติๆ ของผู้นำและผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านคนอื่นๆ นายทุนที่เข้ามากว้านซื้อที่ดินทำกินของชาวบ้าน บางรายกว้านซื้อถึง 40-50 ไร่ และบางรายซื้อ

การจัดกระจายไว้หลายแปลง เมื่อมาซื้อที่ดินแล้วส่วนใหญ่จะจ้างให้คนต่างตำบลแลไร่ให้ บ้าง ปลูกยางพารา หรือ สวนผลไม้บ้าง ซึ่งมีเพียงไม่กี่รายที่ให้ชาวบ้านอาศัยทำกินต่อไปหลังจากที่ขายที่ดินให้แล้ว

ผลกระทบจากการพัฒนา

กระแสการพัฒนาที่ผ่านมาได้ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตชาวบ้านที่แตกต่างจากบ้านเดิมอย่างสิ้นเชิง จากที่ไม่จำเป็นต้องใช้เงิน ซึ่งชาวบ้านกล่าวว่าถ้าขยันทำมาหากิน ก็ไม่อดตาย (เพราะถ้าไม่ทำก็ไม่มีอาหารมาเลี้ยงปากเลี้ยงท้อง) แต่เมื่อย้ายมาอยู่ในที่แห่งใหม่ ในระยะแรก ชาวบ้านไม่ต้องทำงานก็มีเงินใช้จ่าย ทำให้ชาวบ้านไม่ทำงาน และขณะเดียวกันชาวบ้านได้รับค่าชดเชยจากการเวนคืนที่ดิน ช่วงนั้นชาวบ้านจึงมีเงินใช้จ่ายเป็นจำนวนมาก การที่ชาวบ้านได้เงินเดือนเพื่อครองชีพในขณะที่ชาวบ้านยังปรับตัวไม่ได้ หรือยังไม่ได้เริ่มประกอบอาชีพทำมาหากิน ทำให้ชาวบ้านเกิดความสบาย กล่าวคือไม่ต้องทำงานก็มีเงินเดือนใช้ จนกระทั่งบางครั้งเวียนไม่คิดที่จะทำอะไรในพื้นที่ที่ย้ายมาใหม่ เรียกว่านั่งกินนอนกินสบาย กล่าวคือ ถ้าเปรียบเทียบกับช่วงที่อยู่บ้านท่ามะเดื่อและวังปะโทะเก่านับว่าเป็นจำนวนเงินที่มาก เนื่องจากในที่เดิมชาวบ้านไม่ค่อยได้ใช้เงิน และไม่เคยมีเงินมากมายเหมือนช่วงที่อพยพมา (ทั้งเงินค่าชดเชยจากการเวนคืนที่ดิน และเงินเดือนที่ได้รับ) ทำให้การดำรงชีวิตของชาวบ้านเริ่มเปลี่ยนแปลงไป นั่นคือชาวบ้านคุ้นเคยกับการใช้จ่ายเงินโดยเฉพาะการใช้จ่ายเงินเพื่อชีวิตความเป็นอยู่ที่ทำให้ตนเองสะดวกสบายขึ้นกว่าแต่ก่อน

นอกจากสภาพความเป็นอยู่ที่เปลี่ยนไปแล้ว การรับสิ่งภายนอกโดยปราศจากการเลือกสรร ที่เข้ามาพร้อมกับการเริ่มติดต่อกับผู้คนในเมือง ก็ส่งผลให้ชาวบ้านเกิดปัญหาในการปรับตัว สิ่งนั้นก็คือการพนัน ซึ่งเริ่มเข้ามาในหมู่บ้านหลังจากอพยพหนีน้ำท่วมมาได้ 4 ปีโดยมีผู้มีอิทธิพลในตัวอำเภอทองผาภูมิ ชาวบ้านเรียกว่า “เจ้าพ่อ” มาเปิดบ่อนเล่นไพ่ ในหมู่บ้าน ให้ชาวบ้านเล่นกันเป็นเดือนๆ การเปิดบ่อนเล่นไพ่นี้ทำให้ชาวบ้านหันมาเล่นไพ่นี้กัน ถึงแม้จะไม่ได้เล่นกันทุกครัวเรือน (ชาวบ้านให้ข้อมูลว่าไม่ถึงครึ่งของหมู่บ้านที่มาเล่นการพนัน) แต่มีชาวบ้านบางรายที่เสียการพนันมากกว่า 10,000 บาท และมีผลทำให้ชาวบ้านมีการเปิดบ่อนในงานต่างๆ เช่น โดยเฉพาะงานศพในหมู่บ้าน นอกจากนี้ยังมีการเปิดให้เล่นหวยรายวัน ซึ่งจะมี 2 ตัว และ 3 ตัว ผู้ที่เปิดเป็นผู้มีอิทธิพลในตัวอำเภอทองผาภูมิ และยังมีกรพนันที่ชาวบ้านเรียกว่า “ตีกรี” โดยจะมีเลข 1-12 ซึ่งจะออกรางวัลคล้ายๆ กับหวยแต่จะออกวันละหนึ่งเลข ภายในเลข 1-12 สำหรับหวยตีกรี จะมีชาวบ้านซื้อกันมาก เนื่องจากเป็นการพนันที่เล่นง่าย ชื่อ 1 บาท ถ้าถูกรางวัลจะได้รับ 10 บาทซึ่งส่งผลให้หลายครอบครัวต้องประสบกับปัญหาหนี้สิน และมีนิสัยติดการพนัน ไม่ประกอบอาชีพ ทำมาหากิน เกิดภาวะหนี้สินตามมา

คุณค่าแห่งชีวิตที่เปลี่ยนไป

หลังจากที่อพยพมาอยู่ในที่แห่งใหม่ ทำให้พบว่าพิธีกรรมเชิงคุณค่าบางอย่างที่เป็นความสัมพันธ์ระหว่างคน สิ่งแวดล้อมและสิ่งเหนือธรรมชาติที่เคยมีหายไป โดยเฉพาะพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการปลูกข้าวซึ่งได้แก่ พิธีเรียกขวัญข้าว และพิธีเรียกขวัญข้าวเข้าบ้าน ซึ่งเป็นพิธีกรรมที่ชาวบ้านต้องทำทุกปีที่มีการปลูกข้าว การเรียกขวัญข้าวเข้าบ้านเป็นการตามขวัญข้าวกลับบ้าน โดยชาวบ้านมีความเชื่อว่าถ้าขวัญข้าวหาย ไม่มีขวัญข้าว ไม่ได้เรียกขวัญข้าว หรือขวัญข้าวไม่อยู่ จะทำให้ข้าวเปลือกในยุ้งหมดเร็ว ส่งผลให้ปีนั้นจะมีข้าวไม่พอกิน ดังนั้นการเรียกขวัญข้าวเข้าบ้านเข้ายุ้งจึงเป็นพิธีกรรมที่ทำขึ้นเพื่อให้ข้าวที่ปลูกมีกินอยู่ได้นานตลอดทั้งปี ซึ่งเป็นพิธีที่ทำขึ้นก่อนที่จะตีข้าว หรือใช้ควายเหยียบข้าว ซึ่งเดิมเมื่ออยู่ที่บ้านวังปะโทะเก่าหลังจากที่ทำพิธีเรียกขวัญข้าวเข้าบ้าน เข้ายุ้งแล้ว เมื่อชนข้าวเปลือกมาไว้ที่ยุ้งฉางแล้วก็มีพิธีทำขวัญข้าว โดยมีหมอทำขวัญข้าวเป็นผู้ทำพิธี เวลาทำขวัญข้าวในยุ้งก็จะมี สุรา ไก่ หมู ส่วนคักกล่าวทำขวัญจะคล้ายกับการทำขวัญคน ตั้งแต่อพยพมาชาวบ้านบางรายไม่ได้ทำพิธีทำขวัญข้าว จะทำก็แต่พิธีเรียกขวัญข้าวเข้าบ้าน เข้ายุ้งเท่านั้นเมื่อย้ายมาชาวบ้านใช้รถสีแทนการตีข้าวและใช้ควายเหยียบให้เป็นเมล็ดข้าวเปลือก หรือบางรายเพิ่งจะเลิกพิธีทำขวัญข้าว เพราะไม่ได้ปลูกข้าว ส่วนบางรายอาศัยปลูกข้าวไว้ในสวนยางพาราเพื่อนบ้านประมาณ 1 ไร่ (เพราะที่ดินของตนเองขายไปนานแล้วตั้งแต่อพยพมาอยู่ได้ 3 ปี) โดยชาวบ้านให้ข้อมูลว่าเดิมอยู่บ้านวังปะโทะเก่ามีพิธีการทำขวัญข้าว เรียกขวัญข้าวทุกปี ตั้งแต่อพยพพื่อน้ำท่วมมาไม่เคยเรียกขวัญข้าวเลย แต่ถึงแม้จะมีการปลูกข้าวแต่ก็ไม่ได้ทำพิธีเรียกขวัญข้าวเนื่องจากไม่ได้ทำมานานแล้ว และปลูกข้าวไว้แค่กินเพียงเล็กน้อยเท่านั้น

ผลกระทบที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงที่เกิดกับชุมชนท่ามะเดื่อ ที่มีทั้งทางด้าน สังคมและวัฒนธรรม มีหลายด้านและมีปัจจัยหลายอย่างส่งผลต่อชุมชน ดังที่จะกล่าวต่อไปนี้

การเปลี่ยนแปลงทางด้านวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ชาวบ้านต้องเปลี่ยนวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของตนเอง จากที่เคยพึ่งพิงธรรมชาติเป็นหลัก ก็เปลี่ยนเป็นพึ่งตนเองเป็นหลัก จากเคยปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ เก็บของป่า ก็เปลี่ยนเป็นรับจ้าง ไม่สามารถใช้ทรัพยากรทางธรรมชาติได้อย่างเต็มที่เหมือนอยู่ในชุมชนเดิม เนื่องจากทรัพยากรที่ชุมชนบ้านท่ามะเดื่อมีน้อย หากไม่รีบช่วยกันอนุรักษ์ไว้ก็จะหมดไป ในอนาคต

การเปลี่ยนแปลงทางด้านครอบครัว จากที่เมื่อก่อนตอนอยู่ที่ชุมชนวังปะโท เคยมีครอบครัวที่อบอุ่น อยู่กันพร้อมหน้า พร้อมตา ก็เปลี่ยนแปลงไป ครอบครัวต้องช่วยกันทำงานมากขึ้น โดยผู้ชายส่วนใหญ่ จะทำงานรับจ้างนอกบ้าน ผู้หญิงจะทำงานอยู่ในชุมชนหรือในหมู่บ้าน ทำให้ครอบครัวห่างเหินกัน เด็กมีปัญหา และส่งผลต่อการหย่าร้างในอนาคต แทนที่ชาวบ้านจะได้ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเช่นเดิม แต่เนื่องจาก สภาพดินไม่เอื้ออำนวย เพราะเป็นดินหินปูน ทำให้ผลผลิตการเกษตรได้น้อย ต้องลงทุนมาก ทั้งเรื่องของปุ๋ย ยาฆ่าแมลง และสารเคมีอื่นๆ ทำให้ไม่คุ้มค่าต่อการลงทุน

การเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจและการใช้ทรัพยากร ชุมชนเดิมชาวบ้านมีการใช้ทรัพยากรอย่างสมดุล ตลอดทั้งปี เพื่อใช้ในการดำรงชีวิต ชาวบ้านในหมู่บ้านพึ่งพาธรรมชาติเป็นส่วนใหญ่ เศรษฐกิจในชุมชนเดิมมีเศรษฐกิจที่ดี ทรัพยากรอุดมสมบูรณ์ แต่เมื่ออยู่ที่ชุมชนบ้านท่ามะเดื่อ ชาวบ้านไม่สามารถที่จะใช้ประโยชน์ จากทรัพยากร ธรรมชาติได้มากนัก เนื่องจากผืนป่ามีน้อย น้ำในห้วย ในคลองก็แห้งขอดในฤดูร้อน สำหรับเรื่องการถือครองทรัพย์สิน ชุมชนเดิมชาวบ้านถือครองทรัพย์สินกันคนละเกือบร้อยไร่ ทำให้ทำนาได้ข้าวปีละหลายสิบกเวียน ทุกครัวเรือน ต้องมีช้างตัวตั้งอยู่ เพื่อให้ช้างเปลือกในฤดูเก็บเกี่ยว เนื่องจากทุกหลังคาเรือนทำนา เมื่ออยู่ในชุมชนบ้านท่ามะเดื่อ ชาวบ้านมีการถือครองที่ดินเพียงครัวเรือนละ 15 ไร่รวมที่อยู่อาศัย และทำการเกษตรไม่ได้ผลเท่าใดนัก เศรษฐกิจในชุมชนไม่ค่อยดี แสดงให้เห็นว่าที่ดินมีความสำคัญกับความเป็นอยู่และเศรษฐกิจของชาวบ้านเป็นอย่างมาก เพราะอาชีพเดิมของชาวบ้านคืออาชีพเกษตรกรรม

การเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมวัฒนธรรม การย้ายชุมชนมาตั้งในที่ใหม่ ส่งผลกระทบต่อสังคมและ วัฒนธรรม ดั้งเดิมของคนในชุมชน ทำให้เกิดความหลากหลายทางวัฒนธรรมมากขึ้น เนื่องจากมีคนจากข้างนอก เข้าไปเรียนรู้ในชุมชนเป็นจำนวนมาก และความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีก็ส่งผลให้ชาวบ้านมีวัฒนธรรม ที่เปลี่ยนแปลงไป เช่น เมื่อก่อนชาวบ้านเคยอยู่กันอย่างสงบ ไม่มีเสียงรถ แต่ปัจจุบันบ้านไหนไม่มีรถมองว่าเซย และการอาศัยอยู่หลากหลายกลุ่มชาติพันธุ์ ไม่ว่าจะเป็นคนไทยภาคเหนือ พม่า มอญ ลาว ทำให้มี ความหลากหลายทางสังคมและวัฒนธรรม เพราะแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ต่างก็มีความเชื่อ วัฒนธรรม ประเพณีที่แตกต่างกัน เนื่องจากต่างคนต่างก็มาจากคนละที่ จะเห็นได้ว่าถึงแม้ชาวบ้านจะนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เหมือนกัน แต่ก็เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์คนละอย่างกัน จากเมื่อก่อนที่ชาวบ้านเคยมีการพึ่งพาอาศัยกัน ก็เป็นแบบตัวใครตัวมันมากขึ้น ทำให้ส่งผลกระทบต่อความร่วมมือกันทำกิจกรรมของชาวบ้าน เพราะมีความแตกต่างกันทางสังคมและวัฒนธรรม

การเปลี่ยนแปลงทางด้านความสัมพันธ์ของสมาชิกในชุมชน เนื่องจากในชุมชนบ้านท่ามะเดื่อมีกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆอาศัยอยู่อย่างหลากหลาย และการเปลี่ยนแปลงทางด้านต่างๆ ส่งผลให้คนในชุมชนมีความสัมพันธ์กันน้อยลง สาเหตุหนึ่งก็มาจากการประกอบอาชีพที่แตกต่างกันด้วย แต่ละกลุ่มอาชีพก็จะมีความสัมพันธ์กันเฉพาะในกลุ่มของตนเท่านั้น เช่น กลุ่มทำงานในเขื่อน กลุ่มทำงานป่าไม้ กลุ่มเพาะเห็ด กลุ่มเลี้ยงสัตว์ ทำให้เกิดการแบ่งพรรคแบ่งพวกกันในชุมชน ความสามัคคีของชาวบ้านลดลง

การเปลี่ยนแปลงทางการบริโภควัตถุนิยม เมื่อความเจริญต่างๆเข้ามาสู่หมู่บ้าน นอกจากจะทำให้วิถีชีวิตของชาวบ้านเปลี่ยนแปลงไป สิ่งหนึ่งที่ตามมากับความเจริญนั้นคือ วัตถุนิยม ชาวบ้านมีความอยากได้ อยากมีทางด้านวัตถุมากขึ้น ซึ่งบางครั้งก็ไม่มีเวลาและไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชาวบ้านเท่าใดนัก เช่น โทรศัพท์มือถือ รถจักรยานยนต์ สิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆภายในบ้าน เป็นต้น ส่งผลให้ชาวบ้านมีภาระหนี้สินเพิ่มมากขึ้น หนี้สินที่รายได้ของชาวบ้านไม่ได้เพิ่มขึ้น บางครัวเรือนมีรายได้อาจลดลงด้วย

ผลกระทบจากการจากการเปลี่ยนแปลง ทำให้ชุมชนต้องปรับตัว เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ท่ามกลางกระแสโลก ที่ต้องรับเศรษฐกิจสมัยใหม่ การเกษตรแผนใหม่การปลูกพืชเศรษฐกิจเชิงเดี่ยว ต้องพึ่งพาสารเคมี การผลิตที่ต้องผลิตครั้งละมากๆ เพื่อขาย การต้องพึ่งพาตลาดอย่างมาก การถูกกำหนดราคาสินค้าเกษตรจากพ่อค้า การซื้อสินค้าสำเร็จรูปจากเมืองมากขึ้น ผลกระทบทางด้านนิเวศวิทยา ทั้งแหล่งน้ำ แหล่งอาหาร จากเดิมที่อุดมสมบูรณ์มาเป็นขาดแคลนส่งผลให้ต้องใช้เงินตราในการซื้อสินค้าเพิ่มรายจ่าย มีหนี้สินเพิ่มขึ้น ผลกระทบจากการมีไฟฟ้า การคมนาคมที่สะดวก การศึกษาสูงขึ้น ทำให้ชุมชนต้องมีรายจ่ายเพื่อแลกกับสิ่งอำนวยความสะดวก ความสะดวกสบายเมืองเข้ามาได้สะดวก มีการแพร่ภาพความบันเทิงที่เข้ามาตามความเจริญเช่น โทรทัศน์ การส่งบุตรหลานให้ได้รับการศึกษาเพิ่มขึ้น

จากความสัมพันธ์เชื่อมโยง ของการพัฒนาประเทศ จนกระทั่งส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตในระดับชุมชน ในมิติต่างๆ ทั้งการประกอบอาชีพทำมาหากิน สังคมและวัฒนธรรม รวมทั้งความสำคัญในชุมชน จนผลกระทบที่เกิดขึ้นส่งต่อมายังระดับครอบครัว ชาวบ้านหมู่บ้านท่ามะเดื่อต้องถูกแรงกระแทกจากผลพวงของการพัฒนาถึง 2 ระลอก ตั้งแต่การถูกอพยพโยกย้ายหลังจากการสร้างเขื่อน และเมื่อย้ายมาก็ถูกดันให้เข้าสู่ระบบการพัฒนาเศรษฐกิจกระแสหลักโดยทันที ดังนั้น หลังจากย้าย ชาวบ้านต้องมีการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตอย่างกระทันหันโดยเปลี่ยนจากระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเอง มีระบบ

เกษตรกรรมที่ใช้ฐานทรัพยากรธรรมชาติเป็นปัจจัยการผลิต สามารถใช้ภูมิปัญญาความรู้ที่มีอยู่มาใช้ในการดำเนินวิถีชีวิตที่เกื้อกูลสอดคล้องกับธรรมชาติและระบบนิเวศน์รอบข้าง เปลี่ยนมาเป็นการมุ่งเน้นการทำเกษตรกรรมแบบหวังผลกำไร ด้วยการขายผลผลิตจากพืชเศรษฐกิจเป็นเป้าหมายหลัก ดังนั้นไม่ว่าจะมีหน่วยงานใดเข้ามาแนะนำส่งเสริมให้ปลูกพืชเศรษฐกิจชนิดใด ซึ่งจะใช้ราคาของผลผลิตเป็นปัจจัยดึงดูด ไม่ว่าจะเป็น ฝ้าย ข้าวโพด มันสำปะหลัง ชาวบ้านไม่รีรอที่จะแห่กันปลูก แข่งขันกันขาย เพื่อให้ได้ราคาดี โดยยึดวิธีการผลิตที่ว่าปลูกทุกอย่างที่ขายได้ ขายทุกอย่างที่ปลูก ทั้งนี้โดยมีหน่วยงานราชการที่เป็นพี่เลี้ยง ทั้งกฟผ. และเกษตรอำเภอเป็นผู้สนับสนุนที่สำคัญ ทั้งการให้กู้ยืม นำเมล็ดพันธุ์หรือต้นกล้ามาแจก ลงทุนค่าปุ๋ยเคมีและยาฆ่าแมลงให้ก่อน โดยที่ชาวบ้านเกิดภาวะหนี้สินตั้งแต่ยังไม่ได้ขายผลผลิต นอกจากนี้ ชาวบ้านส่วนใหญ่ที่เข้าสู่แนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจที่เป็นกระแสหลัก ทั้งโดยตั้งใจหรือไม่ตั้งใจก็ตาม เกษตรกรรายย่อยส่วนใหญ่ย่อมต้องเข้าสู่ระบบเกษตรกรรมแบบ พันธะสัญญา (Contract Farming) อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เกษตรกรรายย่อยต่างๆ จะกลายเป็นลูกจ้างและแรงงานในระบบการผลิต ที่ทำหน้าที่ผลิตให้นายทุนซึ่งเป็นเจ้าของกิจการอย่างเดียว ไม่สามารถต่อรองราคาสินค้าการเกษตรที่ตัวเองผลิต อยู่ในภาวะการเสี่ยงจากการขาดทุนค่อนข้างสูง เพราะนอกจากจะไม่สามารถต่อรองราคาได้แล้ว เกษตรกรยังไม่มีโอกาสได้ทราบถึงราคาขายผลผลิตแต่ละชนิดที่ตนเองจะได้รับตอบแทนจากการลงแรงปลูก ทั้งๆ ที่ได้ลงทุน (เป็นหนี้เจ้าแก่หรือนายทุน) ไปแล้ว ไม่ว่าจะเป็นค่ายาฆ่าแมลง ค่าปุ๋ยเคมี ค่าจ้างแรงงาน และอื่นๆ จนกว่าเกษตรกรจะขายผลผลิตได้หรือจนกว่าเจ้าแก่จะมารับซื้อผลผลิตและแจ้งราคาขายกับเกษตรกร

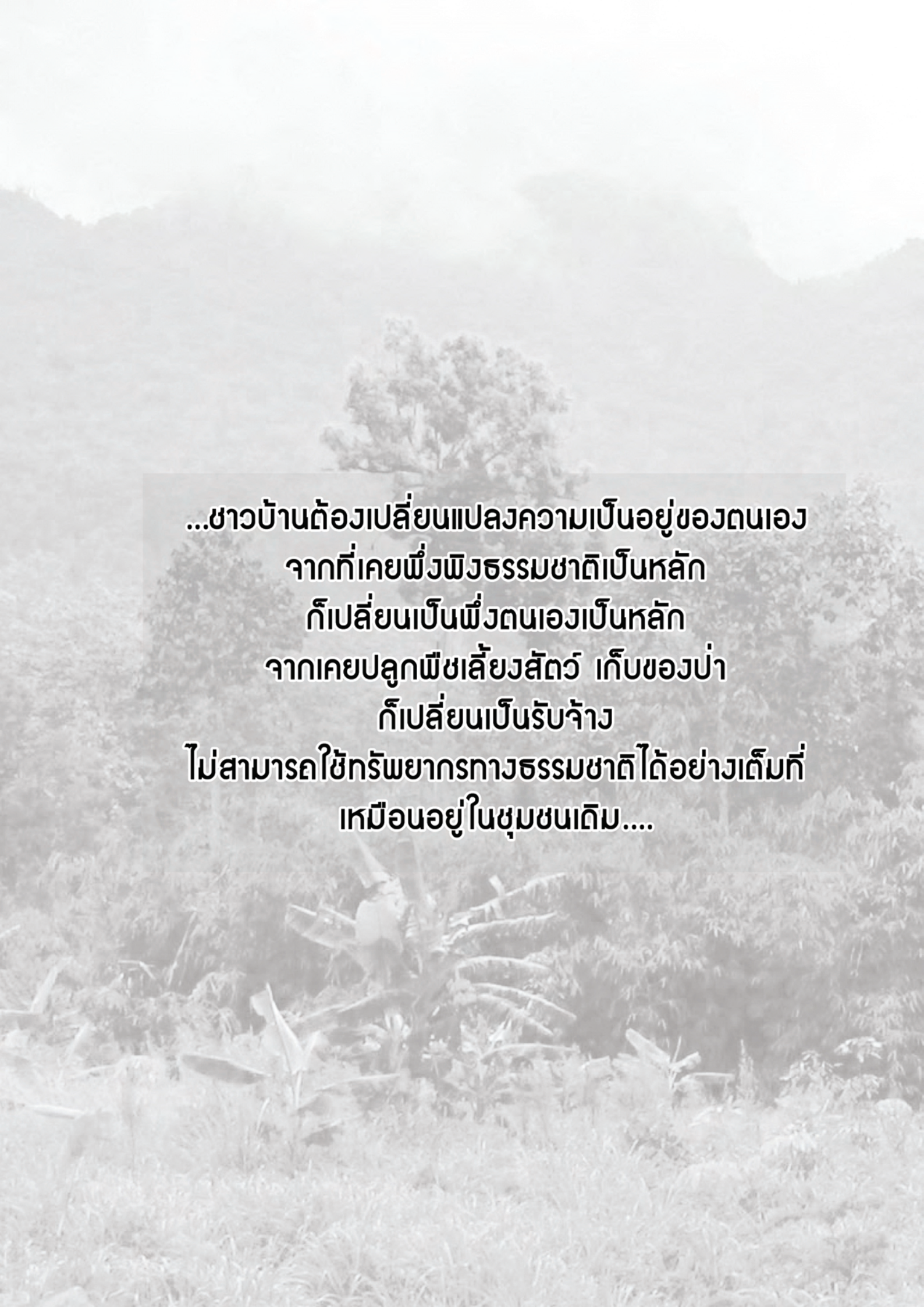
นอกจากนี้ราคาผลผลิตทางการเกษตรยังมีความผันผวนตามความต้องการของตลาดอยู่ตลอดเวลา ต้นปีราคาดี กลางปีราคาคง ชาวบ้านจึงต้องประสบกับภาวะขาดทุน เป็นหนี้เป็นสิน จนหลายรายต้องขายที่ดินที่ได้รับการจัดสรรมา นอกจากนี้ การที่หน่วยงานเข้ามาส่งเสริมอาชีพเกษตรกรรมที่หลากหลายถึงแม้จะส่งผลให้ชาวบ้านมีทางเลือกในการประกอบอาชีพที่หลากหลาย แต่ขณะเดียวกันชาวบ้านกลับต้องเรียนรู้ระบบวิถีการผลิตพืชเศรษฐกิจชนิดใหม่อยู่ตลอดเวลา ปีนี้ปลูกฝ้ายขาดทุน ปีหน้ามาแนะนำให้ปลูกมันสำปะหลัง ถ้ามันสำปะหลังขาดทุน ปีต่อไปเข้ามาส่งเสริมให้ปลูกหน่อไม้ไผ่ตง ปลูกหน่อไม้ไผ่ตงไม่ได้ผล อีก 2 ปีต่อมาส่งเสริมให้ปลูกไม้ไผ่ขายลำ ซึ่งเป็นอย่างนี้เรื่อยไปตลอดเกือบ 20 ปี หลังจากที่ชาวบ้านถูกอพยพมา ซึ่งกลายเป็นการแก้ปัญหาตามสถานการณ์เฉพาะหน้าตลอดเวลาของทั้งชาวบ้านและหน่วยงานที่เข้ามาส่งเสริม และที่เป็นเช่นนี้สาเหตุส่วนหนึ่งมาจากชาวบ้านมีความเชื่อมั่นในหน่วยงานภายนอกอย่างมากโดยเฉพาะภาครัฐ (ตัวอย่างเช่น เกษตรอำเภอ) มากกว่าเชื่อมั่นในศักยภาพตนเอง หน่วยงานเองก็นำข้อมูลความสำเร็จจากที่อื่นมาสร้างแรงจูงใจให้ชาวบ้าน โดยไม่คำนึงถึงสภาพความแตกต่างทางภูมิศาสตร์และข้อจำกัดอื่นๆของชาวบ้านที่มีความแตกต่างกัน โดยเฉพาะปัญหาสำคัญที่เป็นอุปสรรคในการทำเกษตรกรรมของชาวบ้านคือเรื่องดินที่เป็นหินปูน ซึ่งการที่ชาวบ้านเชื่อมั่นในหน่วยงานภาครัฐที่เข้ามาส่งเสริมแนะนำชาวบ้านในฐานะผู้รู้ ผู้ให้

และผู้แจกส่งผลทำให้เกิดการลดทอนความเชื่อมั่นในศักยภาพของชาวบ้านเอง ภาวะการพึ่งตนเองลดลง แต่เกิดภาวะการพึ่งพามากขึ้นทั้งหน่วยงานราชการ เจ้าแ่และนายทุนรวมทั้งระบบกลไกราคาตลาด (ที่มีภาวะความเสี่ยงและความผันผวนตลอดเวลา)

หลังจากที่ชาวบ้านต้องถูกอพยพมา ผลกระทบอย่างหนึ่งที่เกิดขึ้นตามมาได้แก่ องค์ความรู้และภูมิปัญญาาระบบเกษตรกรรมดั้งเดิมสูญหาย เนื่องจากภูมิปัญญาความรู้แบบเดิมไม่สามารถนำมาใช้ในที่แห่งใหม่ ส่งผลกระทบต่อระบบความสัมพันธ์เชิงคุณคาระหว่างคนกับธรรมชาติค่อย ๆ ลดลงเนื่องจากต้องรับความรู้และปรับตัวให้เข้ากับระบบและวิถีการผลิตแนวใหม่ที่เน้นการปลูกพืชเศรษฐกิจเป็นหลักตามสูตรสำเร็จ ดังนั้นการที่ชาวบ้านไม่สามารถนำองค์ความรู้ดั้งเดิมมาใช้ได้กับสภาพแวดล้อมในที่แห่งใหม่ กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาแบบเดิมก็จะค่อย ๆ สูญหายไปด้วย ขณะเดียวกันในการรับความรู้เกษตรกรรมแนวใหม่แบบสำเร็จรูปโดยการรับการฝึกอบรม การแนะนำหรือการบอกต่อจากหน่วยงานต่างๆ ยังไม่สามารถทำให้ชาวบ้านเกิดกระบวนการเรียนรู้ด้วยตนเองได้ จะเห็นว่าชาวบ้านต้องเปลี่ยนชนิดพืชที่ปลูกตลอดเวลาตามการแนะนำส่งเสริมจากภายนอกหรือตามกระแสความต้องการของตลาด ยังไม่มีความพยายามในการสรุปการเรียนรู้บทเรียน ปัญหาและอุปสรรคที่ผ่านมามาตลอดเกือบ 20 ปีที่ผ่านมา ซึ่งเห็นได้ว่าชาวบ้านเองยังไม่พยายามปรับตัวตั้งรับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา แต่ปรับตัวไปเรื่อยๆ ตามกระแส ไม่ว่าหน่วยงานใดเข้ามาแนะนำให้ทำอะไร ก็มักเห็นดีเห็นงามและทำตาม ทั้งนี้เนื่องจากตั้งแต่ถูกอพยพมา ชาวบ้านเป็นผู้ที่ถูกให้และถูกบ่อนจากหน่วยงานภายนอกตลอดเวลา

จากประสบการณ์ที่ผ่านมาในอดีตในแง่ของพัฒนาการและการพัฒนา จะพบว่าชุมชนยังไม่เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน โดยเฉพาะแนวทางการแก้ปัญหาในลักษณะการรวมกลุ่ม (ในลักษณะที่มีการคิดวางแผน การแก้ปัญหาและการจัดการร่วมกัน) และในระดับชุมชน ถึงแม้จะมีการรวมกลุ่มกันประกอบอาชีพแต่เป็นการรวมกลุ่มกันอย่างหลวมๆ ระหว่างผู้ที่ทำงานอย่างเดียวกัน แต่ไม่ได้มีกระบวนการคิด การวางแผน การแก้ปัญหา การรับผลประโยชน์ และการจัดการร่วมกัน ไม่ว่าจะป็นกลุ่มทำดอกไม้จัน กลุ่มตัดเย็บเสื้อผ้า หรือกลุ่มท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์ นอกจากไม่สามารถแก้ปัญหาได้แล้ว ยังไม่เกิดการแก้ปัญหาได้อย่างยั่งยืน ดังนั้นที่ผ่านมา การแก้ปัญหาของชาวบ้าน โดยเฉพาะการทำมาหากินจึงเป็นการหาทางออกในระดับปัจเจก แต่ละคนต่างหาทางออกและทางรอดของตัวเอง ที่เป็นลักษณะแบบตัวใคร ตัวมัน บนพื้นฐานประสบการณ์ การได้มาซึ่งข้อมูล สถานภาพทางสังคมและเศรษฐกิจ และอื่นๆ ที่นำไปสู่การได้เปรียบหรือเสียเปรียบ ในการแสวงหาทางเลือก ให้กับตนเองและครอบครัว ซึ่งผลกระทบที่เกิดขึ้นกับชาวบ้านจากอดีตจนถึงปัจจุบันหลายๆ อย่าง สาเหตุส่วนหนึ่งมา

จากหน่วยงานต่างๆ ของภาครัฐ ไม่ได้เข้าไปช่วยแก้ปัญหาให้ชาวบ้านที่ต้นเหตุ รวมทั้ง ไม่ได้สร้างกระบวนการมีส่วนร่วมให้กับชาวบ้าน แต่ส่วนใหญ่จะมาในฐานะผู้รู้ ผู้ให้แทบทั้งสิ้น

...ชาวบ้านต้องเปลี่ยนแปลงความเป็นอยู่ของตนเอง
จากที่เคยพึ่งพิงธรรมชาติเป็นหลัก
ก็เปลี่ยนเป็นพึ่งตนเองเป็นหลัก
จากเคยปลูกพืชเลี้ยงสัตว์ เก็บของป่า
ก็เปลี่ยนเป็นรับจ้าง
ไม่สามารถใช้ทรัพยากรทางธรรมชาติได้อย่างเต็มที่
เหมือนอยู่ในชุมชนเดิม....

นิเวศวัฒนธรรม
และการจัดการทรัพยากร

นิเวศวัฒนธรรม และการจัดการทรัพยากร

วัฒนธรรมการผลิต และระบบนิเวศเกษตรของกลุ่มชาติพันธุ์

การปรับตัวของมนุษย์เป็นกระบวนการสร้างปฏิสัมพันธ์ (interaction) ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ เพื่อให้มนุษย์สามารถดำรงอยู่ได้ด้วยการปรับตัวให้เข้ากับธรรมชาติและจัดการกับข้อจำกัดของธรรมชาติ และสร้างสรรค์วัฒนธรรมตามสภาพธรรมชาติ เพื่อสนองตอบความจำเป็นของตน นิเวศวัฒนธรรม (cultural ecology) เป็นแนวคิดที่ให้ความสนใจในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ในมิติทางวัฒนธรรมซึ่งมีผลต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ภายใต้ระบบนิเวศที่แตกต่างกันไป ความสัมพันธ์กับธรรมชาติภายใต้ระบบนิเวศที่แตกต่างกัน ไม่เพียงสะท้อนให้เห็นถึงการปรับตัวของปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ แต่ยังแสดงให้เห็นถึงชุดของวัฒนธรรมคนละชุดที่ไม่เหมือนกันอีกด้วย กรณีของบ้านท่ามะเดื่อจากประวัติความเป็นมาของชุมชน การอพยพ และตั้งถิ่นฐานที่เริ่มต้นขึ้นในพ.ศ. 2460 ที่บ้านท่ามะเดื่อและบ้านวังปะโท ในตำบลปริงเพล อำเภอสังขละบุรี บริเวณแนวชายแดนไทย-พม่า ก่อนจะย้ายมาที่ตำบลห้วยเขย่ง อำเภอกองคา ในพ.ศ. 2522 หลังจากการไฟฟ้าฝ่ายผลิตได้สร้างเขื่อนวชิราลงกรณ์หรือเขื่อนเขาแหลมขึ้นในพื้นที่บริเวณ

“พืชผักไม่ต้องซื้อ
ผู้ชายออกไปหาปลาในแม่น้ำ
ผู้หญิงเตรียมเครื่องอุป
โภคบริโภคของป่าหาได้ง่าย
ไม่ว่าจะเป็นหน่อไม้ เห็ด
ผักป่า” หรือ “ชาวสาร
ข้าวเปลือก ก็ยืมกันกินได้”

การทำไร่หมุนเวียน
(rotational swidden agriculture)
ซึ่งเป็นระบบวนเกษตร
(agroforestry) ในการผลิตและ
จัดการทรัพยากรรูปแบบหนึ่งที่พบ
มาก ในกลุ่มชาติพันธุ์ที่ตั้ง
บ้านเรือนอยู่ตามหุบเขาหรือที่ราบ
เชิงเขา

หมู่บ้านเดิม ซึ่งมีกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ เช่น ไทยวน ที่อพยพมาจาก
ภาคเหนือ เช่น จังหวัดตาก แม่ฮ่องสอน และเชียงใหม่ และกลุ่ม
ชาติพันธุ์อื่นๆที่อาศัยอยู่ตามแนวชายแดน เช่น กะเหรี่ยง (ปก
กะญอ) พม่า มอญ และพวกลาวที่อพยพมาจากภาคอีสาน อาศัย
อยู่ร่วมกัน ดังนั้นภาษาที่ใช้ในบ้านท่ามะเดื่อปัจจุบันจึงมีทั้งภาษา
เหนือ และภาษาอีสานปะปนกัน แม้แต่ชื่อบ้านวังปะโท ก็เป็น
ภาษากะเหรี่ยง แปลว่า “ตลิ่งสูง” ขณะที่ชาวบ้านยังอาศัยอยู่ที่
บ้านท่ามะเดื่อและบ้านวังปะโทก่อนจะอพยพมายังบ้านท่ามะเดื่อ
ปัจจุบันนั้นส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนา ทำไร่ ซึ่งมีความสัมพันธ์
กับระบบนิเวศเกษตร (agriculture ecology) ของกลุ่มชาติพันธุ์
ต่างๆ เช่น ไทยวน ลื้อ ที่มีระบบการผลิตในลักษณะการทำนาดำ
ในบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำแควน้อยโดยอาศัยฝายกั้นน้ำ และการทำ
ไร่หมุนเวียน (rotational swidden agriculture) ซึ่งเป็นระบบวน
เกษตร (agroforestry) ในการผลิตและจัดการทรัพยากรรูปแบบ
หนึ่งที่พบมาก ในกลุ่มชาติพันธุ์ที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ตามหุบเขาหรือที่
ราบเชิงเขา เช่น กะเหรี่ยง ในบางพื้นที่ของภาคเหนือ เป็น
ลักษณะการทำไร่หมุนเวียนบนที่ดินซึ่งไม่ใช่เป็นกรรมสิทธิ์ของ
ชุมชนหรือเป็นการทำไร่หมุนเวียนบนที่ดินของครัวเรือน บนที่ดิน
แปลงเล็กๆกระจายอยู่รอบบริเวณหมู่บ้านเป็นเชิงคดหรือหุบเขา
เชื่อมต่อกัน และตั้งรกรากลักษณะถาวรไม่ย้ายหมู่บ้านตามภาวะ
ความอุดมสมบูรณ์ของที่ดิน เกษตรกรจะเพาะปลูกในช่วง
ระยะเวลา 1-2 ปี จนดินขาดความอุดมสมบูรณ์ จึงย้ายที่ไป
ปล่อยให้ที่ดินฟื้นสภาพความอุดมสมบูรณ์อีกครั้งหนึ่ง โดยมีการเตรียม
ที่ดินหลายแปลงไว้ใช้หมุนเวียนสลับกัน (short cultivation-long
fallow) เป็นระบบที่ทำลายทรัพยากรไม่มากนัก เนื่องจากขนาด
ของแปลงไม่ใหญ่นักและเป็นการผลิตเพื่อยังชีพ (subsistence
economy) เป็นระบบที่เพาะปลูกใช้ระยะเวลาดินสั้นและพักที่ดิน
นาน และทำการเกษตรเข้มข้น (intensive agriculture) ในฤดูฝน
ชาวบ้านบางคนเล่าให้ฟังว่าที่หมู่บ้านเดิมนั้นสามารถปลูกข้าวได้
ผลผลิตสูงถึง 2,000-3,000 ปีบ “เหลือกินก็ขายปีบละห้าหกบาท

ไม่รู้จักปุ๋ย รู้จักยาเคมีเลย” ผลผลิตที่เหลือบริโภคนำไปขายที่อำเภอไทรโยค หรืออำเภอสังขละบุรี

นอกจากนี้ยังไม่พบปัญหาการขาดแคลนที่ดินหรือมีที่นาไม่เพียงพอต่อการผลิตข้าวบริโภค เนื่องจากบางครอบครัวมีที่ดินทำกินถึง 100 ไร่ “ชาวบ้านสามารถ บุกเบิกป่าเพื่อทำไร่ได้สบาย จะหาของป่าก็ไม่มีป่าไม้มาอยู่” ดังนั้นระบบการผลิตและการจัดการทรัพยากรจึงเกิดขึ้นจากวัฒนธรรมการผลิตหรือตามระบบนิเวศเกษตรของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ โดยมีวิถีจัดการการผลิตที่ตั้งอยู่บนฐานของสภาพแวดล้อมและฤดูกาล และระบบเศรษฐกิจแบบยังชีพบนฐานที่พึ่งพาธรรมชาติ “พืชผักไม่ต้องซื้อ ผู้ชายออกไปหาปลาในแม่น้ำ ผู้หญิงเตรียมเครื่องလာรอไว้ได้เลย ของป่าหาง่ายไม่ว่าจะเป็นหน่อไม้ เห็ด ผักป่า” หรือ “ข้าวสารข้าวเปลือกก็ยืมกันกินได้”

บริบททางกายภาพกับการปรับเปลี่ยนระบบการผลิต

หลังจากย้ายมาอยู่ที่บ้านท่ามะเดื่อปัจจุบันใน พ.ศ.2524-2525 ซึ่งสภาพที่ดินเดิมเคยเป็นป่าทึบ หมู่บ้านใหม่ได้ถูกสร้างขึ้นโดยวางผังเป็นแปลงๆ มีถนนคอนกรีตตัดผ่านในหมู่บ้านเป็นซอยคล้ายหมู่บ้านจัดสรร ทั้งยังสภาพดินที่เป็นหินปูนทำให้ปลูกพืชไม้ได้ผล “ปลูกถั่วใบยังหด” เนื่องจากขนาดของที่ดินทำกินซึ่งจำกัดคือ ครอบครัพละ 14 ไร่ ทำให้ต้องปลูกข้าวไร่และไม่สามารถปลูกหมุนเวียนได้เหมือนที่เคยทำในหมู่บ้านเดิม สภาพดินซึ่งเป็นกรดทำให้สามารถปลูกข้าวไร่ได้หลังจากย้ายมาในปีที่ 1-2 เท่านั้น แต่พอขึ้นปีที่ 3 ปริมาณผลผลิตที่ได้รับกลับลดลงและเมล็ดข้าวยังมีลักษณะลีบแบน ทำให้เริ่มมีการใช้ปุ๋ยเคมี และบางครอบครัวเริ่มมีข้าวไม่พอกิน “บ่อยครั้งต้องกินข้าวกับน้ำตาพร้อมกับลูกๆ ลำบากกันอย่างนี้ทั้งหมู่บ้าน ข้าวสารต้องซื้อถังละสองร้อยห้าสิบกิโล จะยืมข้าวกันกินก็ไม่ได้เพราะทุกบ้านต้องซื้อเหมือนกัน” ชาวบ้านเริ่ม

“บ่อยครั้งต้องกินข้าวกับน้ำตาพร้อมกับลูกๆ ลำบากกันอย่างนี้ทั้งหมู่บ้าน ข้าวสารต้องซื้อถังละสองร้อยห้าสิบกิโล จะยืมข้าวกันกินก็ไม่ได้เพราะทุกบ้านต้องซื้อเหมือนกัน”

ประสบปัญหาการดำรงชีวิตในการปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมใหม่ “ลำบากมาก ทุกอย่างต้องซื้อ พืชผักป่าก็ไม่รู้จะไปหาที่ไหน ต้องซื้อจากพม่าข้างมอญบ้าง กำละห้าบาทสิบบาท ดักปลาได้ตัวเล็กๆ ก็ ดีใจแล้ว” สภาพดังกล่าวทำให้ชาวบ้านขายที่ดินหลังอพยพมาได้เพียง 1-2 ปี ในราคาไร่ละประมาณ 1,000-3,000 บาท ปัจจุบันชาวบ้านที่ยังคงมีดินเป็นของตนเองอยู่เหลือเพียง 10 รายเท่านั้น ชาวบ้าน จะปลูกข้าวไร่นาของตน หรือขอเพื่อนบ้านที่ปลูกยางพาราปลูกในสวนยางพาราเพราะจะทำให้สวน ยางพาราไม่รก บางรายก็ไปปลูกในพื้นที่สวนป่าขององค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ โดยจะปลูกในเดือน พฤษภาคม-มิถุนายน และเก็บเกี่ยวในเดือนมิถุนายน ส่วนใหญ่ไว้ใช้บริโภคในครอบครัว ข้าวเปลือก ประมาณ 1 ปีบจะปลูกได้ประมาณ 1 ไร่ เก็บไว้กินได้ประมาณ 1 แล้ง หรือ 3-4 เดือน บางรายใส่ปุ๋ย คอก แต่บางราย ใส่ปุ๋ยเคมีถึง 2 ครั้ง มีการจ้างแรงงานต่างด้าวในหมู่บ้านปลูกหรือเก็บเกี่ยว ไม่ได้มี การเอาแรงเหมือนที่ผ่านมาในหมู่บ้านเดิมอีกต่อไป การปลูกพืชเศรษฐกิจซึ่งเป็นพืชพาณิชย์ในลักษณะ เชิงเดี่ยว (monoculture) ได้เริ่มขึ้นนับตั้งแต่อพยพโยกย้ายมาใหม่ๆ โดยการผลักดันของหน่วยงาน ราชการ เช่น การไฟฟ้าฝ่ายผลิตซึ่งได้จัดตั้งสหกรณ์เป็นกองทุนให้ชาวบ้านกู้ยืมเงิน เมล็ดพันธุ์ ยาปราบ ศัตรูพืช และปุ๋ยเคมี สนับสนุนให้มีการปลูกพืชเงินสด (cash crop) เช่น ข้าวโพด ฝ้าย เนื่องจาก ช่วงเวลาขณะนั้นในพ.ศ. 2535 ฝ้ายมีราคาดีและสามารถปลูกแซมในไร่ข้าวโพดได้ โดยการปลูกข้าวโพด เป็นแถวห่างกว่าปกติและเว้นที่ไว้ปลูกฝ้าย เมื่อข้าวโพดเริ่มแก่ก็จะปลูกตัดใบข้าวโพดเป็นช่องว่างแล้ว ปลูกฝ้ายแซม ในปีแรกๆไม่ต้องใช้ยาปราบศัตรูพืช แต่หลังจากนั้นจำเป็นต้องใช้เนื่องจากบางปีมีหนอน ระบาดมากจนชาวบ้านประสบภาวะขาดทุนจนเลิกปลูกฝ้ายไปในที่สุด และหันมาปลูกมันสำปะหลัง แทนใน พ.ศ. 2537 โดยชาวบ้านหันมาเป็นลูกไร่ให้นายทุนในตลาดทองผาภูมิ นายทุนจะนำรถมาไถให้ และนำพันธุ์มาให้ก่อน เมื่อเก็บผลผลิตแล้วต้องขายให้นายทุน ในปีที่ 1-2 มีผลผลิตดี แต่ปีต่อๆ มาเริ่ม ไม้ได้ผลทำให้ต้องมีการใช้ปุ๋ยเคมีและยาปราบศัตรูพืช และ มันสำปะหลังราคาตก ทำให้ชาวบ้าน ขาดทุน ไม่มีเงินไปใช้หนี้คืนกับนายทุน และเริ่มเป็นหนี้เป็นสิน ทำให้การประกอบอาชีพของชาวบ้านเริ่ม เปลี่ยนแปลงไปนอกเหนือจากอาชีพเกษตรกรรม เช่น หันไปค้าขาย รับจ้างที่ื่อนวชิราลงกรณ หรือเป็น แรงงานรับจ้างภายในหมู่บ้าน เช่น หักข้าวโพด เกี่ยวข้าว ดูแลไร่และสวน เช่น ยางพารา ให้นายทุน บ้างก็เช่าที่ทำกินจากนายทุน คนในหมู่บ้าน หรือคนนอกหมู่บ้าน ในราคาไร่ละ 200 บาทต่อปี บ้างก็ เข้าไปปลูกข้าวไร่นาในพื้นที่สวนป่าขององค์การอุตสาหกรรมป่าไม้

ในพ.ศ. 2540 สำนักงานเกษตรอำเภอทองผาภูมิได้เข้ามาส่งเสริมให้ชาวบ้านปลูกมะละกอ โดย ให้การสนับสนุนกล้าพันธุ์ และปุ๋ย แต่บังเอิญปีนั้นมีฝนตกชุกทำให้มะละกอตายหมด นอกจากนี้ สำนักงานเกษตรอำเภอทองผาภูมียังได้นำลิกและไฟเข้ามาส่งเสริมให้ ชาวบ้านปลูก โดยมีการนำต้นกล้า ฝั่มาให้ชาวบ้านปลูกเพื่อขายลำ เมื่อเก็บเกี่ยวผลผลิตก็จะหักเงินที่นำมาลงทุนก่อน ปัจจุบันนับตั้งแต่ เริ่มต้นปลูกในปีแรก คือ พ.ศ.2543 ได้ย่างเข้าสู่ปีที่ 5 แล้ว เมื่อครบ 8 ปี ก็จะสามารถตัดขายได้ เหตุที่

ชาวบ้านเลือกปลูกไม้ไผ่เพื่อขายลำ เนื่องจากมีทุนให้ก่อน มีตลาด คือ โรงงานทำตะเกียบรองรับแน่นอน ไม่ต้องดูแลมาก นอกจากนี้เกษตรกรอำเภอยังได้แนะนำให้ชาวบ้านปลูกงา กระถินเทพา และปอเทือง เนื่องจากงาเป็นพืชที่มีราคาดี เดิมปลูกบริเวณในครัวเรือนอยู่แล้ว คือ แทรกในที่ดินปลูกข้าวไร่ สำหรับปอเทืองนั้นเกษตรกรอำเภอได้นำเมล็ดพันธุ์มาให้ โดยแนะนำว่าเป็นพืชบำรุงดิน เมื่อปลูกแล้วสามารถขายเมล็ดได้และมีตลาดรองรับแน่นอน

ยุคาลิปตัสเป็นพืชอีกชนิดที่มีบริษัทผลิตไม้แปรรูปเข้ามาแนะนำให้ชาวบ้านปลูกในพ.ศ. 2545 ซึ่งชาวบ้านได้ให้ความสนใจมาก เชื่อว่ามีอนาคตมากกว่าการทำให้ไร่ที่ไม่มีราคาประกัน เพราะยุคาลิปตัสมีราคาประกันถึงตันละ 1,200 บาทและใช้เวลาเพียง 3-4 ปี ก็สามารถตัดได้ ขณะที่ยางพาราได้ เริ่มเข้ามาในพ.ศ.2547 โดยสำนักงานเกษตรอำเภอทองผาภูมิและการปิโตรเลียมแห่งประเทศไทย ทำให้ชาวบ้านบางรายเริ่มหันมาสนใจปลูกยางพารา เพราะเห็นว่าปลูกง่าย และมีราคาดี แม้จะต้องใช้เวลา 6-7 ปีก็ตาม แต่ยังไม่เห็นหน่วยงานใดเข้ามาส่งเสริมอย่างจริงจัง นอกจากศึกษาด้วยตนเองและจากผู้รู้

ปัญหาสภาพดินที่เป็นหินปูนทำให้มีความเป็นกรดสูง ปลูกพืชไม้ได้ผล จึงมีการหันมาเพาะเห็ดหูหนูขึ้นในพ.ศ. 2546 ช่วงแรกมีชาวบ้านทำไม่กี่ราย และเป็นที่ยอมรับกันในด้านรายได้ เนื่องจากเห็ดหูหนูมีราคาดีมากในช่วงพ.ศ. 2547 ทำให้มีการปลูกกันเกือบทุกครัวเรือนโดยการใช้แรงงานภายในครอบครัว แต่หลัง พ.ศ.2548 ปัญหาพ่อค้าคนกลาง รวมทั้ง จำนวนการเก็บเห็ดน้อยลงเนื่องจากเชื้อที่นำมาเลี้ยงไม่ได้ผลดีเหมือนแต่ก่อน จากที่เคยเก็บได้ถึง 15 ครั้ง เหลือเพียง 8-10 ครั้ง และราคาเห็ดหูหนูก็ไม่ค่อยดี ทำให้ชาวบ้านเริ่มประสบกับปัญหาการขาดทุน

ความเชื่อ พิธีกรรม และการจัดระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ

แม้ว่าจะมีความแตกต่างกันในกลุ่มชาติพันธุ์แต่ชาวบ้านส่วนใหญ่ในหมู่บ้านท่ามะเตือจะนับถือพุทธศาสนาเป็นส่วนใหญ่ การที่โครงสร้างประชากรของหมู่บ้านท่ามะเตือประกอบด้วยกลุ่มชาติพันธุ์อันหลากหลายทั้ง ไทยวน กะเหรี่ยง พม่า ทวาย และลาว (ไทยอีสาน) ทำให้มีระบบความเชื่อที่ซับซ้อนในการนับถือผี (spirit) และความเชื่อในอำนาจศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ (supernatural) ซึ่งเป็นพื้นฐานของอำนาจทางศีลธรรมในการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ และมนุษย์กับธรรมชาติ โดยเป็นกลไกควบคุมสังคม การละเมิดต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์อาจส่งผลให้เกิดการเจ็บป่วยซึ่งจะกลับคืนสู่สภาวะเดิมก็โดยการประกอบพิธีกรรมเช่นไหว้ขอขมา สำนึกความผิดที่ได้ก่อขึ้น

ความเชื่อเรื่อง เจ้าป่า เจ้าเขา และความเชื่อว่าต้นไม้ใหญ่มีเทพารักษ์ดูแลอยู่ เป็นสัญลักษณ์ (symbolic) ของอำนาจและความศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นระบบคุณค่าทางวัฒนธรรมในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร และเป็นกระบวนการทางสังคมที่ช่วยให้มนุษย์ปรับตัวให้เข้ากับธรรมชาติที่เปลี่ยนแปลงไป การไหว้ต้นไม้ใหญ่จึงเป็นนัยของแสดงออกถึงความเคารพนับถือจิตสำนึกในการรักษาป่า โดยนายบุญเนียม ดวงจันทร์ ผู้ใหญ่บ้านท่ามะเตือ เล่าว่า “เมื่อย้ายมาอยู่ที่นี้ใหม่ๆ ตนได้ขุดรากไม้บริเวณหลังบ้าน หลังจากนั้นก็เจ็บป่วยโดยหาสาเหตุไม่ได้ จึงไปหาร่างทรงให้ทรงดู พบว่าตนได้ไปทำลายที่อาศัยของจ้าวตนหนึ่ง หลังจากขอขมาลาโทษแล้วอาการเจ็บป่วยก็หายไป”⁵ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการจัดระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ความเชื่อและพิธีกรรมอาจถูกสร้างขึ้นใหม่เพื่อช่วยให้สังคมปรับตัวเข้ากับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น แม้ว่าพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการผลิตบางอย่างจะได้หายไปพร้อมกับความเปลี่ยนแปลง เช่น พิธีเรียกขวัญข้าว ซึ่งถือว่า หากขวัญข้าวหาย ไม่ได้อยู่ในยุ้งจะทำให้ข้าวเปลือกในยุ้งหมดเร็วไม่พอกิน แต่ทุกวันนี้ไม่มีใครทำพิธีเรียกขวัญข้าวอีกแล้วนับตั้งแต่อพยพมาอยู่หมู่บ้านท่ามะเตือปัจจุบัน

ร่างทรง (shaman) หลายรายที่ปรากฏขึ้นในหมู่บ้านในช่วงต้นของการย้ายมาอยู่ใหม่ เช่น ร่างทรงเจ้าพ่อพะวอ เจ้าพ่อสมณะ พ่อปู่ภูผา ฯลฯ ซึ่งเป็นปรากฏการณ์เจ้าระบาศ ที่ไม่เคยพบในหมู่บ้านเดิม เกิดขึ้นเพื่อตอบสนองความรู้สึกกดดันหรือขัดแย้งที่เกิดจากการแปรผันของสภาวะสมดุลทางสังคมอันเนื่องจากการเปลี่ยนแปลง ทำให้สังคมพยายามฟื้นพลัง (revitalization) ด้วยวิธีต่างๆ สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อเรื่องพลังอำนาจเหนือธรรมชาติ (supernatural disease) จากการกลั่นแกล้งของผีที่แก้ไขได้โดยการเลี้ยงผีและขอขมา ทั้งยังเกี่ยวข้องกับการเสี่ยงทายและพยากรณ์ เช่น การประทับทรงพ่อปู่ภูผาของนางกบแก้ว สานทอง เมื่อเวลาวิ่ว ควาย หรือรถจักรยานยนต์ของชาวบ้านหาย ก็จะไปบอกทิศทางให้จนหาเจอ หรือสามารถดูว่าเป็นคนป่วยที่ถูกคุณไสยมากี่จะแก้ให้ แต่หากเป็นโรคภายในภายนอกก็จะดูรู้ได้และแนะนำให้ไปโรงพยาบาล ยายกบแก้วเคยเป็นหมอต้าแยมได้รับการถ่ายทอดจากมารดา ตอนย้ายมาใหม่ๆ ยายต้องช่วยทำคลอดให้หลายคน พอถึงสงกรานต์ผู้ที่ทำคลอดให้ก็จะนำผ้าขึ้นมาให้ จนไม่ค่อยได้ซื้อผ้าขึ้นใส่ เพราะมีผู้เอามาให้มาก เดิมไม่เชื่อเรื่องทรงเจ้า แต่พออพยพย้ายมาในพ.ศ.2547 มีเจ้าพ่อมาขอให้เป็นที่ร่างทรง แมื่อยายพยายามปฏิเสธและหนีไปอยู่ที่บ้านจองอั่ว แต่ก็เกิดไฟไหม้บ้าน ซึ่งเจ้าพ่อได้ประทับทรงและบอกว่าถ้ายังหนีจะทำให้หนักกว่านี้ ยายกบแก้วไม่เชื่อหนีอีก จนคราวนี้ป่วยจนลุกไม่ขึ้นทำให้ต้องรับเป็นที่ร่างทรงในที่สุด โดยไปทำพิธีครอบจักรวาลซึ่งจะทรงได้องค์เดียวที่ตลาดกลางหาวาย มีแม่ครูชื่อชะอ้อนเป็นผู้ทำให้ เจ้าพ่อที่ประทับทรงยายกบแก้วมีชื่อว่า พ่อปู่ภูผา ซึ่งเป็นทหารเล่าว่า ใครมาบนขอเป็นทหารก็ได้ หรือบนให้ไม่ถูกเกณฑ์ทหารก็จะโดนทุกราย

⁵ สัมภาษณ์นายบุญเนียม ดวงจันทร์ ผู้ใหญ่บ้านท่ามะเตือ 8 กันยายน 2548

นางแดง ดวงจันทร์ ภรรยาผู้ใหญ่นบ้าน เล่าให้ฟังว่า “พ่อแม่ของตนก็มีวิชาหมอดู เช่น ควายใครหายก็จะมาหาและก็จะบอกทิศทางว่าควายไปทางไหนก็จะไปตามหาจนเจอ บางครอบครัวที่สามีภรรยาเลิกร้างกันก็จะมีคาถาช่วยให้กลับคืนกันภายในเวลาไม่กี่วัน หรือคนหายก็จะบอกทิศทางให้ไปตามจนเจอ เรียกว่ามี “พรายกระซิบ” แต่วิชาพวกนี้มีแล้วร้อน ทำมาหากินไม่ขึ้น ทำเท่าไรก็ไม่รวย และทุกรายจะไม่ตายดี เพราะเมื่อแก่ตัวลงจะไม่มีแรงเลี้ยงของ ทำให้ของเข้าตัว ของพวกนี้เรียกว่า “ครู” การเลิกต้องถอดครุออก ไว้ตามต้นไม้หรือโยนเข้ากองไฟ บางครูที่แรงอาจต้องนิมนต์พระมาสวดตัดขาดความเป็นญาติ เพื่อไม่ให้สืบทอดถึงลูกหลาน”¹ ปัจจุบันแม่แดงยังคงสืบทอดไว้วิชาเดียว คือ พิธีแก่งข้าว โดยนำข้าวเหนียวปั้นทำพิธี และทำนายจากปั้นข้าวเหนียว เช่น เมื่อคนป่วยที่ไปรักษาที่โรงพยาบาลไม่หาย ชาวบ้านจะเชื่อว่าไปทำอะไรผิดต่อเจ้าที่เจ้าทาง เจ้าป่า เจ้าเขา ก็จะมาหาแม่แดงให้ทำพิธี เมื่อคุณแล้วจะรู้ว่าไปทำอะไรผิดมา ก็จะไปขอขมา เช่น ไหว้ เมื่อทำแล้วมักจะหายเป็นปกติ ความเชื่อเรื่องการเสี่ยงทายยังปรากฏให้เห็นในเรื่องของสัตว์นำโชค เช่น บั้ง หรือคางคก ในการเสี่ยงโชคตามความเชื่อส่วนบุคคลเพื่อการพนันหรือขอหวย

ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการรักษาพยาบาลพื้นบ้าน

ความรู้เกี่ยวกับสมุนไพรในการรักษาพยาบาลพื้นบ้านเป็นส่วนหนึ่งของความเชื่อและวิถีคิดของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆถึงโรคภัยไข้เจ็บที่เกิดจากธรรมชาติ (natural disease) เช่น การเจ็บป่วยของร่างกายซึ่งรักษาโดยการใช้สมุนไพรตามตำราที่สืบทอดกันมาในการแก้ไขอาการเจ็บป่วยในครอบครัวเมื่อเจ็บป่วยเล็กน้อย หรือใช้เป็นอาหาร โดยปลูกไว้ข้างบ้านหรือริมรั้ว

ในอดีตพื้นที่ชุมชนซึ่งอยู่ห่างไกลทำให้สมุนไพรมีบทบาทมาก ความรู้ในการใช้สมุนไพรเป็นความรู้พื้นฐานในการรักษาอาการเจ็บป่วยได้ระดับหนึ่ง แต่เมื่อความเจ็บป่วยเกินกว่าความรู้ที่มีจึงจะไปพึ่งหมอยาสมุนไพร องค์ความรู้ในเรื่องสมุนไพรจึงเป็นความรู้เฉพาะในตัวหมอสมุนไพรเช่นกรณีของนายรอด วังแก้ว ที่เรียนรู้และสืบทอดวิชาหมอยาสมุนไพรจากผู้เฒ่าผู้แก่ ทุกวันนี้แม้ลุงรอดจะมีอายุมากถึง 84 ปีแล้ว แต่ยังสามารถเดินไปเก็บสมุนไพรในป่าได้ เนื่องจากวัยที่มีอายุมากแล้วทำให้ลุงรอดไม่สามารถไปไกลๆได้ จึงมักไปหาจากป่าแถวบ้าน ลุงรอดมักจะไปเก็บสมุนไพรในช่วงฤดูฝนเพราะกำลังแตกใบและหาง่าย ลุงจะถอนเฉพาะต้นใหญ่ๆ ส่วนต้นเล็กจะปล่อยให้ขึ้นต่อและเก็บใส่ถุงปุ๋ยมา วันหนึ่งๆ สามารถเก็บสมุนไพรได้เพียง 1-2 ชนิด แล้วนำมาเก็บรวมไว้ในห้องเก็บสมุนไพรที่บ้าน เมื่อเก็บมาแล้วจะนำมาย่างให้แห้งเพื่อไม่ให้ราขึ้น แล้วมัดเป็นชุดๆ เช่น ยาแก้ปวดหลังปวดเอว ขายมัดละ 20

¹ สัมภาษณ์นางแดง ดวงจันทร์ 8 กันยายน 2548

บาท ผู้ซื้อส่วนใหญ่บอกว่ากินแล้วหายปวดหลังปวดเอว บ้างก็บอกว่ากินข้าวได้เยอะและมีคนที่อำเภอทองผาภูมิซื้อไปขายต่อที่กรุงเทพฯอีกทอดหนึ่ง ปัจจุบันไม่มีผู้ใดสืบทอดวิชาจากลุงรอด ผู้ใหญ่บ้านได้บอกให้ลุงเก็บตัวยามาปลูกไ้วที่บ้านและเวลาไปเก็บก็ให้พาเด็กไปด้วยจะได้เรียนรู้เรื่องสมุนไพรจากลุง แต่ลุงรอดบอกว่าตนเองอายุมากแล้วคงทำอะไรได้ไม่มากนัก และเด็กๆก็ไม่ได้ให้ความสนใจเพราะส่วนใหญ่ต้องไปโรงเรียน หรือในกรณีของนายสงวน รัชฎาภรณ์ ซึ่งเป็นหมอกระดูกในหมู่บ้าน เดิมลุงสงวนเป็นคนแม่สอดและมาแต่งงานมีภรรยาอยู่ที่บ้านวังปะโทเก่า โดยลุงสงวนเรียนวิชาจากอาจารย์แพรว ชาวพม่า ที่บ้านจองอ้ว หลังจากถูกงูแมวเซากัดจนเกือบเสียชีวิต เลือดออกตามตา จมูก ผิวหนังตามร่างกาย หลังจากอาจารย์แพรวรักษาให้จนหาย ลุงได้เรียนวิชาหมอกระดูก และหมองูจากอาจารย์แพรวเมื่อเกือบ 30 ปี มาแล้ว ลุงสงวนได้รักษาคนหายเป็นจำนวนมากทั้งในและนอกหมู่บ้าน ส่วนใหญ่เป็นการต่อกระดูก การรักษาจะใช้คาถาเป่าและน้ำมันพืช เช่น น้ำมันงา น้ำมันมะพร้าว แต่ใช้น้ำมันงาจะดีที่สุด ถ้าเป็นเด็กประมาณ 21 วัน กระดูกก็จะติด แต่ถ้าเป็นผู้ใหญ่ก็จะประมาณ 1 เดือนเป็นอย่างช้า ลุงเล่าว่า “มาแล้วหายทุกราย ไม่เท่าเออ เพื่อกเออ มาทั้งไ้วที่นี้ทุกราย”⁷ เคยสอนวิชานี้ให้คนในหมู่บ้านไปคนหนึ่ง แต่เขาไม่ได้ใช้ ไม่ได้ถือครู จึงไม่ได้ทำการรักษา ทุกวันนี้ยังไม่มีใครมาเรียนอีก ตนจะเก็บวิชาไว้ให้หลานที่ตอนนี้อายุ 5 ขวบ รอไว้หลานโตกว่านี้จะถ่ายทอดวิชาให้ หรือกรณีของนางน้อย วังแก้ว อายุ 64 ปี ซึ่งเคยเป็นหมอตายี่สิบทอดวิชาจากมารดาตั้งแต่อายุบ้านวังปะโท เวลามารดาไปทำคลอดที่ไหนก็จะตามไปด้วย นางเริ่มทำคลอดครั้งแรกตอนอายุ 12 ปี เนื่องจากไปถึงผู้ที่กำลังทำคลอดก่อนมารดา เมื่อย้ายมาอยู่ที่นี้นางได้ทำคลอดให้คนในหมู่บ้านไปแล้วกว่า 20 คน ส่วนใหญ่เป็นพวกพม่า และมอญที่เจ็บท้องตอนศึกฯ และไปโรงพยาบาลไม่ทัน ขณะนี้นางน้อยไม่ได้ทำคลอดมากกว่า 2 ปีแล้ว เพราะชาวบ้านส่วนใหญ่ไปคลอดที่โรงพยาบาลกันหมด หลังคลอดแล้วยายน้อยจะช่วยให้การดูแลและคำแนะนำในเรื่องการอยู่ไฟ โดยไม่ได้เรียกค่าจ้าง บางคนก็ให้เป็นเงิน บางคนให้เป็นของ บางคนก็ไม่ได้ให้อะไรเลย การอยู่ไฟจะใช้เวลาประมาณ 7-9 วันปัจจุบันบ้านท่ามะเดื่อยังนิยมการอยู่ไฟอยู่ เพราะเชื่อว่าจะทำให้แม่แข็งแรง โดยจะคลอดที่โรงพยาบาลและกลับมาอยู่ไฟที่บ้าน

วิถิตติของระบบการรักษาพยาบาลพื้นบ้านที่มักเกี่ยวข้องกับความเสี่ยงที่เพิ่มขึ้นตามธรรมชาติ และความเจ็บป่วยที่เกิดจากอำนาจเหนือธรรมชาติ ซึ่งทวนกระแสการเข้ามาของระบบการแพทย์สมัยใหม่ พิธีกรรมเกี่ยวกับการรักษาพยาบาลพื้นบ้านในการรักษาอาการเจ็บป่วยสะท้อนให้เห็นถึงปัญหาครอบครัวและการเจ็บไข้ได้ป่วยที่มักมีสาเหตุจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และสามารถตอบสนองความต้องการบางอย่างที่ไม่สามารถอธิบายได้ด้วยการแพทย์แผนปัจจุบันรวมทั้งมีค่าใช้จ่ายต่ำกว่าการแพทย์แผนปัจจุบัน อย่างไรก็ตามการรักษาพยาบาลพื้นบ้านในบ้านท่ามะเดื่อมีแนวโน้มสูญ

⁷ สัมภาษณ์ลุงสงวน 9 กันยายน 2548

หายไปในอนาคตเนื่องจากตัวหมอสมนไพรมีอายุมาก และตัวยาบางอย่างหาได้ยากขึ้น รวมทั้งการเข้าไปเก็บสมุนไพรมอบบางพื้นที่ถือเป็นการกระทำที่ผิดกฎหมาย ตลอดจนการถ่ายทอดความรู้เรื่องสมุนไพรมอบบางที่ไม่นิยมถ่ายทอดให้คนนอกครอบครัวหรือเครือญาติ

ภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม

ภูมิปัญญาชาวบ้านของชาวบ้านท่ามะเดื่อเป็นสิ่งที่ได้รับการถ่ายทอดสืบต่อกันมา เพื่อใช้ในการดำรงชีวิต การแก้ปัญหา รวมทั้งการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและระบบนิเวศในรูปแบบต่างๆ ตั้งแต่อพยพมาจากจังหวัดทางภาคเหนือ เมื่อเวลาผ่านไปภูมิปัญญาบางอย่างอาจสูญหายไปตามกาลเวลา ทั้งนี้เนื่องจาก ชาติผู้สืบทอด หรือบทบาทหน้าที่ของภูมิปัญญานั้นๆ ไม่สามารถตอบสนองวิถีชีวิตประจำวันที่เปลี่ยนแปลงไปตามกระแสเศรษฐกิจและสังคมที่รวดเร็ว โดยเฉพาะหลังจากที่ชาวบ้านอพยพมาภายหลังจากการสร้างเขื่อน ตัวอย่างภูมิปัญญาที่ยังได้รับการถ่ายทอดและมีการนำมาใช้ในระยะแรก ที่สามารถสืบค้นและมีผู้ที่สามารถบอกกล่าวได้ในหมู่บ้าน คือ ภูมิปัญญา ที่เกี่ยวข้องกับการทำการเกษตร

ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการทำเกษตรเพื่อยังชีพ ชาวบ้านในหมู่บ้านโดยเฉพาะผู้ที่มีอายุประมาณ 40 ปีขึ้นไปส่วนใหญ่ยังมีความทรงจำที่ดีถึงการประกอบอาชีพทางการเกษตรเพื่อยังชีพ เกษตรอินทรีย์ที่ไม่ใช้สารเคมีในการผลิต หรือวิธีการผลิตเพื่อใช้กินในครัวเรือนเหลือจากกินจึงขาย ชาวบ้านหลายคนให้ข้อมูลตรงกันว่า การทำมาหากินตั้งแต่อยู่บ้านวังปะโทเก่า ท่ามะเดื่อเท่านั้น การปลูกข้าว หรือปลูกพืชผักไว้กินนั้นจะใช้ปุ๋ยคอกที่ทำจากมูลสัตว์ เช่นมูลวัว หยอดตามหลุมต้นข้าว พืชผัก หรือไม้ยืนต้น การปลูกข้าวไร่จะปลูกหมุนเวียนที่เป็นแปลงๆ ไปทำให้ดินไม่เสื่อม เนื่องจากไม่ต้องใช้ปุ๋ยเคมี

ในปัจจุบันมีชาวบ้านอีกหลายรายที่ปรับวิถีชีวิตให้เป็นไปตามกระแสเศรษฐกิจเชิงพาณิชย์ โดยชาวบ้านหลายรายประกอบอาชีพทำการเกษตรโดยใช้สารเคมี เช่น การทำไร่ข้าวโพดเพื่อขายต้องใส่ปุ๋ยเคมี ใช้ยาปราบศัตรูพืชและยากุเม็ทพีช รวมทั้งการใช้เครื่องจักรเข้ามาเป็นเครื่องมือหลักในการผลิต เช่น รถไถ รถหยอด เครื่องพ่นสารเคมี ซึ่งนับว่าเป็นการลงทุนที่สูง เนื่องจากเกรงว่าจะผลิตไม่ทันขาย แต่จากการพูดคุยสอบถามชาวบ้านกลุ่มนี้พบว่า ชาวบ้านกลุ่มดังกล่าวยังมีความทรงจำเกี่ยวกับภูมิปัญญาในการทำเกษตรแบบยังชีพที่เคยดำรงชีวิตอยู่หมู่บ้านเดิมก่อนการสร้างเขื่อน สังเกตได้จากการพูดคุยถึงความอยู่ดีกินดี ความสุขจากการดำเนินวิถีชีวิตในแบบดั้งเดิมช่วงที่อยู่หมู่บ้านวังปะโทเก่าและหมู่บ้านท่ามะเดื่อเก่า แต่ไม่สามารถนำภูมิปัญญาเหล่านั้นมาใช้ในพื้นที่ใหม่หลังการถูกอพยพลงมาได้

อันเนื่องมาจากสภาพพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ที่ไม่เอื้ออำนวย รวมทั้งกระแสการผลิตเพื่อขายที่เป็นสิ่งบีบบังคับให้ชาวบ้านต้องหันมาพึ่งสารเคมีในทุกขั้นตอนการผลิต ซึ่งสิ่งนี้สามารถสะท้อนให้เห็นว่า การที่ชาวบ้านต้องตกอยู่ภายใต้เศรษฐกิจกระแสหลักที่ต้องผลิตเพื่อขาย รวมทั้งกลไกต่างๆ ของระบบทุนนิยมที่หลั่งไหลเข้ามาในหมู่บ้านมากมาย ทำให้ชาวบ้านต้องปรับวิถีชีวิตเพื่อให้สอดคล้องกับเศรษฐกิจกระแสหลักภายใต้ระบบทุนนิยมนี้ ด้วยการดิ้นรนประกอบอาชีพการเกษตรที่ต้องพึ่งพาปัจจัยทางการผลิตที่ส่งผลการทำเกษตรกรรมมีต้นทุนที่สูง เช่น การปลูกข้าวโพดเพื่อขายก็ต้องอาศัยสารเคมี การปลูกมันสำปะหลังหลายๆ ครั้งในที่ดินแปลงเดียวกันก็ต้องใช้ปุ๋ย ซึ่งส่งผลทำให้ดินเสื่อมสภาพในอนาคต หรือแม้กระทั่งการปลูกยางพาราซึ่งเป็นพืชเศรษฐกิจที่ชาวบ้านหลายรายต่างยอมรับว่าเป็นความหวังที่อาจจะทำให้เศรษฐกิจในครอบครัวดีขึ้น เพราะขายง่าย ราคาดีตลอด ถ้าปลูกแล้วจะไม่ขาดทุน ทั้งนี้ชาวบ้านเห็นตัวอย่างจากนายทุนที่เข้ามาปลูกยางพาราในพื้นที่หมู่บ้าน ซึ่งชาวบ้านหลายรายต้องการจะหันมาปลูกยางพาราแต่ปัญหาคือไม่มีเงินทุน เนื่องจากต้องลงทุนมากและใช้เวลาในการรอการกรีดยางถึง 6-7 ปีจึงจะกรีดยางได้

ขณะที่หมู่บ้านตกอยู่ภายใต้กระแสเศรษฐกิจเชิงพาณิชย์ที่เข้ามามากมายเช่นนี้ ขณะเดียวกันมีชาวบ้านเพียงไม่กี่รายที่ยังรักษาภูมิปัญญาเกษตรเพื่อยังชีพที่ยังอยู่ในความทรงจำและพอใจกับการดำเนินชีวิตแบบเกษตรเพื่อยังชีพอยู่กับคนที่มียายุ 40 ปีขึ้นไป ซึ่งภูมิปัญญาเกี่ยวกับเกษตรเพื่อยังชีพนี้ปัจจุบันยังมีชาวบ้านบางรายที่ยังนำมาใช้อยู่บ้าง เช่น การปลูกข้าวไร่ จะไม่ปลูกซ้ำที่เดิมติดต่อกัน แต่ปล่อยให้ต้นข้าวเจริญเติบโตด้วยความอุดมสมบูรณ์ของดินเองโดยไม่ต้องใช้ปุ๋ยเคมี การปลูกข้าวไร่เพื่อไว้กินในครัวเรือน และการปลูกข้าวโพดไว้เลี้ยงไก่ (ชาวบ้านเพียงไม่กี่รายเท่านั้นที่ปลูกข้าวโพดไว้เลี้ยงไก่) ซึ่งภูมิปัญญาดังกล่าวนี้ถือได้ว่าเป็นภูมิปัญญาที่มีมาตั้งแต่อยู่บ้านเดิมก่อนหนีน้ำท่วม และยังมีภรรยาภูมิปัญญานี้มาใช้ในการดำเนินชีวิตในปัจจุบัน

การผลิตซ้ำและสร้างชุดวัฒนธรรมใหม่ในการจัดการทรัพยากรชุมชน

สภาพดินที่มีความเป็นกรดสูง ปลูกพืชไม่ได้ผล และขนาดของที่ดินทำกินซึ่งจำกัด ทำให้องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้อนุญาตให้ชาวบ้านเข้าไปใช้ประโยชน์ในสวนป่า เพื่อเป็นการบรรเทาความเดือดร้อนโดยการเข้าไปเก็บของป่า และรับจ้างเหมาถางป่าในกลุ่มของชาวบ้านที่ไม่มีที่ดินทำกิน ได้รับค่าจ้างไร่ละประมาณ 1,000 บาท ต่อมาองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ยังอนุญาตให้ชาวบ้านเข้าไปทำการเกษตร เช่น ปลูกข้าวไร่ ข้าวโพด นำสัตว์ไปเลี้ยง และเข้าไปตัดไม้ไผ่ได้ ในบริเวณขอบแปลงของสวนป่า และพื้นที่ป่า

ปลูกใหม่ที่ดินสักยังไม่โต หรือหลังรอบตัดไม้ซึ่งเป็นพื้นที่โล่งที่ชาวบ้านสามารถเข้าไปทำมาหากินได้ นับเป็นการเอื้อประโยชน์ซึ่งกันและกัน จากการทำชาวบ้านช่วยทำให้พื้นที่โล่งเตียนเป็นการกำจัดวัชพืช

สภาพทางภูมิศาสตร์ของบ้านท่ามะเดื่อซึ่งมีสภาพดินที่เป็นหินปูนทำให้ปลูกพืชไม้ได้ผลและขนาดของที่ดินทำกินซึ่งจำกัดทำให้ต้องมีการปรับเปลี่ยนระบบการผลิตและการจัดการทรัพยากรให้เข้ากับระบบนิเวศที่แตกต่างไป โดยการปรับภูมิปัญญาเดิมและสร้างชุดวัฒนธรรมใหม่ขึ้นตามสภาพธรรมชาติ เพื่อปรับตัวให้เข้ากับธรรมชาติและข้อจำกัดของสภาพธรรมชาติ การมองระบบการผลิตและการจัดการทรัพยากรในมิติวัฒนธรรมทำให้เห็นถึงวิถีคิดและระบบความเชื่อ ซึ่งมีทั้งการผลิตซ้ำ (reproduction) และสร้างขึ้นมาใหม่ เช่น กิจกรรมพิธีการบวชป่าที่เริ่มครั้งแรกในหมู่บ้านท่ามะเดื่อเมื่อ พ.ศ.2547 เชื่อว่าผู้ใดตัดต้นไม้ที่ได้รับการบวชจะเป็นบาป เพราะต้นไม้นั้นมีจิ๋วพระสงฆ์ผู้ก มีพระรัตนตรัยคุ้มครองอยู่

ความสัมพันธ์กับธรรมชาติภายใต้ระบบนิเวศที่แตกต่างกัน ทำให้ชุดของวัฒนธรรมมีความแตกต่างกัน การศึกษาแผนใหม่ การครอบงำของระบบทุน และกลไกตลาด ทำให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆเริ่มสูญหาย การถ่ายทอดความรู้และภูมิปัญญาไปสู่คนรุ่นใหม่เป็นไปได้ยาก ดังนั้นจึงไม่เป็นเรื่องแปลกที่เด็กในบ้านท่ามะเดื่อมีความรู้เกี่ยวกับพืชพันธุ์ในพุ่มค่อนข้างน้อยและได้รับความรู้จากแหล่งอื่นแทนครอบครัวเนื่องจากจากความสัมพันธ์ภายในครอบครัวที่เปลี่ยนแปลงไป เช่น พ่อแม่ของเด็กบางคนต้องทำงานนอกชุมชน ขณะที่เด็กเองออกจากชุมชนไปเรียนต่อในระดับสูงภายนอกชุมชน เด็กบางคนที่มีพ่อเป็นพรานกลับไม่เคยเข้าป่ากับพ่อของตน เด็กส่วนใหญ่มีประสบการณ์ผ่านกิจกรรมของโครงการตามแนวทางการอนุรักษ์หรือเผยแพร่ เช่น ค่ายอนุรักษ์ ค่ายการเรียนรู้ในพื้นที่ป่าที่โรงเรียนหรือองค์กรภายนอก เช่น BRT หรือการปิโตรเลียมแห่งประเทศไทยจัดขึ้น

การจัดการทรัพยากรในระบบกรรมสิทธิ์ชุมชน อันประกอบไปด้วยกฎเกณฑ์ของระบบการจัดการและการควบคุมโดยชุมชนได้ถูกทั้งผลิตซ้ำและสร้างขึ้นมาใหม่ เนื่องจากประวัติศาสตร์ของบ้านท่ามะเดื่อปัจจุบันไม่ใช่ประวัติศาสตร์ของการบุกเบิกป่าให้เป็นชุมชนและพื้นที่เกษตรเหมือนบ้านท่ามะเดื่อเก่า แต่ประสบการณ์และภูมิปัญญาเกี่ยวกับการดำรงอยู่ร่วมกันและพึ่งพาอาศัยกันระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ซึ่งเป็นการรักษาป่าบนฐานความเชื่อบางประการยังคงปรากฏให้เห็นเช่นกรณีของพุท้ท่ามะเดื่อซึ่งเดิมการไฟฟ้าฝ่ายผลิตได้จัดสรรให้เป็นทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์ BRT ได้มากระตุ้นให้หมู่บ้านเล็งเห็นถึงความอุดมสมบูรณ์ของพุท้ท่ามะเดื่อซึ่งเป็นพื้นที่มีน้ำขังตลอดปี มีความหลากหลายทางชีวภาพสูงชาวบ้านสามารถใช้ประโยชน์ในการเก็บของป่าและเป็นแหล่งอาหารเข้าไปหาปู ปลา กบ เก็บพืชผักป่า เช่น ผักกูด ผักหนาม บอน หน่อไม้ สมุนไพร และเห็ดตามฤดูกาลหากต้องปรับเป็นทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์ก็จะต้องตัดต้นไม้ทั้งจำนวนมาก จึงเสนอให้กันพื้นที่เป็นเขตอนุรักษ์ ทำให้กลายเป็นป่าชุมชนขึ้นตั้งแต่

พ.ศ. 2529 นอกจากนั้นพุท้ห่ามะเต๋อยังเป็นพื้นที่สำรวจพบปุราชินีซึ่งเป็นสัตว์หายากอาศัยอยู่ ในพ.ศ. 2544 และกลายเป็นที่มาของคำขวัญประจำตำบลห้วยเขย่ง คือ “ปุราชินี คักดีศรีห้วยเขย่ง” โดยช่วงก่อนจะมีการอนุรักษ์พบว่าการนำปุราชินีไปขายให้พ่อค้าคนกลางในราคา ตัวละ 3 บาท เพราะมีสีลันสวยงาม แม้หลังจากที่ได้มีการอนุรักษ์แล้วคนต่างด้าวในหมู่บ้านก็ยังจับปุราชินีมากินอยู่ จนภรรยาผู้ใหญ่บ้าน คือ นางแดง ดวงจันทร์ ต้องใช้กุศโลบายชวนคนต่างด้าวชาวพม่าที่ชอบจับปุมากินว่า “กินแล้วบาป ตกนรก เป็นปู่เจ้า ทำพิธีไว้ทุกตัว กินแล้วจะมีอันตราย จะเกิดอุบัติเหตุ”

แรงกดดันจากสภาพพื้นที่ทำกินซึ่งไม่อุดมสมบูรณ์และขาดการวางแผนหรือกฎเกณฑ์ในการใช้ทรัพยากรนอกจากจะก่อความขัดแย้งและการแย่งชิงทรัพยากรระหว่างสมาชิกในชุมชนเดียวกัน เช่น การเข้าไปบุกเบิกพื้นที่โครงการปลูกป่าเฉลิมพระเกียรติ จำนวน 200 ไร่ ที่ทางองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ได้ยกให้หมู่บ้านเป็นป่าชุมชน และถือโอกาสจับจองเป็นกรรมสิทธิ์ของตนเพื่อขายต่อแล้ว ยังทำให้การใช้ทรัพยากรในพุท้ห่ามะเต๋อลดลงอย่างรวดเร็วและส่งผลกระทบต่อความหลากหลายทางชีวภาพ เนื่องจากพื้นที่รอบๆพุท้ห่ามะเต๋อได้กลายเป็นพื้นที่ทำไร่ขนาดใหญ่ของชาวบ้านและนายทุน ทำให้ในพ.ศ. 2536 ทางหมู่บ้านต้องเริ่มเข้ามาดูแลและขอร้องให้ชาวบ้านลดการเข้าไปตัดไม้และหาของป่าในพุท้ห่ามะเต๋อให้น้อยลงเช่นเดียวกับกรณีของพุนองปลิง ซึ่งเป็นแหล่งที่ชาวบ้านเข้าไปใช้ประโยชน์เพื่อการอุปโภคบริโภค และถูกใช้ประโยชน์เพื่อการท่องเที่ยวเช่นเดียวกับพุท้ห่ามะเต๋อ การเข้ามาของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในรูปแบบ homestay ภายใต้การผลักดันของหน่วยราชการในพ.ศ. 2540 ทำให้มีการสร้างสะพานทอดเข้าไปเพื่อเป็นเส้นทางศึกษาธรรมชาติสำหรับนักท่องเที่ยวในพุท้ห่ามะเต๋อ แต่กิจกรรมดังกล่าวต้องยุติลงเมื่อเกิดไฟไหม้บริเวณพุท้ห่ามะเต๋ออย่างรุนแรงในพ.ศ.2545 ซึ่งกินบริเวณพื้นที่ถึง 2 ไร่ นอกเหนือจากการกลายเป็นแหล่งเรียนรู้เพื่อการศึกษาวิจัยในปี 2546 ของโครงการพัฒนาองค์ความรู้และศึกษานโยบายการจัดการทรัพยากรชีวภาพในประเทศไทย (BRT) เนื่องจากมีความหลากหลายทางชีวภาพสูง ทางหมู่บ้านจึงประกาศให้เป็นพื้นที่อนุรักษ์อีกแห่งหนึ่งในพ.ศ. 2547

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า ประวัติศาสตร์ของบ้านพุท้ห่ามะเต๋อปัจจุบันไม่ใช่ประวัติศาสตร์ของการบุกเบิกป่าให้เป็นชุมชนและพื้นที่เกษตรเหมือนบ้านพุท้ห่ามะเต๋อเก่า รวมทั้งการถูกห้ามไม่ให้เข้าไปใช้ทรัพยากรในที่ดินของรัฐซึ่งเป็นอุทยานแห่งชาติอมล่งผลต่อจิตสำนึกเรื่องสิทธิในการใช้ทรัพยากรร่วมกันอย่างยั่งยืนต่อระบบนิเวศ เช่น การเข้าไปหาหน่อไม้ในป่าที่ทางอุทยานไม่อนุญาตให้เข้าไปหาหน่อไม้มาขายแต่หาเอามารับประทานได้

อย่างไรก็ตามปัญหาการขาดแคลนน้ำจากภัยแล้งซึ่งกระทบต่อการดำรงชีวิตอาจสร้างจิตสำนึกดังกล่าวขึ้น เนื่องจากน้ำที่ใช้ในหมู่บ้านมาจากห้วยทิมซึ่งเป็นแหล่งน้ำจากธรรมชาติ และมีปัญหาในการบริโภคเนื่องจากมีตะกอนหินปูนปนสูง มีคนเป็นนิ่วไปแล้วหลายราย ดังนั้นจึงใช้ประโยชน์เพื่อการชักล้าง

เกษตรกรรม เช่นรดน้ำพืชผักสวนครัว ปัจจุบันปริมาณน้ำได้ลดลงไปมากเฉพาะอย่างยิ่งในเดือนเมษายน-พฤษภาคม ที่แห้งลงเรื่อยๆจนชาวบ้านวิตกว่าอาจกลายเป็นโคลนในที่สุด ชาวบ้านคิดว่าสาเหตุที่เกิดขึ้นมาจาก ป่าต้นน้ำถูกทำลาย และต้องการเปลี่ยนมาใช้หนองตาอย่าเป็นแหล่งน้ำแทน เนื่องจากมีปริมาณน้ำมากกว่าและสะอาดกว่าแทน อย่างไรก็ตามหนองตาอย่าซึ่งเดิมเป็นลำห้วยที่น้ำไหลออกจากพุ่มปาล์มรวมกันแต่เมื่อการไฟฟ้าฝ่ายผลิตตัดถนนเพื่อใช้สัญจรในหมู่บ้าน ทำให้ถนนปิดกั้นเส้นทางไหลของน้ำจนกลายเป็นหนองน้ำขนาดใหญ่ที่มีน้ำไหลตลอดทั้งปี ซึ่งชาวบ้านใช้ในการอุปโภคบริโภค และเป็นแหล่งน้ำที่อุดมไปด้วยสัตว์น้ำ เช่น ปลา และตะพาบน้ำ ทำให้ชาวบ้านไปจับมาบริโภคและขาย และยังเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ โดยทางองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ได้มอบให้เป็นพื้นที่สาธารณะของหมู่บ้านซึ่งเคยใช้เป็นสถานที่เพาะพันธุ์สัตว์น้ำและจัดกิจกรรมประเพณีสงกรานต์ แต่ปัจจุบันหนองตาอย่าได้ตกเป็นของนายทุนภายนอก และนายทุนดังกล่าวสร้างสะพานไม้และศาลาแสดงความเป็นกรรมสิทธิ์ รวมทั้งอ้างสิทธิในการสูบน้ำจากหนองน้ำไปใช้แต่ผู้เดียว ชาวบ้านจะไปใช้ประโยชน์ได้ก็ต่อเมื่อเจ้าของไม่อยู่ หรือเจ้าของต้องอนุญาตเสียก่อน

แนวโน้มการเผชิญกับปัญหาการขาดแคลนน้ำ การแย่งชิงทรัพยากรจากภายนอกอาจทำให้เกิดการรวมตัวกันในการรักษาทรัพยากรไว้สำหรับคนในชุมชน และต่อต้านบุคคลภายนอกที่ต้องการมาใช้ประโยชน์จากทรัพยากรของชุมชน อาจเป็นเงื่อนไขที่ทำให้ชาวบ้านตระหนักถึงโทษภัยของความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและช่วยสร้างจิตสำนึกการอนุรักษ์มากขึ้น ซึ่งเป็นสิ่งที่ทำหายและทดสอบศักยภาพในการจัดการทรัพยากรของบ้านท่ามะเต๋อในอนาคต

ແຮງກັດດັນຈາກສະພາບພື້ນທີ່ກຳກັນ ຈຶ່ງໄມ່ອຸດມສມບູຣຸນ
ແລະຂາດການວາງແຜນ ຫຼືອກກູເກນທ໌ໃນການໃຊ້ທຣືພຍາກ
ນອກຈາກຈະກ່ອວາມຂັດແຍ້ງແລະການແຍ່ງສົງທຣືພຍາກ
ຮ່ວງສມາສົກໃນຊຸມຊນເດີຍວກັນ...
ຍັງກຳໃຫ້ການໃຊ້ທຣືພຍາກໃນພຸກຳມະເຕີ່ອລດລວຍ່າງຣວດຣືວ
ແລະສ່ງຟລກຣະທບຕ່ອວາມຫລາກລາຍທາງສົວກາພ...

บทส่งท้าย
คุณวิมลธรรมกับกลุ่มชาติพันธุ์

บทที่ 5

บทส่งท้าย

คุณวัฒนธรรมกับกลุ่มชาติพันธุ์

ชุมชนท่ามะเตี๊ยะเป็นชุมชนที่ถูกอพยพมาจากการก่อสร้างเขื่อนเขาแหลมหรือเขื่อนวชิราลงกรณ โดยการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย (กฟผ.) ในปี พ.ศ.2527 และได้จัดสรรที่อยู่อาศัยและที่ทำกินแหล่งใหม่ให้เป็นการทดแทน ณ หมู่บ้านท่ามะเตี๊ยะ ตำบลห้วยเขย่ง อำเภอทองผาภูมิ หรือถูกเรียกว่าเป็นแปลงที่ 1 ตามการจัดสรรของ กฟผ.

คุณทางวัฒนธรรมของ
กลุ่มชาติพันธุ์ชายแดน
ตะวันตกในการอนุรักษ์
ทรัพยากรธรรมชาติใน
ปัจจุบันแปรเปลี่ยนไปตาม
ระบบนิเวศน์และ
วัฒนธรรมของกลุ่มชาติ
พันธุ์ในพื้นที่เอง ขาด
ความเข้มข้น เนื่องจาก
ความหลากหลายทาง
วัฒนธรรมและความ
พยายามที่จะถูกบีบให้
กลุ่มชาติพันธุ์บางกลุ่มที่
ไม่มีพลังอำนาจกลายเป็น
บุคคลชายขอบ

ผู้คนที่อยู่ในบ้านท่ามะเตี๊ยะปัจจุบันส่วนใหญ่มาจากบ้านท่ามะเตี๊ยะ บ้านวังปะโทในเขตอำเภอสังขละบุรี และกลุ่มชาติพันธุ์อื่นมาอยู่ร่วมด้วย คือชาวบ้านที่อยู่ตามแนวชายแดนทั้งชาวกระเหรี่ยง ชาวมอญ ทวาย ไทยวน คนไทยจากจังหวัดอื่นที่อยู่ใกล้เคียงเข้ามาทำมาหากินโดยการทำไม้และเหมืองแร่ และคนจากทุกถิ่นที่เข้ามาซื้อที่ดินหลังจากชาวบ้านขายที่ดินจากการจัดสรรแต่แรกเนื่องจากประสบปัญหาทางเศรษฐกิจ เนื่องจากพื้นที่ที่ได้รับการจัดสรรเป็นพื้นที่ดินอยู่ระหว่างอุทยานเฉลิมพระเกียรติ 72 พรรษามหาราชและสวนป่าขององค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ (ออป.) พื้นที่ภายในแปลง 1 เองยังมีลักษณะภูมิประเทศเป็นเนินเขาเตี้ยๆ สลับกับพื้นที่ราบ สภาพดินเป็นหินปูน และมีแหล่งน้ำคล้ายเป็นแหล่งน้ำซับมาจากพุทางด้านเหนือและน้ำไหลมาจากภูเขา

เนื่องจากสภาพหมู่บ้านเดิมมีความอุดมสมบูรณ์เพราะอยู่ริมฝั่งแม่น้ำแควน้อย พื้นที่ดินสมบูรณ์ มีเรื่องสวนไร่นามากแต่เมื่อถูกอพยพมาระยะ 10 ปีประสบปัญหาชีวิตความเป็นอยู่เป็นอย่างมาก องค์ความรู้เดิมที่เคยมีและใช้มาแต่บรรพบุรุษคือการทำนาหิ้งนาดำ และการปลูกข้าวไร่ การหาปลา ต้องเปลี่ยนไปตามสภาพที่อยู่ และต้องปรับตัวเพื่อสร้างองค์ความรู้ชุดใหม่ให้เหมาะสมกับการยังชีพในปัจจุบัน แต่จนกระทั่งปัจจุบันเป็นเวลา 20 กว่าปี (ปัจจุบัน พ.ศ.2549) สภาพชีวิตชาวบ้านยังไม่ลงตัวดูเหมือนแสวงหาลิ่งเหมาะสมอยู่ร่ำไป การปรับตัวในระยะเวลา 20 กว่าปีดูเหมือนเป็นเวลายาวนานที่ควรจะปรับตัวได้ แต่เนื่องจากสภาพนิเวศที่เปลี่ยนไปอย่างสิ้นเชิง ทำให้ลำบากยิ่งขึ้น

บทเรียนของการพัฒนา

สิ่งที่พบจนเป็นสากลของการพัฒนาโดยเฉพาะการสร้างเขื่อนคือ 1) การล่มสลายของวัฒนธรรมชุมชน และ 2) ความแปลกแยกทางสังคมของผู้คน

ตามแนวคิดนิเวศวิทยาที่มนุษย์ต้องปรับตัวตามสภาพแวดล้อม เมื่อสภาพแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไปการดำเนินชีวิตของผู้คนจึงต้องเปลี่ยนตาม ทูทางวัฒนธรรมที่สืบทอดมามีคือการนำมาใช้ประโยชน์ในการปลูกข้าวในพื้นที่ใหม่ แต่ไม่ประสบความสำเร็จ วัฒนธรรมหรือองค์ความรู้เดิมไม่เหมาะสมในพื้นที่จึงละทิ้งไป ก่อเกิดทุนทางวัฒนธรรมแบบใหม่ขึ้นมาคือการศึกษาหาความรู้ด้านการปลูกพืชเศรษฐกิจสมัยใหม่ ทั้งยางพารา การเพาะเห็ด การปลูกยูคาลิปตัส และวัฒนธรรมชุมชนแต่เดิมที่เคยมีเช่น การลงแขกเกี่ยวข้าวยอมหายไปด้วย

แม่น้ำแควน้อย

ดร.โรเบิร์ต กูดแลนด์ (Dr. Robert Goodland) นักนิเวศวิทยาอาวุโสของธนาคารโลกกล่าวว่า “การอพยพเป็นไปโดยปราศจากความเข้าใจในความต้องการของชาวบ้านแต่ละคนหรือของชุมชน ไม่มีเจ้าหน้าที่คนใดให้ความสนใจกับความเป็นอยู่ของ

ชาวบ้านอย่างจริงจัง ทั้งในด้านอาชีพ การศึกษา สุขภาพอนามัย ความปลอดภัย วัฒนธรรมและความเป็นชุมชน ชาวบ้านส่วนใหญ่มักถูกอพยพเข้าไปในพื้นที่ที่มีสภาพแวดล้อมแตกต่างจากสิ่งแวดล้อมเดิมที่ตนคุ้นเคย ทั้งในแง่วัฒนธรรมและภูมิประเทศ...” จึงเป็น “ความกดดันทั้งทางร่างกาย จิตใจ และวัฒนธรรม”

ทุนทางวัฒนธรรม : องค์ความรู้เดิมของกลุ่มชาติพันธุ์

กลุ่มชาติพันธุ์ หมายถึง กลุ่มคนที่มีวิถีชีวิต ลักษณะร่วมทางวัฒนธรรมเดียวกัน โดยกลุ่มชาติพันธุ์ในชายแดนภาคตะวันตกมีเป็นจำนวนมาก และในชุมชนท่ามะเดื่อมีกลุ่มชาติพันธุ์ที่สำคัญๆ หลายกลุ่ม คือ กะเหรี่ยง ไทยยวน ทวาย และชาวต่างด้าว

กะเหรี่ยง ที่อยู่ในบริเวณภาคตะวันตกของประเทศไทยมีบรรพบุรุษตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ถ้อยถ้อย เมืองชวยกะบอง และเมืองทวายในประเทศพม่าเมื่อหลายร้อยปีก่อน โดยกะเหรี่ยงโปลงหรือโพล่ง อาศัยอยู่กับมอญในดินแดนพม่าตอนล่าง หรือที่เรียกว่า “หัวเมืองมอญ” ส่วนพวกกะเหรี่ยงสกอร์ (สอง) ไม่อยู่ในอำนาจและอิทธิพลของพวกมอญ การอพยพของชาวกะเหรี่ยงที่ย้ายมายังฝั่งไทย จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์พบว่า ในปี พ.ศ. 2317-2318 พระเจ้าอลองพญาผู้เป็นกษัตริย์พม่าได้ทำสงครามเพื่อยึดดินแดนมอญ ชาวกะเหรี่ยงได้รับความเดือดร้อน เพราะถูกเรียกเก็บภาษีอย่างหนักจากกองทัพพม่า หลังสงครามสิ้นสุดโดยมอญเป็นฝ่ายพ่ายแพ้ กะเหรี่ยงซึ่งเป็นมิตรกับมอญก็พากันอพยพหนีข้ามภูเขาเข้าสู่เขตแดนไทย นับเป็นช่วงที่กะเหรี่ยงอพยพเข้าสู่ไทยมากที่สุด (บุญช่วย ศรีสวัสดิ์ อ่างใน ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี 2539 : 46) ชาวกะเหรี่ยงที่ข้ามมาฝั่งไทยได้นั้นบางพวกได้เดินทางไปกับพวกมอญจนถึงสุพรรณบุรี ราชบุรี และอุทัยธานี ขณะที่กะเหรี่ยงอีกกลุ่มหนึ่งปักหลักอยู่ในบริเวณป่าแถบกาญจนบุรี และตาก จากประวัติศาสตร์เส้นทางการอพยพของกลุ่มชาติพันธุ์ตามแนวชายแดนดังกล่าว ก่อให้เกิดความเข้าใจว่า ชาวกะเหรี่ยงเข้ามาได้อย่างไรรวมทั้งมอญเข้ามาอยู่ร่วมกันและเกิดการแลกเปลี่ยนผสมผสานทางวัฒนธรรมกันขึ้นด้วยความเป็นมิตร ตั้งแต่สมัยถูกอพยพโยกย้ายและกะเหรี่ยงเข้ามาอีกครั้ง เมื่ออังกฤษยึดพม่าเหนือได้ใน พ.ศ. 2428 จอละผ่อ หัวหน้าชาวกะเหรี่ยงไม่ยอมอ่อนน้อมต่ออังกฤษ ครั้นอังกฤษส่งกองทัพใหญ่มาปราบปราม พวกกะเหรี่ยงจึงอพยพเข้ามาในไทยอีกระลอกหนึ่ง บุญช่วย ศรีสวัสดิ์(2545) ในทางประวัติศาสตร์ได้มีการยอมรับการตั้งถิ่นฐานของชุมชนกะเหรี่ยงในบริเวณลุ่มแม่น้ำ ทั้งแม่น้ำแควใหญ่ แม่น้ำแควน้อยตอนบน และแม่น้ำแม่กลอง มาเป็นเวลานาน เจ้าเมืองกะเหรี่ยงได้รับการแต่งตั้งเป็นแม่ทัพนายกอง ได้รับพระราชทานเบี้ยหวัดรายปีจากพระมหากษัตริย์ไทย แสดงถึงการยอมรับว่ามีกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงและกลุ่มอื่นๆ บริเวณชายแดนตะวันตกจริง

จากประวัติความเป็นมาดังกล่าว เป็นที่มาของการเคารพผู้นำในลักษณะ (Culture Hero) ที่สืบมาเป็นมีความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าพ่อพระวอ ซึ่งการนับถือเจ้าพ่อพระวอจะมีความเชื่อสืบเนื่องมาจากหมู่บ้านดั้งเดิม โดยพระวอกก็คือบรรพบุรุษของชาวกะเหรี่ยงที่เข้ามาอยู่ในพื้นที่ของประเทศไทยและทำหน้าที่เป็นนายด่านแม่ละเมา เมื่อพม่ายกทัพมาตีไทย การยกฐานะให้กับชาวกะเหรี่ยงขึ้นมาเป็นลี้ศักดิ์สิทธิ์ที่มีคนนับถือกันมากมาย เป็นความสำเร็จทางวัฒนธรรมอย่างหนึ่งที่ทำให้ผู้คนที่เคารพมีความร่วมไม้ร่วมมือกัน ต้องมาเข้าร่วมในพิธีกรรมบูชาเจ้าพ่อพระวอประจำปีโดยไม่เลือกว่าเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ใด โดย Renard อ่างโน ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี (2539:40) ว่ากะเหรี่ยงในภาคตะวันตกและกะเหรี่ยงในภาคเหนือการที่ผู้นำชาวกะเหรี่ยงได้รับการยอมรับ Renard ได้ให้เหตุผลว่า เนื่องจากกะเหรี่ยงในภาคตะวันตกของประเทศไทยแถบจังหวัดกาญจนบุรี ราชบุรี และเพชรบุรี เป็นกะเหรี่ยงที่มาจากภาคใต้ของพม่าหรือหัวเมืองมอญ ซึ่งเป็นชุมชนในพื้นที่ราบมีความใกล้ชิดกับมอญพื้นราบมาช้านาน ดังนั้นเมื่ออพยพมาสู่สยามจึงมีความก้าวหน้าและความพร้อมที่เข้ากันได้กับคนไทยพื้นราบได้มากกว่ากะเหรี่ยง ในภาคเหนือของไทย โดยกะเหรี่ยงในพื้นที่กาญจนบุรี ราชบุรี ได้กลายมาเป็นส่วนหนึ่งของสังคมไทยอย่างค่อยเป็นค่อยไป และมีแนวโน้มที่จะผสมกลมกลืนเข้ากับคนไทยเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ และภายในระยะเวลาอันใกล้คาดว่าจะมีการผสมกลมกลืนเข้ากับคนไทยมากขึ้นเรื่อยๆ ความสำคัญอีกประการที่ส่งผลต่อความเข้มแข็งในวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงในพื้นที่สืบเนื่องมาจากผู้นำชาวกะเหรี่ยงในภาคตะวันตกได้รับการยอมรับและแต่งตั้งให้เป็นเจ้าเมืองปกครองท้องที่บริเวณแถบนี้มาตั้งแต่สมัยต้นรัตนโกสินทร์ การเข้าเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างการปกครองการเข้าเป็นส่วนหนึ่งในโครงสร้างสังคมของประเทศไทยและการให้อิสระในการดำเนินชีวิต ส่งผลต่อความสืบทอดทางวัฒนธรรมและความเชื่อของกลุ่มคนกะเหรี่ยงได้ดำเนินมาอย่างอิสระและต่อเนื่องมีการเชื่อมสัมพันธ์กับกลุ่มเครือญาติหรือชุมชนต่างๆ กลายเป็นกลุ่มวัฒนธรรมที่ขยายตัวไปมากภายในชุมชนมีการประกอบพิธีกรรมร่วมกันสม่ำเสมอ จากฐานความเข้มแข็งในการเป็นผู้นำของชาวกะเหรี่ยงในบริเวณพื้นที่แถบชายแดนตะวันตก ผนวกกับความคิดทางด้านพุทธศาสนา ซึ่ง “พุทธ” ของคนกะเหรี่ยงจะเป็นความเชื่อในสิ่งนอกเหนือธรรมชาติ 3 ลักษณะผสานกัน คือ ความเชื่อในเรื่องผีและธรรมชาติ ความเชื่อในคำสอนของฤาษีและความเชื่อในพุทธศาสนา ดังจะเห็นได้ว่า เมื่อชาวกะเหรี่ยงคลอดลูกจะตัดสายรกของลูกแล้วนำไปผูกไว้ที่บริเวณต้นไม้ และห้ามผู้ใดตัดต้นไม้ต้นนั้นเนื่องจากจะทำให้ขวัญของเด็กที่ต้นไม้ จะทำให้เด็กเสียชีวิตได้ นั่นก็คือกุศโลบายในการรักษาสิ่งแวดล้อมของชาวกะเหรี่ยงนั่นเอง

ไทยวน ไทยวนมีประวัติศาสตร์ความเป็นมา สืบเนื่องมาจากโยนก ตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณล้านนาไทย ตั้งแต่จังหวัดเชียงราย เชียงใหม่ ลำปาง ลำพูน พะเยา แพร่ น่าน ไทยวนได้อพยพและถูกอพยพมาทางจังหวัดตอนใต้ นับตั้งแต่รัตนโกสินทร์ โดยกลุ่มหนึ่งอพยพมาทางตอนใต้บริเวณแนวชายแดนตะวันตกของประเทศไทย อพยพผ่านเชียงใหม่ ตาก และเข้ามาสู่จังหวัดกาญจนบุรี ไทยวนอีกกลุ่มที่ถูกอพยพเนื่องจากการทำสงครามจะอยู่กระจาย ทั้งในจังหวัดตราขบุรี สระบุรีและนครราชสีมา การเข้ามาของกลุ่มไทยวนในชุมชนท่ามะเดื่อ จากคำบอกเล่าของคนในชุมชนว่าได้อพยพมาตั้งแต่สมัยพ่อแม่พามาอยู่ที่หมู่บ้านท่ามะเดื่อเก่า และเมื่อถูกอพยพมาอยู่ในหมู่บ้านปัจจุบัน จึงยังคงความเป็นกลุ่มวัฒนธรรมไทยวน และดูเหมือนจะมีความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมมากกว่ากลุ่มอื่น การสืบทอดวัฒนธรรมทั้งในชุมชนเดิมและชุมชนปัจจุบันจะพยายามรักษาและรื้อฟื้น ผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้หนึ่งซึ่งเป็นชาวไทยวน จึงได้มีความพยายามที่จะลงรากวัฒนธรรมให้สืบเนื่องในชุมชน มีความสัมพันธ์กับสิ่งนอกเหนือธรรมชาติเช่นเดียวกันจากการใช้ประโยชน์ในการใช้ทรัพยากรเรื่องดิน นอกจากการใช้ประโยชน์เรื่องการปลูกสร้างที่อยู่อาศัยหรือการปลูกพืชแล้ว ดินสำหรับชาวไทยลื้อหรือชาวไทยวนมีความหมายเปรียบได้ดั่งกับ แม่พระธรณี ซึ่งเป็นผู้ให้กำเนิดชีวิตและชุมชน มีการบอกกล่าวแม่พระธรณีเมื่อทุกคนในบ้านเจ็บป่วยหรือก่อนจะมีการปลูกสร้างบ้านใหม่จะมีการบอกกล่าวแม่พระธรณีด้วย ดอกไม้ ของหอม บรรจุกายในกระทงเล็กๆ วางไว้อยู่บนพื้นดิน ตั้งความอ่อนน้อมถ่อมตน

ความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับสิ่งนอกเหนือธรรมชาติ เป็นองค์ความรู้ที่ตกผลึกอยู่ในพื้นที่ คือ ความเชื่อในเรื่องไสยศาสตร์หรือการทำนายเคราะห์ โดยเมื่อกรณีมีของสูญหาย จะมีการติดต่อผ่านคนกลางซึ่งได้แก่ หมอคู่ เพื่อสอบถามความจริง อาจจะได้ของคืนหรือเปล่าเป็นอีกกรณีหนึ่ง แต่สิ่งที่จะช่วยได้คือสามารถช่วยเหลือผู้อื่นหรือบรรเทาความทุกข์ร้อนของผู้อื่นได้ ก่อให้เกิดความสบายใจ การทำนายเคราะห์หรือการสะเดาะเคราะห์ กลุ่มชาติพันธุ์ไทยวนหรือรวมทั้งกลุ่มชาติพันธุ์อื่นในพื้นที่บางส่วนจะมีความเชื่อในเรื่องของการสะเดาะเคราะห์ โดยใช้ข้าวเหนียวปั้นทำพิธี เรียกว่า พิธีแกวงข้าว เป็นการทำนายจากการดูลักษณะของข้าวเหนียวว่า ไปกระทำผิดต่อสิ่งใดทำให้เกิดการเจ็บป่วย หากลักษณะของปั้นข้าวเหนียวแสดงออกมาว่าผิดต่อผีเจ้าที่เจ้าทางหรือผิดต่อเจ้าป่าเจ้าเขาหรือผู้ใด ก็จำเป็นจะต้องมีผู้ทำพิธีเพื่อสะเดาะเคราะห์ให้หายจากการเจ็บไข้ได้ป่วยได้ โดยไปขอขมาหรือเซ่นไหว้ทำพิธีแก้บน แล้วก็ปรากฏว่าอาการเจ็บไข้ได้ป่วยก็จะหายเป็นปกติ ตัวอย่างที่เห็นชัดเจน คือ การสะเดาะเคราะห์ของผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบัน ซึ่งเกิดอาการปวดแขน เมื่อไปรักษาหมอแผนปัจจุบันไม่หาย ต้องมาทำพิธีเสี่ยงทายจากเจ้าพ่อพระวอ และปรากฏว่าได้ไปล่วงเกินผีเจ้าบ้านหลังหมู่บ้าน โดยนำรถแบ็กโฮไปขุดตักต้นไม้ใหญ่และไปตัดโดนแขนของลูกผีเจ้าที่ที่ทำให้ปวดแขนและรักษาไม่หาย จึงต้องมาทำพิธีสะเดาะเคราะห์และเซ่นไหว้ สุดท้ายอาการป่วยก็หายเป็นปกติมาจนกระทั่งปัจจุบัน ทำให้ความเชื่อในสิ่งที่มองไม่เห็นได้รับการยอมรับว่า ผียังมีอยู่จริงในชุมชน

ทวาย ทวายเป็นอีกกลุ่มหนึ่งที่อยู่ร่วมกันในชุมชน มีทั้งที่เข้ามาตั้งบ้านเรือนอยู่อาศัยและดำรงชีวิต เช่น คนต่างด้าวในศูนย์อพยพ และมีการแต่งงานกับคนในชุมชนเองและออกมาอยู่นอกศูนย์อพยพ คนในชุมชน จำแนกกะเหรี่ยงและทวายว่าเป็นคนละกลุ่ม เนื่องจากภาษาพูด ทวาย ไม่ยอมรับว่าเป็นชาวพม่า ตามหลักฐานไม่มีการกล่าวถึง กลุ่มชาติพันธุ์ที่เรียกตัวเองว่า ทวาย ชัดเจนนักแต่ปรากฏพบชื่อเมืองทวายในเขตประเทศพม่าในปัจจุบัน คาดว่ากลุ่มคนที่เรียกตัวเองว่า ทวาย คงอพยพมาจากเมืองทวายในประเทศพม่า ความแตกต่างทางด้านวัฒนธรรมระหว่างกะเหรี่ยงกับทวาย คือ ภาษาบางคำรวมทั้งสำเนียงจะมีความแตกต่างกัน แต่ทั้งสองกลุ่มก็สามารถติดต่อกันได้ ในชุมชนท่ามะเดื่อชาวทวายจะพบไม่มากนัก และกลุ่มที่ยังเห็นได้ชัดเจน คือ คนในหมู่บ้านซึ่งมีเชื้อสายพม่าได้เดินทางเข้าไปตามแนวตะเข็บชายแดนและนั่งเรือต่อไปในพม่าจากการเล่าของหญิงชาวทวายในหมู่บ้านทำให้ทราบว่า เขาต้องเดินทางมาจากหมู่บ้านโดยทางเรือ ต้องนอนพักค้างคืน เมื่อขึ้นจากเรือที่ อำเภอลี้ชละบุรี บริเวณด่านเจดีย์สามองค์ ก็จะเดินลัดเลาะเลียบป่ามาและเข้ามาสู่หมู่บ้านท่ามะเดื่อ หญิงคนดังกล่าวเป็นภรรยาของนายพรานผู้มีชื่อเสียงในหมู่บ้านที่มีความรอบรู้ในเรื่องของสิ่งแวดลอมเป็นอย่างดี ลักษณะของการแต่งกายของหญิงทวาย โดยเฉพาะในช่วงวันพระจะนุ่งผ้าถุงสีกรัก เสื้อสีขาว และมีผ้าสไบพาดบาไปที่วัดและนอนจำศีลอยู่ที่วัด จะเห็นเอกลักษณ์ที่โดดเด่นของการแต่งกาย

ชาวต่างด้าวในชุมชน “ชาวต่างด้าว” ผู้ที่ถูกเรียกว่าเป็นชาวต่างด้าว หมายถึง กลุ่มคนที่ไม่ใช่ไทยวน ไทยลื้อ หรือคนไทยโดยทั่วไป จากการจำแนกของคนในหมู่บ้านเอง คนต่างด้าวแทบทั้งหมดจะอาศัยอยู่บริเวณที่ถูกเรียกว่า ศูนย์อพยพท่ามะเดื่อ (ปัจจุบันปิดไปแล้ว) มีชาวต่างด้าวตั้งครอบครัวอยู่ประมาณ 40 หลังคาเรือน ประกอบไปด้วย พม่า มอญ และกลุ่มที่พูดภาษาลาว แต่อพยพมาจากพม่า กลุ่มต่างด้าวพวกนั้นจะดำรงชีวิตด้วยการเป็นแรงงานรับจ้าง เลี้ยงวัว รับจ้างทำไร่ รับจ้างรายวันในการตากถางทำความสะอาดสวนหรือบริเวณบ้าน หรือเป็นผู้ดูแลไร่ให้กับนายทุน ได้รับค่าตอบแทนเป็นรายปีและสามารถปลูกผักไว้ขายเป็นรายได้เสริม

กลุ่มชาติพันธุ์ในชุมชนมีการสังสรรค์ทางวัฒนธรรม (acculturation) ที่เกิดจากการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรม (cultural exchange) จากการเข้าร่วมงานประเพณีที่หมู่บ้านจัดขึ้น เช่น ออกพรรษา พิธีบุญกลางบ้าน ลอยกระทง การไปทำบุญที่วัดเมื่อถึงวันพระขึ้น 8 ค่ำเดือน 15 หรือวันพระใหญ่ ชาวต่างด้าวและคนภายในชุมชนทุกคนจะไปร่วมกันทำบุญที่วัดอย่างพร้อมเพรียงกัน และคนเฒ่าคนแก่ของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์จะนอนถือศีลอยู่ที่วัด สามารถจำแนกกลุ่มชาติพันธุ์และจากลักษณะหน้าตาและการแต่งกาย

นอกจากนี้การเข้าร่วมในกระบวนการผสมผสานทางวัฒนธรรม สามารถเข้าได้ในลักษณะการเข้าเรียนในโรงเรียนประถมศึกษาของเด็กชาวต่างด้าว ด้วยผู้นำชุมชนไม่ต้องการให้เด็กชาวต่างด้าวไม่ได้รับการศึกษา ด้วยเกรงว่าจะปกครองยาก ส่งผลให้เด็กต่างด้าวรุ่นปัจจุบันสามารถสื่อสารกับผู้คนภายนอกด้วยภาษาไทยได้ สามารถเข้าร่วมงานประเพณีในชุมชนหรือกิจกรรมอื่น เช่น การแข่งขันฟุตบอลประเพณี เป็นต้น

ทุนทางวัฒนธรรม : ความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม

กลุ่มชาติพันธุ์บริเวณชายแดนตะวันตก จะมีความสัมพันธ์กับทรัพยากรทั้งดิน น้ำ ในการเพาะปลูกพืช โดยเฉพาะทุนทางวัฒนธรรมหรือองค์ความรู้เก่าในเรื่องการปลูกพืชหมุนเวียน โดยเฉพาะไร่ข้าว ชาวกะเหรี่ยงจะมีวิธีการทำไร่ในระบบไร่หมุนเวียน (Cyclical Bush Follow System or Field Rotation) หมายถึงการใช้ที่ดินในระยะเวลายาวนาน และทิ้งให้ป่ามีการฟื้นตัวในระยะเวลายาวนานได้ (Short cultivation- Long Follow) วัฒนธรรมของการใช้ประโยชน์ในพื้นที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ เนื่องจากในชุมชนเดิมมีพื้นที่ในการทำไร่ข้าวเป็นจำนวนมากกว่าในปัจจุบันพื้นดินมีความอุดมสมบูรณ์ ลักษณะการปลูกพืชจะปลูกหลายชนิดรวมกันเพื่อเป็นหลักประกันความมั่นคงทางด้านอาหาร คือ จะปลูกข้าวและพืชที่สามารถนำมาเป็นกับข้าวได้ คือ น้ำเต้า พัก แพง แดง เป็นต้น และชาวกะเหรี่ยงยังนิยมปลูกดอกไม้ไว้ในไร่ข้าว เพื่อบูชาพระแม่โพสพในไร่ข้าวให้ดูสวยงาม แสดงให้เห็นถึง การมองเห็นคุณค่าที่ลึกซึ้งของกลุ่มชาติพันธุ์โดยเฉพาะชาวกะเหรี่ยงในการใช้ประโยชน์ของพื้นที่และการเคารพในคุณค่าสิ่งทีนอกเหนือจิตวิญญาณที่จะอธิบายได้ คือ เคารพในพระแม่โพสพ และการได้ปล่อยให้ดินมีการฟื้นตัวเป็นการเคารพพระแม่ธรณีไปในคราวเดียวกัน การใช้พื้นที่ดินที่สำคัญของชาวชุมชนจะไม่ทำลายสภาพแวดล้อม จะมีการใช้ปุ๋ยคอก มูลวัวและมูลไก่ ไม่ใช้สารเคมีหรือปุ๋ยเคมี และการเพาะปลูกเป็นการปลูกไว้เพื่อบริโภคในครัวเรือนเฉพาะแต่พอเพียง

สภาพตามธรรมชาติยังสามารถก่อให้เกิดภูมิปัญญาด้านการใช้สมุนไพร เนื่องจากการดำรงชีวิตที่ห่างไกลจากการแพทย์แผนปัจจุบัน การอยู่ท่ามกลางสิ่งแวดล้อมพืชพรรณนานาชนิดเกิดการเรียนรู้และสั่งสมการเลือกคัดสรรพืชที่นำมาใช้เป็นสมุนไพรในการรักษาโรค ดึงกรณีของลูกรอด ซึ่งได้สั่งสมประสบการณ์ความรู้มาเป็นระยะเวลายาวนาน ได้ออกไปเก็บหาสมุนไพรตามเขตป่าทั้งในชุมชนเดิมและชุมชนใหม่ แม้ว่าจะถูกห้ามเนื่องจากกลายเป็นพื้นที่สงวน แต่องค์ความรู้ด้านสมุนไพรก็ยังมียุอยู่ในพื้นที่ในระยะเวลาไม่นานอาจจะเกิดการสูญหายได้ก็ตาม นอกจากนั้นการประกอบพิธีกรรมทางด้านศาสนายังมีความเกี่ยวข้องที่จะนำสิ่งแวดล้อมมาเป็นปัจจัยในการสืบทอดประเพณีหรือความเชื่อนั้นๆ เช่น พิธี

กวนข้าวมธุปายาส ในช่วงวันเพ็ญเดือน 3 ซึ่งจะต้องนำข้าว เมล็ดงา ข้าวโพด มารวมกันการจะได้ผลผลิตดังกล่าวจำเป็นจะต้องมีพื้นดินที่สมบูรณ์ มิเช่นนั้นการสืบทอดประเพณีดังกล่าวอาจจะสูญหายได้ แม้แต่ประเพณีร่วมสมัย คือ ประเพณีลอยกระทงก็ยังคงใช้พืชจากธรรมชาติมาเป็นสิ่งประดิษฐ์

ทุนทางวัฒนธรรม : ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนในพื้นที่

ความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านในชุมชนเอง ทั้งในอดีตโดยเฉพาะการทำกรเกษตรจะมีการช่วยเหลือซึ่งกันและกันโดยเฉพาะการทำนาข้าวในบริเวณที่ติดกับแม่น้ำแควน้อยในชุมชนแห่งเดิม จะมีการลงแรงช่วยเหลือกันทำนา นอกจากนั้นการเอาชนะธรรมชาติภายในระยะเวลาที่จำกัดจะมีการร่วมมือร่วมมือในการทำฝายกั้นน้ำเพื่อใช้ประโยชน์ในการทำนาข้าว โดยเฉพาะการปลูกข้าวนาดำของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยยวนในช่วงฤดูฝน ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนที่เอื้ออาทรต่อกัน เนื่องจากสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมหลังจากเก็บเกี่ยวข้าว ชาวบ้านไม่จำเป็นต้องออกไปทำงานในเมือง เพราะข้าวปลูกไว้รับประทานได้เอง ปลูกสามารถได้จากแม่น้ำ ไม่ต้องมีค่าใช้จ่ายในเรื่องของค่าน้ำค่าไฟ ทำให้ชาวบ้านมีเวลาเหลือที่จะพบปะพูดคุยหรือมีการสังสรรค์ทางวัฒนธรรมกันได้มากขึ้น รวมทั้งมีการสังสรรค์ทางวัฒนธรรมระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์อื่นในพื้นที่ในลักษณะกิจกรรมทางประเพณี

ทุนทางวัฒนธรรม : องค์กรความรู้ชุดใหม่ในชุมชน

ภายใต้ระบบนิเวศเกษตรในชุมชนแห่งเดิม เมื่อถูกอพยพมาในพื้นที่ในชุมชนแห่งใหม่ ภูมิปัญญาในการดำรงชีวิต โดยเฉพาะการปลูกข้าวทั้งข้าวไร่และการทำนาดำ ไม่สามารถนำชุดความรู้ที่มีมาใช้ เนื่องจากระบบนิเวศไม่เหมาะสม ชุมชนจึงต้องคิดค้นองค์ความรู้ใหม่เพื่อเป็นสิ่งเอื้อในการดำรงชีวิต ทั้งนี้องค์ความรู้ชุดใหม่มิได้ก่อเกิดได้เอง โดยในระยะแรกจะมีผู้นำนวัตกรรมใหม่เข้ามาส่งเสริมและดูแล แม้ว่าการอพยพจะถูกทะเลในเรื่องของการประกอบอาชีพหรือความสัมพันธ์ของกลุ่มเครือญาติก็ตาม จะมีหน่วยงานที่เข้ามาดูแลเนื่องจากการจัดตั้งกลุ่มขึ้นใหม่ในชุมชน คือ การจัดตั้งธนาคารข้าวหรือการจัดตั้งสหกรณ์ขึ้นมา สาเหตุของการตั้งธนาคารข้าวเนื่องจากไม่สามารถปลูกข้าวและได้ผลผลิตเพียงพอ ไม่สามารถปลูกข้าวไร่ได้ในพื้นที่เดิม ไม่สามารถปลูกพืชหมุนเวียนได้อย่างในอดีต ปัญหาผลผลิตตกต่ำ ปลูกข้าวไม่พอกิน บางครอบครัวจึงเริ่มใช้สารเคมีเพื่อเพิ่มผลผลิตทำให้ต้นทุนการผลิตสูงขึ้น การตั้งกลุ่มของธนาคารข้าวเริ่มมีขึ้นเพื่อให้ชาวบ้านยืมข้าวเปลือกไปรับประทาน แต่ในที่สุดธนาคารก็ล้มไป กลุ่มสหกรณ์ห้วยเขย่งเป็นอีกหนึ่งกลุ่มที่ทางการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย (กฟผ.) ตั้งขึ้นให้เพื่อส่งเสริมอาชีพเกษตรกรรม การเพาะปลูกพืชเศรษฐกิจให้กับชาวชุมชน โดยการนำเมล็ดพันธุ์พืชมาแจกจ่ายให้ความรู้และให้ทุนกู้ยืม เวลาผ่านไปสหกรณ์ไม่ประสบผลสำเร็จและล้มไปในปีสุดท้าย

เนื่องจากชาวบ้านไม่นำเงินที่กู้ยืมไปมาคืน อีกทั้งชาวบ้านยังอยู่ในระยะการปรับตัวในสภาพแวดล้อมแห่งใหม่ และยังได้รับค่าชดเชยรายเดือนจาก กฟผ. อีกทั้งให้สิทธิกรณีไม่ประสบความสำเร็จ การปลูกพืชเศรษฐกิจชนิดใหม่จากคำแนะนำของหน่วยงานภายนอก ทั้ง กฟผ.เองมีการแนะนำให้ปลูกพืชเพื่อการค้า ทั้งฝ้าย ข้าวโพด เมล็ดงา มันสำปะหลังและปัจจุบันมีการแนะนำให้ปลูกยางพารา องค์ความรู้เดิมที่เคยใช้ในการปลูกข้าวไม่สามารถใช้ในพื้นที่ใหม่ เนื่องจากสภาพดินไม่สมบูรณ์ พื้นดินเป็นหินปูนและการถูกจัดสรรพื้นที่ให้ 14 ไร่ และพื้นที่ที่อยู่อาศัยอีก 1 ไร่ ภายในพื้นที่จำกัดไม่สามารถโยกย้ายสลับเปลี่ยนพื้นที่เพื่อรอฟื้นคืนความอุดมสมบูรณ์ การปลูกพืชในพื้นที่เดียวโดยเฉพาะพืชเศรษฐกิจชนิดเดียวไม่มีความหลากหลายทำให้ผลผลิตไม่ดี ฉะนั้นการใช้ปุ๋ย ยาฆ่าแมลงหรือสารเคมี ทำให้จำเป็นต้องใช้ต่อเนื่อง ทำให้ต้นทุนการผลิตสูงภาระหนี้สินเป็นเงาตามตัว

องค์ความรู้ชุดใหม่ที่เข้ามาสู่ชุมชนเป็นระยะๆ คือ การส่งเสริมให้ปลูกพืชเพื่อขาย ทำรายได้ (cash crop) และเป็นพืชเชิงเดี่ยว (mono crop) เกษตรอำเภอก็ได้มาส่งเสริมให้ปลูกหน่อไม้ไผ่ตง ปลูกหน่อไม้ขายลำ โดยมีการรับประกันว่ามีโรงงานทำตะเกียบสามารถรับซื้อผลผลิตได้ทั้งหมดและให้กู้ยืมเงินเพื่อใช้ในการลงทุน ช่วงระยะหลังๆ จะมีการนำคำแนะนำอาชีพ ทั้งในเรื่องการผลิตดอกไม้จันทน์ การตัดเย็บเสื้อผ้าหรือการแนะนำปลูกต้นยูคาลิปตัส การเพาะเลี้ยงเห็ดหูหนู การเพาะเลี้ยงเห็ดนางฟ้า และการแนะนำการปลูกยางพารา ในปัจจุบันจะเห็นได้ว่า พืชแต่ละชนิดหรือการส่งเสริมอาชีพแต่ละอย่างจะเป็นการทำแบบไม่พ้องกับพื้นที่ตามธรรมชาติและความร่วมมือร่วมใจของเพื่อนบ้านระหว่างชุมชนหรือระหว่างเพื่อนบ้านกลุ่มคนหรือระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ด้วยกันเอง ตัวแรงอีกประการที่ส่งผลให้ทุนทางวัฒนธรรมชนิดใหม่เข้ามามีอิทธิพลทวีความจำเป็นมากขึ้น คือ การต้องการเงินสดเพื่อใช้จับจ่ายซื้อสิ่งของ เป็นการผลิตที่ขาดความเชื่อมโยงกับสภาพธรรมชาติอย่างสิ้นเชิง ชาวบ้านแทบไม่ได้ใช้ประโยชน์หรือด้วยความไม่รู้จักจากสภาพสิ่งแวดล้อมรายรอบชุมชนของตน ทุนทางวัฒนธรรมชนิดใหม่ที่เชื่อมโยงกับสภาพแวดล้อมได้ คือ ในเรื่องของการบวชป่า การบวชป่าก่อกำเนิดขึ้นมาจากการส่งเสริมให้ไปดูงานศึกษาเรียนรู้สิ่งแวดล้อมบริเวณภาคเหนือที่มีการบวชป่า ผู้นำชุมชนจึงนำกลับมาใช้ในพื้นที่ด้วยคิดว่าจะช่วยรักษาต้นไม้ใหญ่รายรอบชุมชนไว้ได้

ทุนทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ชายแดนตะวันตกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในปัจจุบันแปรเปลี่ยนไปตามระบบนิเวศน์และวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่เอง ขาดความเข้มข้นเนื่องจากความหลากหลายทางวัฒนธรรมและความพยายามที่จะถูกบีบให้กลุ่มชาติพันธุ์บางกลุ่มที่ไม่มีพลังอำนาจกลายเป็นบุคคลชายขอบ ดังจะเห็นได้จากดังจะเห็นได้จากการตั้งบ้านเรือนของชาวกะเหรี่ยงหรือผู้ที่ได้รับการเรียกขานว่าคนต่างด้าว อยู่ในสวนป่าของ ออป. ด้านท้ายของหมู่บ้าน เป็นสิ่งตอกย้ำให้เห็นได้ว่า กลุ่มชาติพันธุ์ที่มีองค์ความรู้ในเรื่องของสิ่งแวดล้อมถูกบดบังและบุคคลชายขอบต่างๆ จะเป็น

ประโยชน์ในเรื่องของแรงงานในชุมชน และถูกยกย่องให้เป็นผู้มีความรู้ในเรื่องความหลากหลายทางสิ่งแวดล้อม ความเข้มแข็งที่ยังปรากฏอยู่ คือ ความเชื่อและความสัมพันธ์ระหว่างธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ธรรมชาติ คือ ความเชื่อในเรื่องสิ่งนอกเหนือธรรมชาติ ว่าธรรมชาติเป็นที่สิงสถิตอยู่ของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ไม่สามารถลบหลู่ได้ ฉะนั้นหากจะมีการก่อสร้างองค์ความรู้ชนิดใหม่ขึ้นมา เพื่อเป็นทุนทางวัฒนธรรมที่เข้มแข็ง จำเป็นจะต้องผสานความเชื่อในสิ่งนอกเหนือธรรมชาติเข้ามาเป็นมิติหลักในการรื้อฟื้น เพื่อให้ชาวชุมชนหรือกลุ่มชาติพันธุ์ทุกกลุ่มเห็นความสำคัญ

สภาพชุมชนที่ชาวบ้านสามารถใช้ประโยชน์ได้จากแหล่งทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม คือ พุทหนอง ปลิง พุทามะเดื่อ หนองตาอย่าในลักษณะของการจัดการทรัพยากรจะต้องมีทั้งการใช้ประโยชน์ การอนุรักษ์ และการพัฒนาควบคู่กันไป โดยใช้ภูมิปัญญาที่มีเช่นการทำไร่หมุนเวียน ระบบป่าชุมชน การจัดการป่าตามความเชื่อ การแบ่งพื้นที่การใช้ประโยชน์ของชุมชน เป็นต้น แต่จากข้อมูลที่ปรากฏพบว่าชุมชนมีการใช้ประโยชน์และชาติมิติของการอนุรักษ์หรือการพัฒนา

หากจะนำทุนทางวัฒนธรรมที่มีในชุมชนทั้งองค์ความรู้ ทุนทางวัฒนธรรมแบบเดิม และองค์ความรู้ใหม่มาใช้จะก่อให้เกิดประโยชน์มากขึ้นโดย ภายในชุมชนต้องมีส่วนร่วม ดังนี้

1. **การเรียนรู้ร่วมกัน** ทุกชุมชนในตำบลห้วยเขย่ง ควรมีการทำงานร่วมกัน แลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างชุดความรู้แบบเดิมและชุดความรู้ของหน่วยงานภายนอกที่เข้ามาส่งเสริม เนื่องจากบางหมู่บ้านจะมีความชำนาญการเฉพาะอย่าง เช่น บ้านไร่ป่ามีภูมิปัญญาของชาวกะเหรี่ยงที่มีความผูกพันกับป่าเป็นอย่างมาก ชั่นตอนต่างๆ ของชีวิตล้วนเกี่ยวข้องกับป่าไม้ ตั้งแต่เกิดมีการตัดสายสะดือเด็กและนำไปแขวนที่ต้นไม้ และถือว่าขวัญจะอยู่ที่ต้นไม้จึงห้ามตัดต้นไม้ต้นนั้นมิเช่นนั้นเด็กจะเสียชีวิตได้ มีความรู้การปลูกข้าวไร่ที่ปลูกพืชหลายชนิดรวมกันเพื่อเป็นหลักประกันความมั่นคงทางอาหารและอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพของผืนดิน พันธุ์พืช การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันทั้งชุดความรู้ใหม่และชุดความรู้เก่าจะทำให้สร้างแบบการเรียนรู้ของชุมชนขึ้นมาใหม่และอาจรวมไปถึงการตั้งเครือข่ายแห่งการเรียนรู้ที่จะสร้างความสัมพันธ์การพึ่งพากันบนฐานทรัพยากรและวัฒนธรรมเศรษฐกิจชุมชน

2. **การแก้ไขปัญหาความยากจนแบบบูรณาการ** ปัญหาความยากจนของชาวบ้านเหมือนเป็นปัญหาโลกแตกที่ไม่สามารถแก้ไขได้ในจุดเดียว การจะให้ชาวบ้านรักษาสีสิ่งแวดล้อมเพื่อคงความหลากหลายของทุกสิ่งจะต้องแก้ไขปัญหาปากท้อง ความสมดุลระหว่างความต้องการพึ่งพิงกับความสามารถที่จะเลี้ยงตัวเอง หากแก้ไขปัญหาไม่ได้ความคิดในการอนุรักษ์จะไม่เป็นผล ฉะนั้นการใช้อย่างเกินเลยเป็นการเบียดเบียนจึงมีอยู่เสมอ ในชุมชนยังไม่เห็นการแก้ไขลักษณะดังกล่าวจะเป็นการ

กลับมาอีกครั้งกับแนวคิดการพัฒนาชุมชนแนวการสงเคราะห์ และการสั่งการมาจากเบื้องบนหรือที่คุ้นเคยกันดีคือ top-down paradigm ดังการทำงานแก้ไขปัญหาความยากจนของบางหน่วยงานในพื้นที่

3. มิติแห่งจิตวิญญาณและความเชื่อ ธรรมชาติโดยทั่วไปแม้มิได้ผ่านการปรุงแต่งก็ให้ความรู้สึกที่ร่มเย็น สงบเมื่อคนต้องการความสงบจึงหันเข้าหาธรรมชาติ จากคำบอกเล่าของเด็กหนุ่มในหมู่บ้านที่ว่า “เข้าป่าแล้วเย็นดี ชอบเข้าไป” เมื่อจิตใจเริ่มเปิดกว้างยอมรับ การเรียนรู้จากป่าหรือสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ ย่อมตามมา คุณค่าในการเคารพธรรมชาติสัมพันธ์กับความเชื่อเรื่องผี “ผี” เป็นจิตวิญญาณของทรัพยากร เป็นกฎเกณฑ์สังคมที่ให้อยู่ร่วมกันอย่างเกื้อกูล “ผี” เป็นตัวแทนผู้ปกครองที่จะต้องเคารพ หากเคารพและเชื่อฟังจะเกิดผลดีต่อการดำรงชีวิต หากไม่เคารพถูกล้ำล้าเกินธรรมชาติจะลงโทษ ดังกรณีของผู้ใหญ่บ้านที่มีการตัดต้นไม้ใหญ่ในบ้านเพื่อสร้างบ้าน แต่ถูกมิติแห่งวิญญาณหรือผีลงโทษว่านารถแบ็กโฮไปทำร้ายลูกหลานของผี จึงบันดาลให้ผู้ใหญ่บ้านเจ็บป่วยรักษาอย่างไรก็ไม่หาย จนกระทั่งมีการขอขมาต่อผีผ่านเจ้าพ่อผาวหรือพระวอ ที่เป็นผีใหญ่ประจำหมู่บ้าน ทุกอย่างคลี่คลายและหายป่วยในที่สุด

4. ความขาดแคลนและขัดสนของแหล่งทรัพยากรธรรมชาติ พื้นที่ที่อยู่อาศัยในหมู่บ้านถูกล้อมกรอบด้วยอุทยานฯ และสวนป่า ออป. ทำให้การเข้ามาจัดการถูกจำกัด แต่ข้อจำกัดมิได้เกิดจากภูมิปัญญา แต่จำกัดด้วยทรัพยากร ทรัพยากรที่ชาวบ้านจะมีส่วนในการดูแลเป็นแค่พื้นที่ที่ทางการจัดสรรเป็นพื้นที่สาธารณะหรือพื้นที่ส่วนกลางเท่านั้น แต่ละแห่งถูกกำกับด้วย ทรัพย์สินส่วนรวมตามคำจำกัดความของทางราชการ ฉะนั้นการใช้ประโยชน์จึงถูกจำกัดไปในตัวเอง เช่น **ป่าไม้ใช้สอย** ไม่มี ไม้มีต้นไม้มัดตัดมาปลูกบ้านหรือก่อสร้างทรัพย์สินส่วนรวม เช่น วัด โรงเรียน ศาลา สะพาน เป็นต้น **ป่าประเพณี** ในความหมายที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อหรือวัฒนธรรมชุมชนไม่มีตั้งเช่นบริบทป่าดอนปู่ตาเช่นเดียวกับภาคอีสาน กระนั้นวิถีชีวิตที่เรียบง่ายอยู่แล้ว ใช้ทรัพยากรน้อยอยู่แล้วก็ไม่เพียงพอ หากจะใช้ประโยชน์ดังเช่นอดีต เป็นป่าช้าคงเป็นภาระหนัก ที่ต้องหาพื้นที่ ปัจจุบันจึงใช้สถานที่วัดประกอบพิธีตามปกติ ความจำเป็นในการรักษาต้นไม้จึงไม่มีตามไปด้วย

5. สำนึกรักถิ่นเกิด ธรรมชาติของมนุษย์มีความผูกพันกับถิ่นกำเนิด โดยเฉพาะหากชุมชนนั้นถูกอพยพ “ความรักในถิ่นเกิด” จะรุนแรงและมีมากกว่าคนในสังคมอื่น ความรักในคนในชุมชนมีความรักต่อธรรมชาติในหลายสิ่ง **ที่ดิน** เป็นแหล่งให้ชีวิตเป็นที่อยู่อาศัย เป็นแหล่งให้อาหาร เป็นแหล่งรวมจิตวิญญาณและความเชื่อ และที่สำคัญเป็นที่ฝังศพได้อีก จากคำกล่าวของชาวบ้านที่อายุมากกว่า 40 ปีในหมู่บ้านที่รับรู้ถึงถิ่นเกิดเดิมของตนจะเล่าถึงที่อยู่เดิมด้วยความภาคภูมิใจ ผสานกับอารมณ์โกรธเสมอเมื่อต้องย้ายที่อยู่ เนื่องจากทุกอย่างเขาได้จากที่ดิน และธรรมชาติโดยรอบ เจ็บป่วยก็ได้ยาสมุนไพรมารักษา

ฉะนั้นความรู้ที่ถูกต้องตั้งครอบครัวเดียวกันจากธรรมชาติแวดล้อมความคิดลักษณะดังกล่าวเป็นการมองโลกและจักรวาล (Cosmology) ตามแนวคิดของคนใน สำหรับคนอื่น (the others) อาจไม่เข้าใจความคิดนี้

ကမ္ဘာ့ကုမ္ပဏီ

รายชื่อผู้ให้สัมภาษณ์

นายบุญเนียม ดวงจันทร์	ผู้ใหญ่บ้านบ้านท่ามะเดื่อ
นางแดง ดวงจันทร์	ภรรยาผู้ใหญ่บ้าน
นายสงวน	สมาชิกในชุมชน

ชาวบ้านในชุมชนท่ามะเดื่อทุกท่านที่มิได้เอ่ยนาม

บรรณานุกรม

- ฉลาดชาย รมิตานนท์และคณะ (2541). **ป่าชุมชน**. กรุงเทพฯ : สวนป่าชุมชน สำนักส่งเสริมการปลูกป่า กรมป่าไม้
- บุญช่วย ศรีสวัสดิ์. (2545). **ชาวเขาในไทย**. กรุงเทพฯ : บริษัทพิชเนศ พรินท์ติ้ง เซ็นเตอร์
- ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์. (2538). **แนวทางการปฏิบัติงานโครงการพัฒนาป่าชุมชน (2)**. กรุงเทพฯ : สำนักส่งเสริมการปลูกป่า กรมป่าไม้
- ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี.(2539). **ภูมิปัญญาในเวศวิทยาชนพื้นเมืองศึกษากรณีชุมชนกะเหรี่ยง ในป่าทุ่งใหญ่นเรศวร**. กรุงเทพฯ : โลกดูดยภาพ.
- ยศ สันตสมบัติ. (2537). **มนุษย์กับวัฒนธรรม**. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- ยศ สันตสมบัติและวิฑูรย์ ปัญญากุล. (2536). **ความหลากหลายทางชีวภาพมิติทางสังคมและนิเวศ**. กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา
- ราชบัณฑิตสถาน. (2526). **อักษรานุกรมภูมิศาสตร์ไทย เล่ม 2 ก - ค**. กรุงเทพฯ : ประยูรวงศ์จำกัด.
- วิมล ไทรนิ่มนวล. (2543). **กาญจนบุรี**. กรุงเทพฯ : องค์การค้าของคุรุสภา.
- ศุภชัย เจริญวงศ์. (2544). **ถอดรหัสการพัฒนา**. กรุงเทพฯ : เตือนตุลา.
- สยามอารยะ. (2533) **“พลิกแผ่นดินศักดิ์สิทธิ์ค้นหาพระฤๅษี”**. ปีที่ 2 ฉบับที่ 14 เดือนกุมภาพันธ์
- สุรียา สมุทคุปต์. (2536). **ฮีบตันคลองเมือง**. กรุงเทพฯ : โครงการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ทางมานุษยวิทยาของอีสาน หอไทยนิทัศน์ สำนักวิชาเทคโนโลยีสังคม มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี นครราชสีมา
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2534). **รายงานผลการประชุมเรื่องการพัฒนาแหล่งน้ำและโครงสร้างพื้นฐานกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ช่วงแผนพัฒนา ๗ ฉบับที่ 7 วันที่ 9-10 มีนาคม**.
- สมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ. (2547). **ศัพท์การพัฒนาเพื่อชุมชนและสังคม**. ขอนแก่น : สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น
- อเนก นาคะบุตร. (2536). **คนกับดิน น้ำ ป่า จุดเปลี่ยนแห่งความคิด**. กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.
- อำนวยการ คอวนิช. (2528). **การวิเคราะห์การใช้พื้นที่สาธารณะประโยชน์เพื่อพัฒนาป่าชุมชน : กรณีศึกษา อ.เลิงมาง จ.นครราชสีมา**. กรุงเทพฯ : ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย
- Barth, F. 1961 **Nomads of South Persia**. New York : humanities Press. (A good case study of Middle East pastoralism based on sheep.)

บรรณานุกรม (ต่อ)

- Murphy, R.F. and J.H. Steward 1956 **Tappers and Trappers : Parallel Process in Acculturation.** Economic Development and Cultural Change. Vol. 4. (A case study of cultural adaptation)
- Steward, Julien H. et al. 1968 **Cultural Ecology.** In International Encyclopedia of the Social Sciences. Vol. 4. New York : Macmillan. (A Survey of the field and the key issues involved.)
- White, Leslie 1959 **The Evolution of Culture.** New York : McGraw-Hill. (An important synthesis of and adaptive approach to the study of culture over a long range of time.)

ประวัตินักวิจัย

ชื่อ ผู้ช่วยศาสตราจารย์จากรุวรรณ ขำเพชร

ที่อยู่ 338/121 หมู่บ้านกลางเมือง ซอยสหการประมุข ถนนประชาอุทิศ แขวงวังทองหลาง เขตวังทองหลาง กรุงเทพมหานคร 10310

ตำแหน่งหน้าที่การงานในปัจจุบัน ผู้ช่วยศาสตราจารย์ระดับ 8 ประจำภาควิชาสังคมวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ชื่อ อาจารย์สิริภา สงเคราะห์

ที่อยู่ 717 อ่อนนุช 7 ถนนสุขุมวิท 77 แขวงสวนหลวง เขตสวนหลวง กรุงเทพมหานคร 10250

ตำแหน่งหน้าที่การงานในปัจจุบัน อาจารย์ระดับ 7 ประจำภาควิชาสังคมวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ชื่อ อาจารย์พงษ์ศักดิ์ ขำเพชร

ที่อยู่ 338/121 หมู่บ้านกลางเมือง ซอยสหการประมุข ถนนประชาอุทิศ แขวงวังทองหลาง เขตวังทองหลาง กรุงเทพมหานคร 10310

ตำแหน่งหน้าที่การงานในปัจจุบัน ที่ปรึกษาด้านกฎหมาย มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี

ชื่อ อาจารย์อดิสร เสมรัมย์

ที่อยู่ 77/94 ซอยรามอินทรา8 ถนนรามอินทรา แขวงอนุสาวรีย์ เขตบางเขน กรุงเทพมหานคร 10220

ตำแหน่งหน้าที่การงานในปัจจุบัน เจ้าหน้าที่บริการการศึกษา (วิจัย) ระดับ P7 สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ชื่อ อาจารย์ชัยณรงค์ ศรีพงษ์

ที่อยู่ 32/561 ซอย 135 ถนนนวมินทร์ แขวงคลองกุ่ม เขตบึงกุ่ม กรุงเทพมหานคร 10230

ตำแหน่งหน้าที่การงานในปัจจุบัน อาจารย์ประจำสถาบันเอเชียแปซิฟิกศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

